N. Νικολαΐδου Ν.
1718

ΧΡΗΣΤΟΥ Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

Ε01

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΠΙΤΟΜΟΣ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

SISMANOGLIO MEGARO

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
Τύποις Ν. Γ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ
1911

ΧΡΗΣΤΟΥ Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΕΠΙΤΟΜΟΣ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ
ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
Τύποις Ν. Γ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ
1911

SISMANOGLIO MEGARON

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουσι τὴν ὑπογραφήν μου.

Δημητρίου Γ. Δημητρακόπουλος.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παρὰ πάντων ὁμολογεῖται ἡ παντελὴς παρ' ἡμῖν **ἔλλειψις** πλήρους ***Γενικῆς Ἱστορίας*** χάριν τῆς μέσης παιδεύσεως. Διὸ θαρραλέως προβαίνομεν καὶ εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος **Ἐγχειριδίου Γενικῆς Ἱστορίας** ἤτοι ***Ἑλληνικῆς, Ρωμαϊκῆς, Μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας*** πρὸς χρῆσιν μὲν ἰδίως τῆς γυμνασιακῆς νεολαίας ἀλλὰ καὶ παντὸς φιλίστορος.

Ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν τούτῳ ἐπεστήσαμεν τὸν νοῦν εἰς τὰς κυριωτάτας πηγὰς καὶ τὰ δοκιμώτατα καὶ νεώτατα βοηθήματα, πανταχοῦ δὲ ἐτηρήσαμεν τὴν διδακτικὴν ἀρετὴν τοῦ περιορισμοῦ τῆς ὕλης εἰς τὰ ἀναγκαιότατα καὶ χρησιμώτατα, τὰ συντελοῦντα μάλιστα πρὸς τὴν γένεσιν τυπικῶν παραστάσεων, μείζονος ἀναπτύξεως ἐπαφιεμένης τῇ προφορικῇ διδασκαλίᾳ. Ἐπιθυμοῦντες δὲ πλήρη κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ παρίσχωμεν καὶ ἀληθῆ εἰκόνα ἁπάντων τῶν ἐξεχόντων στοιχείων τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, συνάπτομεν καταλλήλως καὶ μεθοδικῶς διὰ γλώσσης καθαρᾶς καὶ σαφοῦς τὴν ἐν ταῖς πρώταις μάλιστα τάξεσιν, ἔνθα καὶ ἡ ἡλικία εἶναι μνημονικωτέρα, ἐπικρατοῦσαν ***ἐξωτερικὴν*** λεγομένην ***ἱστορίαν*** ἤτοι τὴν τῶν πολέμων καὶ τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν μετὰ τῆς ***ἐκθέσεως πασῶν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐσωτερικοῦ***

SISMANOGLIO MEGARO

βίου τῶν λαῶν, ἵνα ἡ ***ἱστορικὴ διδασκαλία*** καὶ τὴν ***εἰς ἀεὶ τῶν οὐσιωδεστάτων*** ὑπὸ τῶν παιδευομένων ***κτῆσιν*** κατορθώσῃ καὶ καταστῇ ὄντως ***παιδαγωγοῦσα δύναμις*** τοῦ θυμικοῦ μορφωτικὴ καὶ ἅμα πρακτική.

Ἐν τῷ Πέραν Κωνσταντινουπόλεως τῇ 11 Μαΐου 1911.

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΗΣ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΑ

Ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας (753—509 π. Χ.).

§ 1. ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

1. *Ἰταλία* κατ' ἀρχὰς ἐκαλεῖτο μεσημβρινόν τι μέρος τῆς νῦν Ἰταλικῆς χερσονήσου, κατόπιν δὲ τὸ ὄνομα ἐπεκράτησαν προέβη καὶ μέχρι τῆς ὑπωρείας τῶν Ἄλπεων καὶ τοιουτοτρόπως Ἰταλία ὠνομάσθη ἅπασα ἡ χερσόνησος τῆς Εὐρώπης ἡ διήκουσα ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ, περιβρεχομένη δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀδρίου, τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους καὶ διασχιζομένη καθ' ὅλον τὸ μῆκος ὑπὸ τῶν Ἀπεννίνων ὀρέων. Διῃρεῖτο δὲ ἡ Ἰταλία εἰς τρία τμήματα, τὴν *Βόρειον ἢ Ἄνω Ἰταλίαν*, τὴν *Μέσην Ἰταλίαν* καὶ τὴν *Κάτω Ἰταλίαν ἢ Μεγάλην Ἑλλάδα*.

2. Ἡ Βόρειος ἢ Ἄνω Ἰταλία περιελάμβανε α' τὴν *Ἐτρετικήν*· β' τὴν *Λιγυστικήν*, τῆς ὁποίας πρωτεύουσα ἦτο ἡ *Γενόα (Γένουα)*· καὶ γ' τὴν ὑπὸ γαλατικῶν φυλῶν κατοικουμένην ἐντὸς *τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν*, ἥτις εἶχε πόλεις ἀξιολόγους τὸ *Μεδιόλανον*, τὴν *Μάντουαν* καὶ τὴν *Ράβεννα*,

Ταύτην δὲ διαρρεῖ ὁ ἐκ τῶν Ἄλπεων πηγάζων καὶ εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐκβάλλων ποταμὸς *Πάδος*, εἰς τὸν ὀπτίον συμβάλλουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ *Δουρίας*, ὁ *Τίκινος* καὶ ὁ *Τρεβίας*.

3. Ἡ Μέση Ἰταλία χωριζομένη ἀπὸ τῆς Βορείου διὰ τοῦ ποταμοῦ *Ρουβίκωνος* καὶ ἐκτεινομένη μέχρι τοῦ *Σιλάριδος* εἶχεν ἓξ χώρας· α' τὴν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Τιβέρεως παρατεινομένην *Τυρρηνίαν* (Ἑτρουρίαν), τῆς ὁποίας πόλεις ἐπίσημοι ἦσαν ἡ *Πίσα*, κειμένη παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν *Ἄρνου* καὶ *Αὔσαρος*, τὸ *Κλούσιον*, οἱ *Ταρκύνιοι*, οἱ *Οὐήιοι* καὶ ἡ *Φλωρεντία* καὶ λιμὴν ἡ *Τρασιμένη*· β' τὴν *Ὀμβρικήν*· γ' τὴν *Πικεντίνην* μετὰ τοῦ *Ἀγκῶνος* καὶ τοῦ *Ἄσκλου*· δ' τὸ ἀπὸ *Τιβέρεως* μέχρι τοῦ *Λείριος* παρατεινόμενον *Λάτιον*, ὅπου κατῴκουν οἱ *Λατῖνοι*, ἔτι δὲ οἱ *Οὐολοῦσκοι* καὶ οἱ *Αἰκανοί*· πόλεις δὲ τοῦ Λατίου ἀξιόλογοι ἦταν ἡ ἑπτάλοφος *Ρώμη*, ἡ *Ὠστία*, ἡ *Λωρεντός*, τὸ *Λαβῖνον*, ἡ *Ἄλβα Λόγγα* (Λευκὴ μακρά), τὸ *Τοῦσκλον*, οἱ *Γάβιοι* καὶ ἡ *Πραίνεστος*· ε' τὴν *Σαυνῖτιν*, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πάλαι κατῴκουν οἱ ἔχοντες πόλιν ἐπίσημον τὴν *Κύρι* ἢ τὰς *Κύρις Σαβῖνοι*, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον καὶ οἱ *Σαυνῖται*· καὶ ς' τὴν *Καμπανίαν*, τῆς ὁποίας μητρόπολις ἦτο ἡ *Καπύη*, ἄλλαι δὲ πόλεις τὸ *Καύδιον*, τὸ *Ἡράκλειον*, ἡ *Πομπηία*, ἡ *Νεάπολις* καὶ ἡ *Κύμη*, ἡ πρεσβυτάτη τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἐπὶ τῆς Καμπανίας ὑψοῦται καὶ τὸ ἡφαιστειῶδες ὄρος *Βεσούιος*.

4. Ἡ δὲ Κάτω Ἰταλία, ἡ ἐπονομαζομένη Μεγάλη Ἑλλὰς διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, περιεῖχε α' τὴν *Λευκανίαν*· β' τὴν *Βρεττίαν*· γ' τὴν *Ἀπουλίαν*, τῆς ὁποίας πόλεις ἦσαν αἱ *Κάνναι* καὶ τὸ *Ἄσκλον*· καὶ δ' τὴν *Ἰαπυγίαν* τὴν καλουμένην καὶ *Μεσσαπίαν* (Καλαβρίαν).

5. *Νῆσοι* τῆς Ἰταλίας ἦσαν α' ἡ τρίγωνος τὸ σχῆμα *Σικελία*, εἰς τὴν ὁποίαν ἡραίστειον μὲν ὀνομαστὸν ἦτο ἡ *Αἴτνα*, πολλαὶ δὲ ἤκμαζον ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, ὡς· ἡ *Ζάγκλη*, αἱ *Συράκουσαι*, ὁ *Ἀκράγας*, αἱ *Μύλαι*, ἔτι δὲ τὸ *Λιλύβαιον* καὶ τὸ *Δρέπανον*· β') ἡ *Σαρδὼ*· γ') ἡ *Κύρνος* (Κόρσικα) καὶ δ') ἡ *Αἰθαλία* (Ἔλβα) καὶ ἄλλαι μικρότεραι.

6. Ἡ Ἰταλία οὖσα χώρα ὡραία ἔχει *κλίμα* εὐκραές, γλυκὺ καὶ ὑγιεινόν, εὐφόρους δὲ καὶ καλλικάρπους κοιλάδας καὶ πεδιάδας, εὐπορίαν παντοίων μετάλλων καὶ μεγίστην ἀρθονίαν δασῶν καὶ τροφῆς ποικίλης.

7. Τῆς Ἰταλίας ἀρχαιότατα ἔθνη ἀνήκοντα εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κλάδον τῆς Ἀρίας φυλῆς μνημονεύονται α' οἱ *Σικελοί*· β' οἱ *Ἰταλοί*, τῶν ὁποίων διεκρίνοντο οἱ *Λατῖνοι* καὶ οἱ *Σαβῖνοι*· καὶ γ' οἱ *Τυρρηνοὶ* (Ἐτροῦσκοι), οἱ ὁποῖοι προεῖχον τῶν ἄλλων Ἰταλικῶν λαῶν καὶ διέπρεπον περὶ τὰς τέχνας καὶ τὴν βιομηχανίαν. Ἐκτὸς δὲ τούτων εἰς μὲν τὴν Ἄνω Ἰταλίαν κατῴκησαν *Γαλάται* (Κέλται), εἰς δὲ τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐγκατεστάθησαν *Ἕλληνες*. Καὶ ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν ἀξιολογωτάτων τῆς Μέσης Ἰταλίας λαῶν, τῶν Λατίνων, τῶν Σαβίνων καὶ τῶν Τυρρηνῶν, συγκροτηθὲν τὸ Ρωμαϊκὸν ἔθνος ἀνυψώθη εἰς *μέγιστον βαθμὸν* δυνάμεως καὶ κατώρθωτε λαμπροτάτας πράξεις.

§ 2. ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΒΑΣΙΛΕΙΣ (753—616)

α') ΚΤΙΣΙΣ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ (753). ΡΩΜΥΛΟΣ (753—716).

Ἡ *πρώτη ἱστορία* τῶν Ρωμαίων εἶναι *πλήρης μύθων*· καὶ περὶ τῆς *κτίσεως* τῆς Ρώμης διηγοῦνται τὰ ἑξῆς. Ὁ Τρὼς *Αἰνείας* μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας (1184) ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἔφυγε καὶ μετὰ μακρὰν πλάνην κατέπλευσε κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὴν Λωρεντόν· καὶ λαβὼν γυναῖκα τὴν Λαβινίαν, θυγατέρα τοῦ ἰθαγενοῦς βασιλέως *Λατίνου*, ἔκτισε πόλιν, τὴν

ὁποίαν ἀπὸ τῆς γυναικός του ὠνόμασε *Λαβίνιον*. Ὁ Αἰνείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λατίνου παραλαμβάνει τὴν βασιλείαν καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς (Ἀβοριγίνας) κατοίκους μετονομάζει *Λατίνους*· καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Αἰνείου *Ἀσκάνιος* ἔκτισεν ἑτέραν πόλιν τὴν *Λευκὴν μακρὰν* (Ἄλβαν λόγγαν). Ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ Αἰνείου ΙΔ' βασιλεὺς *Πρόκας* βασιλεύσας εἴκοσι καὶ τρία ἔτη καταλείπει δύο υἱούς, τὸν *Νομίτωρα* καὶ τὸν *Ἀμούλιον*. Ὁ Ἀμούλιος διὰ τῆς βίας κατέλαβε τὴν βασιλείαν, ἡ ὁποία ἀνῆκεν εἰς τὸν πρεσβύτερον Νομίτωρα. Ἀλλ' ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ Νομίτωρος Ρέας Σιλβίας ἐγεννήθησαν δύο δίδυμοι παῖδες, ὑπερφυεῖς κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κάλλος, ὁ *Ρωμύλος* καὶ ὁ *Ρῶμος*. Ἡλικιωθέντες δὲ οἱ δύο ἀδελφοὶ φονεύουσι τὸν Ἀμούλιον καὶ ἀποκαθιστῶσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἄλβης τὸν μητροπάτορά των Νομίτωρα· αὐτοὶ δὲ ὁρμήσαντες *πρὸς κτίσιν νέας πόλεως* εὐθὺς περιῆλθον εἰς διαφορὰν περὶ τοῦ τόπου· καὶ ἐκ τούτου διεγείρεται ἔρις μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν. Συμμετεῖχε δὲ τῆς φιλονικίας τούτων καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος· καὶ γίνεται μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερίσχυσεν ὁ Ρωμύλος, ὅστις συναθροίσας τοὺς διασωθέντας Λατίνους, τρισχιλίους πεζοὺς καὶ τριακοσίους ἱππεῖς, κτίζει περὶ τὸ 753 (πιθανώτερον τῷ 750) π. Χ. ἐπὶ τοῦ *Παλλαντίου* λόφου παρὰ τὸν Τίβεριν τὴν ἀπ' αὐτοῦ κληθεῖσαν *Γώμην*.

2. Ὁ Ρωμύλος ἔγινε *βασιλεὺς* τῆς νέας πόλεως καὶ ἐκόσμησεν αὐτὴν δι' ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων· ὁμολογεῖται δ' ὅτι ὑπῆρξε κατὰ μὲν τὰ πολεμικὰ *δεινὸς* καὶ *φιλοκίνδυνος*, κατὰ δὲ τὰ πολιτικὰ *φρονιμώτατος*. Διῄρεσε τὸ μὲν πλῆθος εἰς τρεῖς φυλὰς καὶ ἑκάστην φυλὴν εἰς *δέκα φράτρας ἢ λόχους*, τὴν δὲ γῆν εἰς τριάκοντα ἴσους *κλήρους* καὶ εἰς ἑκάστην φράτραν ἀπέδωκεν ἕνα κλῆρον. Εἶτα δὲ τοὺς *ἐπιφανεῖς κατὰ τὸ γένος* καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τοὺς *εὐπόρους* ἐχώριζεν ἀπὸ τῶν ἀσήμων καὶ ταπεινῶν καὶ ἀπόρων· καὶ τούτους μὲν ὠνόμασε *πληθείους* ἤτοι *δημοτικούς*, τοὺς δὲ πρώτους *πατέρας* καὶ τοὺς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν *πατρικίους*. Ἐνομοθέτησε δὲ οἱ μὲν πατρίκιοι νὰ ἄρχωσι, νὰ δικάζωσι καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως νὰ ἐπιμελῶνται τῶν κοινῶν, οἱ δὲ δημοτικοὶ νὰ καταγίνωνται εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας· καὶ πρὸς τούτοις ὥρισε τὴν *πατρωνίαν*, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος δημοτικὸς *(πελάτης)* ὤφειλε νὰ ἔχῃ ἕνα πατρίκιον προστάτην *(πάτρωνα)*. Ἐκλέξας δὲ ἑκατὸν πατρικίους ὁ Ρωμύλος συνέστησε τὴν *γερουσίαν (βουλήν, σύγκλητον)*.

3. Ὁ Ρωμύλος ἐπεθύμει νὰ συναψῃ σχέσεις καὶ φιλίας πρὸς τὰ περιοικοῦντα τὴν Ρώμην ἔθνη, τὰ ὁποῖα καὶ πολλὰ ἦσαν καὶ ἰσχυρὰ κατὰ τὰ πολεμικά. Καὶ πρὸς τοῦτο προεκήρυξεν ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος θὰ τελῶνται θυσίαι καὶ πανηγύρεις· ἐνεκρίθη δὲ νὰ συντελεσθῇ ἑορτὴ καὶ πανήγυρις εἰς τὸν Ποσειδῶνα. Ἐπειδὴ δὲ συνηθροίσθησαν εἰς τὴν ἑορτὴν πολλοὶ ξένοι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των, ὁ Ρωμύλος ἔδωκε παράγγελμα εἰς τοὺς νέους νὰ ἁρπάσωσι τὰς παρούσας παρθένους. Ἐκ τούτου ἐξερράγησαν *πόλεμοι*, τῶν ὁποίων *μέγας* ἦτο ὁ πρὸς τοὺς *Σαβίνους*· διότι ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Σαβίνων ἦσαν οἱ πλεῖσται τῶν ἁρπαγεισῶν παρθένων. Τότε δὲ αἱ γυναῖκες τῶν Ρωμαίων καὶ θυγατέρες τῶν Σαβίνων διέλυσαν τὸν *σαβινικὸν* τοῦτον πόλεμον. Οἱ δὲ Σαβῖνοι, τῶν ὁποίων βασιλεὺς ἦτο ὁ *Τάτιος*, μετὰ καινὴν σύσκεψιν ἐνέκριναν νὰ γίνωσι συνθῆκαι περὶ φιλίας· καὶ ὁμόσαντες *συνῳκίσθησαν* Ρωμαῖοι καὶ Σαβῖνοι, καὶ βασιλεῖς μὲν αὐτῶν ἦσαν ἰσόψηφοι καὶ ἰσότιμοι ὁ Ρωμύλος καὶ ὁ Τάτιος. Καὶ διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ πλήθους ἐφάνη εὔλογον εἰς τοὺς βασιλεῖς νὰ *διπλασιάσωσι* τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν.

4. Ὁ Ρωμύλος καὶ ὁ Τάτιος πέντε ἔτη ὁμοφρόνως συνεβασίλευσαν· τῷ δὲ ἕκτῳ ἔτει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τατίου ἡ

SISMANOGLIO MEGARO

ἀρχὴ περιέρχεται πάλιν εἰς τὸν Ρωμύλον. Ἀλλ' ὅμως οὗτος ἕνεκα εὐτυχῶν πολέμων πρὸς τοὺς πλησιοχώρους ἐφαίνετο βαρὺς καὶ αὐθάδης μοναρχης· διὰ τοῦτο οἱ πατρίκιοι συνομόσαντες *ἐφόνευσαν* αὐτὸν τῷ 716 ἐν τῷ βουλευτηρίῳ καὶ διέδωκαν εἰς τὸν λαὸν ὅτι ἀνηρπάγη εἰς τὸν οὐρανὸν ὑπὸ τῶν θεῶν.

β') Ν. ΠΟΜΠΙΛΙΟΣ. Τ. ΟΣΤΙΛΛΙΟΣ. ΑΓ. ΜΑΡΚΙΟΣ. (715—616)

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρωμύλου λέγεται ὅτι εὐθὺς μὲν βασιλεὺς δὲν διωρίσθη, ἀλλὰ μετὰ μεσοβασιλείαν ἑνὸς ἔτους, ἐπειδὴ ἐγίνετο πολλὴ φιλονικία, προεχειρίσθη τῷ 715 βασιλεὺς ὁ *Νομᾶς Πομπίλιος*, ἐκ τοῦ γένους τῶν Σαβίνων. Οὗτος ὢν *θεοσεβὴς* καὶ *δίκαιος* ἔζη ἐν εἰρήνῃ καὶ τὴν πόλιν ἐσωτερικῶς *ἄριστα διῴκησεν*. Ἤυξησε τὸν περίβολον τῆς Ρώμης διὰ τῆς προσθήκης τοῦ *Κυρίνου* λόφου, ἵδρυσε πολλὰ τεμένη καὶ πολλοὺς βωμοὺς καὶ ναούς, μάλιστα δὲ τὸν δίθυρον ναὸν τοῦ ἀμφιπροσώπου *Ἰανοῦ*· καὶ διώρισε τοὺς ἐπιμελουμένους τῶν ἱερῶν, τῶν ὁποίων τὴν μεγίστην ἱερατείαν καὶ ἐξουσίαν εἶχον οἱ *ποντίφικες*. Ἱδρύσας δὲ καὶ ἱερὸν τῆς θεᾶς *Ἑστίας* διώρισεν ἱερείας παρθένους τὰς *Ἑστιάδας*. Ὁ Νομᾶς ὑπὸ τοῦ γήρατος μαρανθεὶς τελευτᾷ τῷ 672 καὶ ἡ πόλις *ἐπένθησεν* αὐτὸν *μεγάλως* καὶ τὸν *ἐκήδευσε λαμπρότατα*.

2. Τοῦ Νομᾶ διάδοχος ἐξελέγη ἀνὴρ *πολεμικὸς* ὁ *Τύλλος Ὁστίλλιος*. Ἐπὶ τούτου κυριεύεται ἡ Ἄλβα λόγγα διὰ τῆς μονομαχίας τῶν τριδύμων Ρωμαίων *Ὁρατίων* πρὸς τοὺς τριδύμους Ἀλβανοὺς *Κοριατίους*· καὶ οἱ Ἀλβανοὶ κατοικοῦσι τὸν *Καίλιον* λόφον. Ὁ Τ. Ὁστίλλιος διέπραξε καὶ ἄλλας εὐτυχεῖς *πολεμικὰς* πράξεις καὶ ἀπέθανε κεραυνωθεὶς ἢ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐπιβουλῆς.

3. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τύλλου Ὁστιλλίου ἡ γερουσία τῷ 640 ἐκλέγει βασιλέα τὸν *Ἄγκον Μάρκιον*. Οὗτος ἦτο

υἱὸς τῆς θυγατρὸς τοῦ Νομᾶ· καταμαθὼν δὲ ὅτι πολλαὶ ἱερουργίαι παρημελοῦντο, συνήθροισε τὸ πλῆθος εἰς ἐκκλησίαν καὶ ὑπεχρίωσε πάντας νὰ τιμῶσι τὰ θεῖα καὶ νὰ ἀνανεώσωσιν ὡς καλὴν καὶ σώφρονα τὴν ὑπὸ τοῦ Νομᾶ κατασταθεῖσαν πολιτείαν. Ἔπειτα ὁ Ἄγκος Μάρκιος εἰς πολλὰς μάχας *ἐνίκησε* τοὺς Λατίνους καὶ καταλαβὼν πόλεις τινὰς αὐτῶν κατοικίζει τοὺς κατοίκους ἐπὶ τοῦ *Ἀβεντίνου* λόφου. Πρὸς τούτοις κατέλαβε καὶ ἄλλας πόλεις καὶ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέριος ἵδρυσε τὴν πόλιν *Ὦστίαν* (Θύραν)· ἐτείχισε δὲ καὶ τὸ *Ἰανίκολον*, ὄρος ὑψηλὸν κείμενον ἐπέκεινα τοῦ Τιβέρεως, καὶ κατέστησεν ἐν αὐτῷ φρουρὰν ἱκανὴν πρὸς ἀσφάλειαν τῶν πλεόντων διὰ τοῦ ποταμοῦ.

---

§ 3. ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ (616—509)

α') Λ. ΤΑΡΚΥΝΙΟΣ (616—578). Σ. ΤΥΛΛΙΟΣ (578—534)

1. Τὸν Ἄγκον Μάρκιον τῷ 616 διαδέχεται ὁ *Λεύκιος Ταρκύνιος* ὁ *προγενέστερος (πρίσκος)*. Οὗτος ἦτο υἱὸς Κορινθίου τινὸς *Δημαράτου*, ὅστις μετανάστευσεν εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ ἐγκατέστη εἰς τὴν πόλιν Ταρκυνίους· καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐκ τῶν Ταρκυνίων μετῴκησεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἐκεῖ δὲ ἔγινε φίλος τοῦ βασιλέως, διὰ χρηματικῶν δὲ δωρεῶν καὶ ἄλλων εὐεργεσιῶν προσείλκυσε πολλοὺς πατρικίους καὶ τὸ δημοτικὸν πλῆθος. Ὁ Λ. Ταρκύνιος παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν *ἐπολέμησε* πρὸς τοὺς Λατίνους, τοὺς Σαβίνους καὶ τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ *τροπαιοφόρος* ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἐκλέξας δὲ *ἑκατὸν* ἄνδρας τοὺς ἐπιφανεστάτους ἐκ πάντων τῶν δημοτικῶν *κατέταξεν* αὐτοὺς εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν βουλευτῶν. Πρὸς τούτοις ὁ Ταρκύνιος ἐκόσμησε τὴν ἀγορὰν τῆς

Ρώμης, ἐτείχισε τὴν πόλιν καὶ ὑπονόμους τάφρους ἤρχισε νὰ ὀρύττῃ· κατεσκεύασε δὲ τὸν μέγιστον *ἱππόδρομον* τὸν κείμενον μεταξὺ τοῦ Αὐεντίνου καὶ τοῦ Παλλαντίου λόφου, ἔνθα ἐτελοῦντο *δημόσιοι ἀγῶνες*, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἱδρύσῃ ἐπὶ τοῦ *Καπετωλίου* λόφου ὑπερμεγέθη ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Διός, τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς.

2. Ὁ Ταρκύνιος ὑπῆρξεν αἴτιος μεγάλων ἀγαθῶν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀλλ' ἀπέθανε δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῶν τέκνων τοῦ Ἄγκου Μαρκίου· καὶ τῷ 578 βασιλεύει ὁ γαμβρὸς τοῦ Λ. Ταρκυνίου *Σέρβιος Τύλλιος*. Οὗτος ἦτο ἐπιεικὴς καὶ μέτριος, εἰς δὲ τὴν πόλιν προσέθηκεν ἑτέρους δύο λόφους, τὸν *Οὐιμινάλιον* καὶ τὸν *Ἐσκυλῖνον*· καὶ οὕτως ἡ Ρώμη ἔγινεν ἤδη *ἑπτάλοφος*. Ὁ Λ. Τύλλιος διωργάνωσε στρατιωτικῶς τοὺς Ρωμαίους καὶ μετερρύθμισε τὸ πολίτευμα αὐτῶν. Πρὸς τοῦτο δὲ *διήρεσε* τὴν μὲν πόλιν Ρώμην εἰς *τέσσαρας μοίρας ἢ φυλάς*, τὴν δὲ ἄλλην Ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν εἰς *εἴκοσι καὶ ἕξ*, οὕτως ὥστε οἱ πατρίκιοι, οἱ πελάται καὶ οἱ πληβήιοι ἑκάστης μοίρας ἀπήρτιζον μίαν κοινότητα ἢ τοπικὴν φυλήν. Ἔπειτα διήρεσε τὸν Ρωμαϊκὸν λαὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ *τιμήματος* ἤτοι τῆς περιουσίας εἰς *ἓξ συμμορίας ἢ κλάσεις* καὶ ἑκάστην τούτων εἰς *λόχους*· οἱ δὲ λόχοι οἱ συγκροτοῦντες τὰς ἓξ κλάσεις ἦσαν ἐν ὅλῳ 193, τῶν ὁποίων οἱ μὲν 98 ἀνῆκον εἰς τὴν πρώτην κλάσιν, οἱ δὲ λοιποὶ 95 εἰς τὰς ἄλλας πέντε ὁμοῦ. Ἐκ τῶν λόχων δὲ συνεκροτήθησαν αἱ λεγόμεναι *λοχίτιδες ἐκκλησίαι*, εἰς τὰς ὁποίας ἕκαστος λόχος ἐλογίζετο ὡς μία ψῆφος. Εἰς τὰς λοχίτιδας ἐκκλησίας ἀνετέθη τὸ δικαίωμα τοῦ λαοῦ εἰς τὴν σύμπραξιν ἐπὶ κηρύξεως πολέμου, ἐκδόσεως νέων νόμων καὶ ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων. Ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης δυσηρεστήθησαν οἱ πατρίκιοι καὶ ἐγείρεται *στάσις*, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν Σ. Τύλλιον ἐπιβουλεύουσιν

ἡ θυγάτηρ του, ἡ πάντολμος *Τυλλία*, καὶ ὁ τολμηρὸς καὶ αὐθάδης *Λεύκιος Ταρκύνιος*, τὸν ὁποῖον καὶ ἀνακηρύττουσι βασιλέα οἱ πατρίκιοι. Καὶ ὁ μὲν Ταρκύνιος ἀποδιώκει ἐκ τοῦ βουλευτηρίου τὸν γέροντα Σ. Τύλλιον καὶ στέλλει κατ' αὐτοῦ ξιφήρεις θεράποντας, οἵτινες κατέσραξαν καθ' ὁδὸν τὸν βασιλέα· ἡ δὲ Τυλλία σπεύδουσα ἐπὶ ἁπήνης νὰ συγχαρῇ πρώτη τὸν Ταρκύνιον ἐτόλμησε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ νεοσφαγοῦς σώματος τοῦ πατρός της κατερριμμένου καὶ ἀσπαίροντος εἰς τινα στενωπόν, ὁ ὁποῖος πρότερον ἐκαλεῖτο *εὐσεβὴς* καὶ ἔκτοτε μετωνομάσθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων *ἀσεβής*.

β') ΤΑΡΚΥΝΙΟΣ Ο ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΣ (534—509)

1. Ὁ Λεύκιος Ταρκύνιος τῷ 534 καταλαβὼν τὴν βασιλείαν ἀμέσως *κατήργησε* τὰ παραχωρηθέντα ὑπὸ τοῦ Σ. Τυλλίου εἰς τοὺς δημοτικοὺς δικαιώματα καὶ ὁμολογουμένως μετέβαλε τὴν ἀρχὴν εἰς *τυραννίδα*. Καὶ διὰ ταῦτα οἱ Ρωμαῖοι ἐπονομάζουσιν αὐτὸν *ὑπερήφανον* (σούπερβον). Ἀλλ' ὅμως ὁ Λ. Ταρκύνιος κατετρόπωσε τοὺς Οὐολούσκους καὶ τοὺς Λατίνους, εὐπορήσας δὲ πολλῶν λαφύρων ἀπετελείωσε πολλὰ μέρη τοῦ ἐν τῷ Καπετωλίῳ ναοῦ.

2. Οἱ Ρωμαῖοι ἐμίσουν τὸν Λ. Ταρκύνιον. Ὅτε δὲ οὗτος ἐπολιόρκει τὴν πόλιν τῶν Ἀρδεατῶν, οἱ δὲ Ἀρδεᾶται γενναίως ἐμάχοντο καὶ ἡ πολιορκία πολυχρόνιος κατέστη, οἱ Ρωμαῖοι, καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει, ἦσαν ἕτοιμοι πρὸς ἀποστασίαν. Τὸ δὲ πρὸς τὸν Λ. Ταρκύνιον μῖσος τῶν Ρωμαίων ἐπηύξανεν ὁ τούτου υἱὸς *Σέξτος*. Οὗτος δεινῶς ὕβρισε τὴν καλλίστην καὶ σωφρονεστάτην *Λουκρητίαν*, θυγατέρα μὲν τοῦ *Λουκρητίου*, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, γυναῖκα δὲ τοῦ *Λ. Ταρκυνίου τοῦ Κολλατίνου*. Καὶ ἡ Λουκρητία βαρέως φέρουσα τὴν ὕβριν κατεπλήγωσεν ἑαυτὴν καὶ ἐν τῇ ἀγκάλῃ τοῦ

πατρὸς ἀσπαίρουσα καὶ ψυχορραγοῦσα ἀποθνήσκει. Τότε ὁ *Λεύκιος Ἰούνιος* ὁ ἐπωνυμούμενος *Βροῦτος* (ἠλίθιος), ὁ ἐπὶ τοῦ Ταρκυνίου μωρίαν προσποιούμενος, ἔπεισε πάντας τοὺς Ρωμαίους νὰ ἐκδιώξωσι τὸν Λ. Ταρκύνιον καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ καὶ νὰ *καταλύσωσι* τὴν βασιλείαν. Ὁ Ταρκύνιος ὡς ἤκουσε τὰ τὰ γενόμενα ἔσπευσεν εἰς τὴν Ρώμην· εὑρὼν δὲ τὰς πύλας τῆς πόλεως κεκλεισμένας ἀπῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατιῶται δὲν ἐδέχοντο τὸν βασιλέα, ὅστις μετ' ὀλίγον καταφεύγει εἰς τοὺς Ταρκυνίους.

§ 4. ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

1. Ἡ *θρησκεία* τῶν *Σαβίνων*, τῶν *Λατίνων* καὶ τῶν *Τυρρηνῶν* μεγάλως *ἐπέδρασεν* ἐπὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας ἐπίδρασις ἐπὶ τοὺς Ρωμαίους ὑπῆρξεν ἱκανῶς ἀρχαία. Ἤδη ἐπὶ τοῦ πρώτου Ταρκυνίου εἰσήγοντο οἱ *ἑλληνικοὶ μῦθοι* καὶ τότε ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ εἰκονίζωσι δι' ἀγαλμάτων τοὺς θεούς, οἱ ὁποῖοι ἐλατρεύοντο πρότερον διὰ συμβόλων. Καὶ ὅτε θεομηνία τις κατελάμβανε τὸ ἄστυ ἢ ἔκτακτός τις δυστυχία ἐταπείνου τὰ πνεύματα, ἠνοίγοντο τὰ περιλάληται Ἑλληνικὰ *Σιβύλλεια* βιβλία καὶ ἡρμηνεύοντο τῇ βοηθείᾳ δύο γλωσσομαθῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν γνώμην δὲ τῶν Σιβυλλείων τούτων χρησμῶν εἰσήγοντο κατὰ μικρὸν εἰς τὴν Ρώμην νέοι θεοὶ καὶ νέαι λατρεῖαι. Πολλοὶ δὲ *ἑλληνικοὶ θεοί*, ὡς ἡ Ἄρτεμις, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Βάκχος, ἡ Δημήτηρ, ἡ Περσεφόνη, ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης εἶχον *ἰδίους ναοὺς καὶ ἰδίας τιμάς*.

2. Κυριώτατοι Καπετώλιοι *θεοὶ* τῶν *Ρωμαίων* ἦσαν ὁ *Ζεὺς* (Juppiter), ἡ *Ἥρα* (Juno) καὶ ἡ *Ἀθηνᾶ* (Minerva). Ἐκτὸς δὲ τοῦ *Σατούρνου* (Κρόνου) καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ *Ρέας* ἰδιάζουσαν λατρείαν ἀπένεμον πρὸς τὸν ἀμφιπρόσωπον

Ἰανόν, τὸν θεὸν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ἔτι δὲ πρὸς τὸν θεὸν τοῦ πολέμου καὶ τῆς γονιμότητος *Ἄρην* (Mars), τὸν καταχθόνιον θεὸν *Πλούτωνα* (Dis), τὸν τοῦ ὕδατος *Ποσειδῶνα* (Neptumus), τὸν τοῦ πυρὸς *Ἥφαιστον* (Vulcanus), τὴν θεὰν τῆς οἰκιακῆς *Ἑστίας* (Vesta) ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τῶν *Ἑστιάδων*. Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ *ἐφέστιοι* καὶ οἱ *μύχιοι* ἢ *πατρῷοι* θεοί.

3. Πάντες δὲ οἱ θεοὶ εἶχον *ἑορτὰς* πανηγυριζομένας ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἢ ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν· καὶ ἐντεῦθεν προῆλθον *ἱερὰ δημόσια* καὶ *ἰδιωτικὰ* (ναοί, τεμένη, βωμοί), ἔθιμα δὲ *δεήσεις* καὶ *εὐχαί*, *ἀφιερώσεις* καὶ *καθαγιασμοί*, *θυσίαι*, *ἑστιάσεις* καὶ *δημόσιοι ἀγῶνες*. Πολυάριθμον δὲ *ἱερατεῖον* διεῖπε τὰ τῆς λατρείας ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν *τεσσάρων ἀρχιερέων*, τῶν ὁποίων προΐστατο ὁ μέγιστος ἀρχιερεὺς *ποντίφιξ* (pontifex maximus), ἔχων τὴν μεγίστην ἱερατείαν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν. Οἱ *οἰωνοπόλοι* (augures) διὰ βίου διοριζόμενοι ἐπηρώτων τοὺς θεοὺς παρατηροῦντες τἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα καὶ τὴν πτῆσιν καὶ κραυγὴν τῶν ὀρνέων. Οἱ δὲ *ἱεροσκόποι* ἐπεμελοῦντο τῶν θυσιῶν καὶ τῶν σφαγίων. Καὶ οἱ διέποντες τὰ κατὰ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν *ἱερεῖς* ἐλέγοντο *Φλάμες* (Flamines) διακρινόμενοι εἰς *μείζονας* καὶ *ἐλάσσονας*. Εἰς σπουδαίας δὲ ὑποθέσεις καὶ ἐκτάκτους περιστάσεις συνεβουλεύοντο οἱ οἰκεῖοι ἔφοροι τὰ *Σιβύλλεια βιβλία* κατὰ διαταγὴν τῆς γερουσίας καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ δημοσίων ἀρχῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ *ἑλληνικὰ μαντεῖα* προσήρχοντο.

SISMANOGLIO MEGARA

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑ

Ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας μέχρι τῆς πλήρους ἰσοπολιτείας (509—366 π. Χ.).

§ 1. ΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΔΕΚΑΡΧΙΑΣ (509—451)

α') ΥΠΑΤΕΙΑ. Π. ΟΥΑΛΕΡΙΟΣ ΠΟΠΛΙΚΟΛΑΣ

1. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλικῆς πολιτείας ἐγκαθιδρύθη ἡ *ἀριστοκρατία* καὶ ἐξελέγησαν ἐκ τῶν πατρικίων *δύο ἐνιαυσίου ἐξουσίας ἄρχοντες*, οἵτινες ἦσαν κύριοι ὅλων τῶν δημοσίων πράξεων καὶ ὠνομάσθησαν ὕπατοι. Πρῶτοι δὲ ὑπατοι ἔγιναν ὁ *Λεύκιος Ἰούνιος Βροῦτος* καὶ ὁ *Λεύκιος Ταρκύνιος Κολλατῖνος*. Οὗτοι ὤμοσαν αὐτοὶ πρῶτοι καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας ἔπεισαν νὰ ὀμόσωσιν ἵνα μὴ ἐπαναφέρωσί ποτε εἰς τὴν Ρώμην μήτε τὸν Ταρκύνιον μήτε τοὺς ἀπογόνους ἐκείνου. Ἔπειτα δὲ ἀνενέωσαν νόμους τινάς, τοὺς ὁποίους κατέλυσεν ὁ Ταρκύνιος. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Κολλατῖνος παραιτεῖται τὴν ἀρχὴν καὶ ὁ Βροῦτος μὴ θέλων νὰ ἄρχῃ μόνος ἐκλέγει συνάρχοντά του τὸν *Π. Οὐαλέριον*, τὸν ἐπικληθέντα *Δημοκηδῆ (Ποπλικόλαν)*. Τότε δὲ ἀνεκαλύφθη *συνωμοσία* τῶν φίλων τοῦ ἐξωσθέντος τυράννου σκοποῦσα τὴν κάθοδον τῶν φυγάδων. Ἀλλ' εἰ συνωμόται, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Βρούτου, συλληφθέντες ἐθανατώθησαν.

2. Μετὰ τοῦτο ὁ Ταρκύνιος βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Ταρκυνίων καὶ τῶν Οὐηεντανῶν στρατεύει κατὰ τῆς Ρώμης. Συναντᾶται δὲ μάχῃ νικῶσι μὲν οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ *πίπτει* μαχόμενος ὁ Λ. Ἰούνιος Βροῦτος. Ὁ δὲ Πόπλιος Οὐαλέριος *θριαμβεύων* εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ μεγαλοπρεπῶς ἔθαψε τὸ σῶμα τοῦ Βρούτου. Ὁ Οὐαλέριος καὶ τὸ δεύτερον ἀναδεικνύεται ὕπατος καὶ τὸ τρίτον πάλιν παραλαμβάνει τὴν αὐτὴν ἀρχήν. Τότε δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Ταρκυνίου ἔχοντες σύμμαχον τὸν βασιλέα τοῦ Κλουσίου *Πορσῖνον* ἔρχονται πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ρώμης. Καὶ ἀμφότεροι μὲν πολὺν χρόνον *γενναίως ἀντεῖχον*· ἀλλὰ τότε ἡ παράδοσις ἀναφέρει τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ *Ὁρατίου Κόκλητος*, τοῦ *Μουκίου Σκαιόλα* καὶ τῆς *Κλοιλίας*· καὶ τελευταῖον ὁ Πορσῖνος συνομολογήσας εἰρήνην ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ρώμης. Ὁ δὲ Ποπλικόλας καὶ τέταρτον ἐξελέγη ὕπατος καὶ περὶ τὸ 503 νοσήσας ἐτελεύτησεν. Ὁ Ποπλικόλας ἔζη βίον σώφρονα καὶ αὐτάρκη καὶ δὲν ἐνικᾶτο ὑπὸ τῆς φιλοχρηματίας· διὰ τοῦτο ἡ βουλὴ ἀπεφάσισε νὰ ταφῇ δημοσίᾳ δαπάνῃ.

β') ΕΡΙΔΕΣ. ΔΗΜΑΡΧΙΑ (493)

1. Καὶ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων ἡ κατάστασις τῶν δημοτικῶν οὐδεμίαν ὑπέστη οὐσιώδη βελτίωσιν· διότι ὄχι μόνον οἱ δημοτικοὶ δὲν μετεῖχον τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἕνεκα τῶν συνεχῶν πολέμων ἠναγκάζοντο νὰ ὑποβάλλωνται εἰς χρέη, ἵνα ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς οἰκογενειακὰς των ἀνάγκας καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἵνα ἀποτίνωσι φόρους. Οἱ δὲ δανεισταὶ πατρίκιοι ἐφήρμοζον τὸν σκληρότατον ἐκεῖνον νόμον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ὀφειλέται ἔχοντες ὑπέγγυα τά τε κτήματα καὶ τὰ σώματα αὐτῶν παρεδίδοντο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν δανειστῶν. Διὰ ταῦτα πολλάκις τὸ ὑπὸ τῶν χρεῶν καταπιεζόμενον δημοτικὸν πλῆθος *ἐστασίαζε*, δὲν ὑπήκουεν ἐπὶ τὰ ὅπλα καλούμενον καὶ ἐζήτει ἐπιμόνως ἀπαλλαγὴν τῶν χρεῶν. Εἰς τοι-

αὐτὴν κατάστασιν ὑπῆρξαν τὰ κοινά, ὅτε ὁ Ταρκύνιος εἰσῆλθε μετὰ τῶν Λατίνων. Τότε ἡ βουλὴ ἔκρινε κατὰ τὸ παρὸν ἀντὶ τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας νἀναδείξῃ ἑτέραν τινὰ ἀρχὴν ἐπὶ ἓξ μῆνας *αὐτοκράτορα* καὶ *ἀνυπεύθυνον*. Ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ ἐκλήθη *δικτατωρεία*· καὶ πρῶτος δικτάτωρ ἐξελέγη ὁ ἕτερος τῶν τότε ὑπάτων *Τίτος Λάρκιος* (498). Ἡ δὲ *παρὰ τὴν Ῥήγιλλαν* (496) μάχη ἔθηκε τέρμα εἰς τὰς ἀποπείρας τῶν Ταρκυνίων πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης. Καὶ ὁ ἕτερος μὲν τῶν υἱῶν καὶ ὁ γαμβρὸς τοῦ Ταρκυνίου ἐν τῇ μάχῃ ἐφονεύθησαν· αὐτὸς δὲ κατέφυγεν εἰς τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, ἔνθα μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν.

2. Τὰς ἐσωτερικὰς στάσεις περιέστειλέ πως ὁ φόβος τῆς ἀπεριορίστου ἐξουσίας τοῦ δικτάτωρος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κυρία αἰτία τῶν κατατρυχόντων τοὺς δημοτικοὺς κακῶν δὲν ἐξέλιπεν, ἡ δὲ εὐημερία καὶ ὁ πλοῦτος τῶν πατρικίων ηὐξάνετο, οἱ *δημοτικοὶ ἀπεστάτησαν* καὶ *χωρισθέντες* ἀπὸ τῶν πατρικίων ἀνέδειξαν *ἴδιον ἄρχοντα* (494)· καταλαβόντες δὲ ὄρος τι οὐ μακρὰν τῆς Ρώμης, ὅπερ ἔκτοτε *ὠνομάσθη Ἱερὸν ὄρος*, ἐδήλωσαν ὅτι σκοποῦσι νὰ κτίσωσι *νέαν πόλιν*. Οἱ πατρίκιοι ταραχθέντες ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς δημοτικοὺς πενταμελῆ *πρεσβείαν*, ἡ ὁποία ἐπανῆλθεν ἄπρακτος. Τέλος δὲ ἔπεμψαν περὶ φιλίας πρέσβεις δέκα τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν πρεσβυτέρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ *Μενήνιος Ἀγρίππας*. Οὗτος πολλὰ πρὸς τὸν δῆμον διελέχθη καὶ κατεπείσθησαν οἱ δημοτικοὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἐὰν καὶ ἐκ τῆς τάξεως αὐτῶν ἐκλεγῶσιν ἄρχοντές τινες· τοιοῦτοι δὲ διωρίσθησαν τῷ 493 οἱ *δήμαρχοι*, οἱ ὁποῖοι ἦσαν δύο κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν τῷ 457 ηὐξήθησαν εἰς δέκα. Οἱ δήμαρχοι ἦσαν ἀπαραβίαστοι καὶ ὑπερήσπιζον τὰ συμφέροντα τῶν δημοτικῶν, εἶχον δὲ τὸ δικαίωμα *ναπαγορεύωσι* (veto) πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου ἐπιβλαβῆ εἰς τοὺς δημοτικοὺς καὶ νὰ κατηγορῶσι καὶ αὐτοὺς τοὺς πατρικίους ἐνώπιον τῶν φυλετικῶν ἐκκλησιῶν. Συγχρόνως δὲ καθιδρύθη καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν *ἀγορανόμων*. Οὗτοι κατ' ἔτος ἐκλεγόμενοι ὡς βοηθοὶ τῶν δημάρχων προΐσταντο τῶν θρησκευτικῶν πανηγύρεων τοῦ δήμου, ἐπετήρουν τὰ δημοτικὰ ἀρχεῖα, τὰ δημόσια κτίρια καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀγοράν.

γ') Γ. Μ. ΚΟΡΙΟΛΑΝΟΣ. ΣΠ. ΚΑΣΣΙΟΣ (486).
Λ. Κ. ΚΙΓΚΙΝΝΑΤΟΣ (458).

1. Μετὰ τὴν γενομένην συνδιαλλαγὴν πατρικίων καὶ δημοτικῶν οἱ Ρωμαῖοι ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Οὐολούσκων, τοὺς ὁποίους καὶ ἐνίκησαν. Εἰς τὴν ἅλωσιν δὲ τῆς πρωτευούσης τῶν Οὐολούσκων *Κορίόλης* διεκρίθη νέος τις πατρίκιος, ὁ *Γάιος Μάρκιος*, ὅστις καὶ ἐπωνομάσθη *Κοριολανός*. Οὗτος ὢν μεγαλόφρων καὶ πολεμικὸς συνέλαβεν ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῶν δημοτικῶν, διότι ἠναντιώθησαν εἰς τὴν ἐκλογήν του ὡς ὑπάτου καὶ ἔγινεν ἀρχηγὸς μερίδος τῶν πατρικίων, ἥτις βαρέως ἔφερε τὸν διορισμὸν τῶν δημάρχων καὶ ἐσκόπει τὴν ἀφαίρεσιν τῶν παραχωρηθέντων εἰς τοὺς δημοτικοὺς προνομίων καὶ ἰδίως τὴν κατάλυσιν τῆς δημαρχίας. Τότε σιτοδεία ἰσχυρὰ κατέλαβε τὴν Ρώμην καὶ σῖτος ἱκανὸς εἰσεκομίσθη ἐκ τῶν γειτόνων χωρῶν καὶ ἐκ τῆς Σικελίας, ὁ δὲ Κοριολανὸς θρασέως ἐγνωμοδότησε *νὰ μὴ διανεμηθῇ* σῖτος εἰς τοὺς δημοτικούς, ἐὰν μὴ καταλυθῶσιν οἱ δήμαρχοι. Ἀλλ' ἀγανακτήσαντες οἱ δήμαρχοι εἰσήγαγον εἰς δίκην τὸν αὐθάδη καὶ σκληρὸν πατρίκιον Κοριολανόν, ὅστις μὴ ἐμφανισθεὶς κατεδικάσθη κατ' ἐρήμην εἰς ἰσόβιον ἐξορίαν (491).

Ὁ Κοριολανὸς τότε κατέφυγεν εἰς τοὺς Οὐολούσκους καὶ ὡδήγησεν αὐτοὺς *κατὰ τῆς Ρώμης*. Οἱ Ρωμαῖοι τεθορυβημένοι ἀποστέλλουσι τρεῖς περὶ φιλίας πρέσβεις, ἀλλὰ πάντας ἀπέπεμψε μετὰ περιφρονήσεως ὁ Κοριολανός. Τελευταῖον δὲ πολ-

λαὶ γυναῖκες μετὰ τῆς μητρὸς τοῦ Μαρκίου *Οὐετουρίας* καὶ τῆς γυναικὸς του *Οὐολουμνίας* ἐνδεδυμέναι πένθιμα ἐνδύματα μετέβησαν μετὰ δακρύων πρὸς τὸν Μάρκιον. Οὗτος δὲ πρὸς ταῦτα συνεταράχθη καὶ ἀναβοήσας εἶπεν· «*Οἷα εἴργασαί με, ὦ μῆτερ! νενίκηκας εὐτυχῇ μὲν τῇ πατρίδι νίκην, ἐμοὶ δὲ ὀλέθριον· ἄπειμι γὰρ ὑπὸ σοῦ μόνης ἡττώμενος*». Ταῦτα εἰπὼν καὶ πρὸς τὴν μητέρα του διαλεχθεὶς τὰς μὲν γυναῖκες ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ρώμην, αὐτὸς δὲ ἀνεχώρησεν εἰς τοὺς Οὐολούσκους καὶ ἐκεῖ ὑπεργήρως ἐτελεύτησεν.

2. Ἐπειδὴ πάλιν οἱ πατρίκιοι μόνοι διενέμοντο τὰς διὰ τοῦ πολέμου κατεχομένας γαίας, *νέα ἔρις* ἐξερράγη. Οἱ δημοτικοὶ ἀπῄτουν τὴν κατάπαυσιν τῆς *ἀδικίας* ταύτης· καὶ τὴν ἀπαίτησιν ταύτην ὑπεστήριζεν ὁ *Σπόριος Κάσσιος*, ὅστις, ἂν καὶ ἦτο πατρίκιος καὶ ὕπατος, προέτεινε νόμον (486) *περὶ τῆς διανομῆς τῶν δημοσίων ἀγρῶν καὶ εἰς τοὺς δημοτικούς*. Καὶ γράφεται *δόγμα* τῆς βουλῆς ἄνδρες ἐκ τῶν ὑπατικῶν ναναδειχθῶσι δέκα, ὅπως μεριμνήσωσι περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ἐκείνου. Ἀλλὰ κατηγορεῖται *ἐπὶ τυραννίδι* ὁ Σπ. Κάσσιος καὶ *καταδικασθεὶς θανατοῦται* σκληρῶς· εἰς τὴν καταδίκην δὲ ταύτην μεγάλως συνήργησε καὶ ὁ οἶκος τῶν *Φαβίων*, ὅστις διὰ τοῦτο ἐπὶ ἑπταετίαν εἶχε τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγῃ ἴδιον ὕπατον.

3. Μετὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ Σπ. Κασσίου οἱ πατρίκιοι κατώρθωσαν ποικιλοτρόπως νὰ μὴ ἐκτελέσωσι τὰ ὑπεσχημένα περὶ τῆς διανομῆς τῶν δημοσίων ἀγρῶν. Καὶ ὅτε κατόπιν (473) ὁ δήμαρχος *Γναῖος Γενύκιος* κατηγόρησεν ὡς ὑπευθύνους τοὺς μετὰ τὸν Σπ. Κάσσιον γενομένους ὑπάτους, καὶ οὗτος ἐξαίφνης ἐδολοφονήθη. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐκλεγεὶς δήμαρχος ὁ *Πόπλιος Βολέρων* κατώρθωσε διὰ προτάσεως νόμου νὰ ρυθμίσῃ τὰ ἔργα τῶν φυλετικῶν ἐκκλησιῶν. Διὰ τοῦ νόμου τούτου, τὸν ὁποῖον οἱ πατρίκιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποδεχθῶσιν, οἱ δημοτικοὶ ἔλαβον τὸ δικαίωμα συνερχόμενοι νὰ βουλεύωνται καὶ νὰ γνωμοδοτῶσι περὶ πάσης κοινῆς ὑποθέσεως, ἡ δὲ ἐκλογὴ τῶν δημάρχων καὶ τῶν ἀγορανόμων ἀπηλλάγη τελείως ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν πατρικίων.

4. Ἐνῷ δὲ οἱ Ρωμαῖοι ἠσχολοῦντο εἰς ἐσωτερικὰς ταραχάς, οἱ Οὐολοῦσκοι, οἱ Οὐηιεντανοὶ καὶ οἱ Αἰκανοί, τῶν ὁποίων ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Γράκχος Κοίλιος, ἐπεχείρουν συνεχεῖς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν. Οἱ Αἰκανοὶ μάλιστα τοσοῦτον εὐδοκίμησαν ὥστε ἐπανειλημμένως προχωρήσαντες μέχρι τῆς Ρώμης καὶ νικήσαντες περιήγαγον τοὺς Ρωμαίους εἰς μέγιστον κίνδυνον, ὅτε καὶ εὔκαιρος ἐφάνη ὁ διορισμὸς δικτάτωρος καὶ ἡ προσοχὴ πάντων ἐστράφη (458) πρὸς τὸν γηραιὸν *Λ. Κοίρτιον Κιγκιννᾶτον*. Οὗτος ἐκ τῶν ἀγρῶν του, ἔνθα τότε διέτριβε, κατελθὼν εἰς τὴν πόλιν, πρῶτον μὲν ἐθάρρυνε τοὺς Ρωμαίους, εἶτα δὲ συγκροτήσας ὡδήγει δύναμιν ἀξιόμαχον κατὰ τῶν πολεμίων, τοὺς ὁποίους καὶ εἰς μάχην ἰσχυρὰν νικήσας ἠνάγκασε νὰ παραδοθῶσιν. Ταῦτα πράξας ὁ Κιγκιννᾶτος εἰς δέκα ἓξ ἡμέρας, καθὰ λέγεται, καὶ τελέσας λαμπρότατον θρίαμβον ἀπέθεσε τὴν ἀρχὴν καὶ ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὸν ἀγρόν του.

---

§ 2. ΔΕΚΑΡΧΙΑ (451—449)
ΑΥΞΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

1. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων *νόμοι γραπτοὶ* παρὰ τοῖς Ρωμαίοις δὲν ὑπῆρχον καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἦτο εἰς χεῖρας τῶν πατρικίων, οἱ ὁποῖοι ἐδίκαζον κατὰ τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα. Ἀλλὰ τῷ 462 ὁ *δήμαρχος Γάιος Τερέντιλλος Ἄρσας* προέτεινε νὰ ἐκλεγῶσιν *ἄνδρες δέκα* ἀπὸ τοῦ δήμου οἱ πρεσβύτατοι καὶ φρονιμώτατοι, ἵνα συγγράψωσι νόμους. Ἀλλ'

οἱ ὕπατοι καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν πατρικίων ἐπὶ πολὺ ἀνθίσταντο, ἐπὶ τέλους δὲ τρεῖς συγκλητικοὶ ὁ *Σπόριος Ποστόμιος*, ὁ *Αὖλος Μάλλιος* καὶ ὁ *Πόπλιος Σουλπίκιος* ἀπεστάλησαν εἰς τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τὰς Ἀθήνας, ἵνα μελετήσωσι τοὺς νόμους τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε δὲ ἐπέστρεψαν εἰς πρέσβεις τῷ 451, οἱ ὕπατοι καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀρχαὶ κατελύθησαν, *δέκα* δὲ *ἄνδρες* ἐξελέγησαν ἐκ τῆς βουλῆς, ἵνα ἐκ τῶν πατρίων ἐθίμων καὶ τῶν ἑλληνικῶν νόμων νομοθετήσωσι τὰ ἄριστα καὶ ἁρμόζοντα εἰς τὸν βίον τῶν Ρωμαίων.

2. Παραλαβόντες τὴν ἀρχὴν οἱ *δέκα νομοθέται* κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐκυβέρνησαν καὶ συνέγραψαν νόμους εἰς *δέκα δέλτους*. Ἐπειδὴ δὲ ἀτελὴς ἐφαίνετο ἡ νομοθεσία, ἐκ τῶν πατρικίων καὶ τῶν δημοτικῶν διωρίσθησαν καὶ εἰς τὸ κατόπιν ἔτος *δέκαρχοι*, εἵτινες συγγράψαντες τοὺς λοιποὺς νόμους εἰς δύο δέλτους προσεθηκαν αὐτοὺς εἰς τὰς πρότερον· καὶ οὕτως ἀπετελέσθη ἡ *δωδεκάδελτος νομοθεσία*. Ἀλλ' οἱ νέοι δέκαρχοι ἦρχον τυραννικῶς· ἐκ τούτου δὲ ὁ δῆμος ἦτο παροργισμένος καὶ παρώξυνεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ὁ ὑπὸ τῶν τυράννων ἐπιτελεσθεὶς ὡμὸς καὶ ἀνόσιος θάνατος τοῦ *Σικκίου*, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς τῶν δημοτικῶν, καὶ μάλιστα τὸ ὑπὸ τοῦ ἐπισημοτάτου τῶν δεκάρχων *Ἀππίου Κλαυδίου* διαπραχθὲν ἀνοσιούργημα πρὸς τὴν καλλίστην παρθένον Οὐεργινίαν. Τότε κατελύθη ἡ *παράνομος τῶν δέκα ἀρχὴ* καὶ ἠνορθώθη τῷ 449 τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα.

3. Οἱ δὲ τὸ πρῶτον καταλαβόντες τὴν ὑπατον ἀρχὴν *Λεύκιος Οὐαλέριος* καὶ *Μάρκιος Ὁράτιος* προέτειναν τὸν ἑξῆς νόμον: «*οἱ ὑπὸ τοῦ δήμου τιθέμενοι νόμοι νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν δύναμιν πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν πατρικίων τιθεμένους*». Ἡ νομοθεσία τῶν *δώδεκα δέλτων* ἐβελτίωσε τὴν κατάστασιν τῶν δημοτικῶν καὶ τῷ 445 ἐπετράπη εἰς τοὺς πατρικίους νὰ συν-

άπτωσιν ἐπιγαμίας μετὰ τῶν δημοτικῶν. Τότε οἱ δημοτικοὶ ἀπῄτουν νὰ μετέχωσι καὶ τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος, ἀλλ' οἱ πατρίκιοι παντὶ σθένει ἀντιστάντες ἀνέθεσαν τῷ 444 τὴν *στρατιωτικὴν ἐξουσίαν τῶν ὑπάτων* εἰς τοὺς *χιλιάρχους* (ἓξ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ) καὶ εἰς τὴν νέαν ταύτην ἀρχὴν ἦσαν ἐκλέξιμοι καὶ δημοτικοί. Τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος (443) συνίστη ἡ ἀρχὴ τῶν *τιμητῶν* (δύο τὸν ἀριθμόν) ἐκ τῶν πατρικίων ἐκλεγομένων. Τούτων ἔργον ἦτο ἡ *τίμησις τῆς περιουσίας τῶν πολιτῶν*, ἡ *ἐπιτήρησις τῶν ἠθῶν* καὶ ἡ *στρατιωτικὴ πειθαρχία*.

§ 3. ΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΙΣΟΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

α') ΚΑΜΙΛΛΟΣ. ΓΑΛΑΤΑΙ ΕΝ ΡΩΜΗ

1. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς δεκαρχίας οἱ ὕπατοι καταπροπώσαντες ὑπέταξαν τοὺς Σαβίνους καὶ τοὺς Αἰκανούς. Οὕτω δὲ ἡ ρωμαϊκὴ ἐπικράτεια δι' εὐτυχῶν πολέμων ηὐξάνετο. Ἀλλ' ἐκ βορρᾶ παρηνώχλουν τοὺς Ρωμαίους οἱ Τυρρηνοί, ἰδίως δὲ οἱ Οὐιεντανοί (405—396). Οἱ Οὐιεντανοὶ τειχίσαντες τὴν πόλιν των, τοὺς *Οὐηίους*, ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ ὑπέμενον καρτερικῶς. Εἰς δὲ τὸ δέκατον ἔτος τοῦ πολέμου ἡ σύγκλητος τῶν Ρωμαίων καταλύσασα τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἔπεμψε δικτάτωρα τὸν *Φούριον Κάμιλλον*. Οὗτος διαπορθήσας τὴν πόλιν τῶν Οὐιεντανῶν εἰσῆλθε θριαμβεύων εἰς τὴν Ρώμην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ οἱ δήμαρχοι φθονήσαντες τὴν δόξαν τοῦ Καμίλλου κατηγόρησαν αὐτὸν ὅτι δῆθεν ἐσφετερίσθη μέρος τῆς λείας τῶν Οὐιεντανῶν. Ἐκεῖνος δὲ μὴ ἀνεχόμενος τὴν ὕβριν ταύτην ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς πόλεως· καὶ ηὔχετο νὰ ἐπιστήσωσιν οἱ θεοὶ τοιούτους κινδύνους καὶ φόβους, ὥστε οἱ ἀδικήσαντες αὐτὸν νὰ ἀναγκασθῶσιν μηδεμίαν ἄλλην ἐλπίδα σωτηρίας βλέποντες νὰ καταφύγωσιν εἰς αὐτόν. Ἡ εὐχὴ αὕτη

τοῦ Καμίλλου ταχέως ἐξεπληρώθη. Οἱ περὶ τὰς Ἄλπεις κατοικοῦντες *Γαλάται* εἰσβαλόντες εἰς τὴν Τυρρηνίαν μετὰ μεγάλων δυνάμεων ἐπόρθουν τῷ 391 τὸ Κλούσιον ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν *Βρέννον*. Οἱ Κλουσῖνοι ὄντες σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων κατέφυγον πρὸς αὐτούς· καὶ οἱ Ρωμαῖοι πέμπουσι πρὸς τοὺς Γαλάτας πρέσβεις, ἵνα εἴπωσι πρὸς αὐτοὺς νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τοῦ Κλουσίου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ λόγοι τῶν πρέσβεων δὲν εἰσηκούσθησαν, οὗτοι μετέχουσι τῆς μάχης ὑπὲρ τῶν Κλουσίνων. Ὁ Βρέννος ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν Ρωμαίων τὴν παράδοσιν τῶν πρέσβεων, ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι διορίζουσιν αὐτοὺς χιλιάρχους.

2. Ἐκ τούτου οἱ Γαλάται ἀγανακτήσαντες *ἐστράτευον κατ' αὐτῆς τῆς Ρώμης* καὶ συναντήσαντες τοὺς Ρωμαίους *παρὰ τὸν Ἄλιαν ποταμὸν κατετρόπωσαν* (390) αὐτούς. Τῇ δὲ τρίτῃ ἀπὸ τῆς μάχης ἡμέρᾳ εἰσῆλασαν εἰς τὴν Ρώμην, ἐλεηλάτησαν καὶ ἐπόρθησαν αὐτήν· οὕτω δὲ ὁ Βρέννος καταλαβὼν τὴν Ρώμην ἐπολιόρκει ἑπτὰ μῆνας τοὺς ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ὀχυρωθέντας Ρωμαίους. Ἐπὶ τέλους δὲ οἱ Γαλάται κατεπείσθησαν, λαβόντες χιλίας λίτρας χρυσίου, νὰ παλλαγῶσιν ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας τῶν Ρωμαίων. Καὶ ὅτε τὸ χρυσίον ἐζυγίζετο, φθάνει ὁ Κάμιλλος, ὅστις, ἂν καὶ ἦτο ἀπὼν καὶ ἐξόριστος, διωρίσθη δικτάτωρ· καὶ διέταξε τοὺς Γαλάτας νὰ ποχωρήσωσιν εἰπὼν ὅτι «*σιδήρῳ πάτριόν ἐστι Ρωμαίοις, οὐ χρυσῷ τὴν πατρίδα σῴζειν*». Ταχέως δ' ὁ Βρέννος ὡδήγησε τοὺς Γαλάτας εἰς τὸ στρατόπεδόν του καὶ ὁ Κάμιλλος λαμπρῶς ὡπλισμένος ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ· καὶ γενομένης *ἰσχυρᾶς μάχης* οἱ Ρωμαῖοι πολλοὺς φονεύουσι καὶ τρέπουσιν εἰς φυγὴν τοὺς Γαλάτας. Οὕτω, ἐσώθη ἡ Ρώμη, ὁ δὲ Κάμιλλος ἐθριάμβευσε καὶ ἐρρόντισε νὰ οἰκοδομήσῃ τὴν πόλιν, ἥτις ἦτο παντελῶς κατεστραμμένη· καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖται *δεύτερος κτίστης* τῆς Ρώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Ἀπὸ τῆς πλήρους ἰσοπολιτείας μέχρι τῆς μοναρχίας (366-30 π.Χ.)

§ 1. ΠΡΩΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΥΠΑΤΟΣ (366). ΠΛΗΡΗΣ ΙΣΟΠΟΛΙΤΕΙΑ

1. Ἡ *μεγάλη στάσις*, τὴν ὁποίαν οἱ δημοτικοὶ ἐστασίαζον πρὸς τοὺς πατρικίους, διηγέρθη πάλιν εἰς τὴν Ρώμην καὶ δύο συνετοὶ δήμαρχοι, ὁ *Λικίνιος Στόλων* καὶ ὁ *Λεύκιος Σέξτιος Λατερανός*, τῷ 376 προέτειναν *τρεῖς νόμους*, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔπρεπε· *α' ἀφαιρουμένων ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου τῶν χρεῶν τῶν μέχρι τότε ἀποτισθέντων τόκων, τὸ ὑπόλοιπον νὰ ἐξοφληθῇ ἐντὸς τριετίας διὰ τριῶν ἴσων δόσεων· β' τῶν δημοσίων ἀγρῶν νὰ μετέχωσι πάντες οἱ πολῖται καὶ μηδεὶς νὰ κατέχῃ γῆν πλειοτέραν τῶν πεντακοσίων πλέθρων — καὶ γ' ἀντὶ τῶν ὑπατικῶν χιλιάρχων νὰ ἐκλέγωνται ὕπατοι, τοῦ ἑνὸς λαμβανομένου ἐκ τῶν δημοτικῶν.* Ἐντεῦθεν *μέγας ἀγὼν* διηγέρθη ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ ἐπὶ δέκα ἔτη εἰργάζοντο μετ' ἀξιεπαίνου ζήλου οἱ ρηθέντες *μεγαλόφρονες* δήμαρχοι πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν προταθέντων νόμων. Τέλος ὑπερίσχυσεν ἡ μαλακωτέρα καὶ ὑπείκουσα εἰς τὸν δῆμον γνώμη καὶ οἱ νόμοι τῶν δημάρχων *ἐπεκυρώθησαν* ὑπὸ τῶν πατρικίων. Ὅτε δὲ ὁ Κάμιλλος ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τοὺς δημοτικούς, οὗτοι χαίροντες προπέμπουσιν οἴκαδε τὸν Κάμιλλον μετὰ βοῆς καὶ χειροκροτημάτων καὶ τῇ ὑστεραίᾳ συνελθόντες ἐψήφισαν νὰ

ἱδρύσωσι τὸ ἱερὸν τῆς *Ὁμονοίας. Πρῶτος δὲ δημοτικὸς ὕπατος* τῷ 366 ἐξελέγη ὁ *Λεύκιος Σέξτιος Λατερανός*. Ἀλλὰ συνέστη καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ *πραίτωρος* οἱονεὶ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ τῶν *μειζόνων ἀγορανόμων*, οἵτινες προΐσταντο τῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας τελουμένων ἀγώνων καὶ εἶχον τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἀγορᾶς, τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν, τῶν ὑδραγωγείων, τῶν λεωφόρων καὶ τῆς καθαρειότητος τῶν ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν.

2. Μετὰ μακρὰν καὶ ἐναγώνιον πάλην τῶν δημοτικῶν πρὸς τοὺς πατρικίους ἀποβαίνει πλήρης ἡ τῶν Ρωμαίων *ἰσοπολιτεία*· διότι πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ καὶ πάντα τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα ἐγένοντο προσιτὰ καὶ εἰς τοὺς δημοτικούς. Οὗτοι μετασχόντες ἤδη (366) τοῦ ὑπατικοῦ ἀξιώματος γίνονται ἐκλέξιμοι τῷ 356 τῆς δικτατωρείας, τῷ 351 τῆς τιμητείας, τῷ 337 τῆς πραιτωρείας καὶ τῷ 302 τῶν ἱερατικῶν ἀξιωμάτων. Τοιουτοτρόπως ἡ *ἀριστοκρατικὴ ἐξουσία κατεστάλη*, καὶ ἡ *ἀστικὴ* καὶ *πολιτικὴ ἰσότης* καθιερώθη. Πατρίκιοι δὲ καὶ δημοτικοὶ συνενωθέντες συνιστῶσι λαὸν ἰσχυρότατον καὶ μεγαλοφρονέστατον, πλήρη γενναίων καὶ ἐλευθέρων συναισθημάτων, φιλοπάτριδα καὶ ὑποβεβλημένον εἰς στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Κατὰ τὴν προκειμένην δὲ περίοδον σαφῶς καταφαίνεται *δημοκρατικὸν* τὸ ρωμαϊκὸν *πολίτευμα*. Ναὶ μὲν ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος εἶχε τὴν γενικὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπίβλεψιν καὶ οἱ ὕπατοι ἐν ὥρᾳ κινδύνου εἶχον ἀπόλυτον κυριότητα, ἀλλὰ τιμῆς καὶ τιμωρίας ἐν τῇ πολιτείᾳ μόνος ὁ δῆμος ἦτο κύριος, καὶ τὰς ἀρχὰς ὁ δῆμος ἔδιδεν εἰς τοὺς ἀξίους, καὶ περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν νόμων, περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου καὶ περὶ συμμαχίας καὶ διαλύσεως καὶ περὶ συνθηκῶν ὁ δῆμος μόνος ἐσκέπτετο καὶ ἀπεφάσιζεν.

§ 2. ΙΤΑΛΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (343—272).

α') ΣΑΥΝΙΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (343—282)

1. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπαλλαγέντες ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων ἐτράπησαν εἰς ἀγῶνας *πρὸς τοὺς Ἰταλικοὺς λαούς*, καὶ δὴ πρῶτον πρὸς τοὺς Σαυνίτας. Οἱ Σαυνῖται ἠπείλουν τὴν μεγίστην καὶ πλουσιωτάτην πόλιν τῆς Καμπανίας Καπύην, οἱ δὲ Καμπανοὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων, ἀλλ' οὗτοι ὡς σύμμαχοι τῶν Σαυνιτῶν ἐδίσταζον νὰ εἰσακούσωσι τὴν ἐπίκλησιν τῶν Καμπανῶν. Ὅτε δὲ οὗτοι παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τότε οἱ Ρωμαῖοι ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς Σαυνίτας πρέσβεις, ἵνα ἀξιώσωσι μηδὲν αὐτοὶ νὰ παρανομῶσιν εἰς τοὺς ὑπηκόους τῶν Ρωμαίων. Ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἄπρακτοι ἐπανῆλθον καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισεν ὁ *πρῶτος σαυνιτικὸς πόλεμος* (343—341). Οἱ Ρωμαῖοι ὑπὸ τοῦ *Μάρκου Οὐαλερίου Κόρβου* ὁδηγούμενοι ἐνίκησαν τοὺς Σαυνίτας περὶ τὸν *Σονέσσουλαν* ποταμόν. Ἀλλ' ἐν τούτῳ οἱ Σαυνῖται ἀντέτεχον καὶ ἠναγκάσθησαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην· διότι οἱ *Λατῖνοι* τέως σύμμαχοι τῆς Ρώμης ἐπεχείρησαν πόλεμον πρὸς τοὺς Ρωμαίους ὡς μὴ ἀπολαύοντες ἴσων δικαιωμάτων. Ἀλλ' οἱ ὕπατοι *Τίτος Μάλλιος Τορκουᾶτος* καὶ *Πόπλιος Δέκιος Μῦσων ὁ πρεσβύτερος* κατετρόπωσαν τοὺς Λατίνους. Τότε (338) ἡ λατινικὴ συμπολιτεία διελύθη καὶ αἱ σύνοδοι τῶν Λατίνων ἀπηγορεύθησαν, πολλαὶ δὲ λατινικαὶ πόλεις ὑπετάγησαν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

2. Ὁ πρὸς τοὺς Σαυνίτας πόλεμος ἐπανελήφθη τῷ 324 καὶ ἐνικήθησαν μὲν οἱ Σαυνῖται, ἀλλὰ μετ' ἀνοκωχὴν ἐνὸς ἔτους τῷ 323 ὁ Σαυνίτης *Πόντιος* κατέκλεισε τοὺς Ρωμαίους εἰς στενὰς καὶ ἀδιεξόδους δυσχωρίας παρὰ τὸ *Καύδιον* στενόν· καὶ οὗτοι μέλλοντες νὰ διαφθαρῶσιν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς τοὺς πολεμίους, ὄντες περὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Ὅτε δὲ ἀπηγγέλθη εἰς τὴν Ρώμην ἡ συμφορά, οἰμωγὴ καὶ θρῆνος

SISMANOGLIO MEGARO

κατέλαβε πάντας καὶ θυσίαι καὶ γάμοι καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ἐπὶ ἓν ὅλον ἔτος δὲν συνετελέσθησαν, ἕως οὗ οἱ Ρωμαῖοι ἀνέλαβον ἐκ τῆς συμφορᾶς. Τῷ δὲ 320 καὶ 311 ἡττήθησαν οἱ Σαυνῖται καὶ τῷ 304 *ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν* τῶν Ρωμαίων.

3. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ οἱ Σαυνῖται ἐκ παλαιᾶς τινος ἔχθρας ὁρμηθέντες ἐστράτευσαν κατὰ τῶν Λευκανῶν· καὶ οὗτοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ρωμαῖοι συνῆψαν φιλίαν πρὸς τοὺς Λευκανούς καὶ οἱ πρεσβύτατοι καὶ τιμιώτατοι αὐτῶν προχειρισθέντες πρέσβεις ἀπεστάλησαν εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον τῶν Σαυνιτῶν, ἵνα δηλώσωσιν ὅτι οἱ Λευκανοὶ εἶναι φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ρωμαίων καὶ δὲν πρέπει νὰ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς ὡς πολέμιοι. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ Σαυνῖται ἠγανάκτησαν· καὶ τοὺς μὲν πρέσβεις διέταξαν παρευθὺς νὰ πέλθωσιν, αὐτοὶ δὲ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον τῷ 298. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι *ἐνίκησαν* τοὺς Σαυνίτας τῷ 295 *παρὰ τὴν πόλιν Σεπτῖνον* καὶ τῷ 292 ἐν τῇ *Ἀκυλωνίᾳ*· ὥστε τῷ 290 ἔληξεν ὁ *τρίτος* σαυνιτικὸς πόλεμος· τῷ δὲ 283 ἀρχομένου τοῦ *τετάρτου* σαυνιτικοῦ πολέμου *ὑπετάγησαν* εἰς τοὺς Ρωμαίους διὰ συνθηκῶν τῷ 282 οἱ Σαυνῖται καὶ οἱ σύμμαχοι τούτων.

β') Ο ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΤΑΡΑΝΤΙΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΥΡΡΟΝ ΠΟΛΕΜΟΣ (280 – 272)

1. Οἱ *Ταραντῖνοι* βλέποντες αὐξανομένην τὴν δύναμιν τῆς Ρώμης βαρέως τοῦτο ἔφερον· διὰ τοῦτο ρωμαϊκάς τινας ναῦς πλεούσας ἐν τῷ Ταραντίνῳ κόλπῳ κατέστρεψαν καὶ διήρπασαν τοὺς Θουρίους, συμμάχους τῶν Ρωμαίων, καὶ τοὺς φρουροὺς τῶν Ρωμαίων ὑποσπόνδους ἀφῆκαν. Ταῦτα μαθόντες οἱ Ρωμαῖοι στέλλουσι πρέσβεις πρὸς τὸν Τάραντα, οἱ δὲ Ταραντῖνοι ἐχλεύαζον τοὺς πρέσβεις καὶ ἔσκωπτον τὴν στολὴν αὐτῶν· καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς πρεσβείας *Ποστόμιος* εἰς τὸν ὄχλον ἐπιστραφεὶς εἶπε· «*Γελᾶτε, ἕως ἔξεστιν ὑμῖν, ἄνδρες Ταραντῖνοι, γελᾶτε· πολὺν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κλαύσεσθε*» καὶ τοιουτοτρόπως οἱ πρέσβεις τῶν Ρωμαίων ὑβρισθέντες ἀπέπλευσαν.

2. Ὁ *πόλεμος* ἐκηρύχθη τῷ 280 καὶ οἱ Ταραντῖνοι *ἐζήτησαν* τὴν βοήθειαν τοῦ *Πύρρου*, βασιλέως τῶν Ἠπειρωτῶν. Οὗτος δὲ μετὰ τῆς δυνάμεώς του φθάσας εἰς τὸν Τάραντα ἐκάλει τὸ πλῆθος εἰς τὰ ὅπλα· καὶ συνάψας μάχην (280) *παρὰ τὴν Ἡράκλειαν ἐνίκησε* τοὺς Ρωμαίους, κατέλαβε πολλὰς συμμαχικὰς πόλεις αὐτῶν καὶ διεπόρθησε πολλὴν χώραν. Μείνας δὲ τριακόσια στάδια μακρὰν τῆς Ρώμης, ἔπεμψε πρὸς τοὺς Ρωμαίους τὸν ἱκανὸν καὶ εὔγλωττον Θεσσαλὸν *Κινέαν* περὶ φιλίας καὶ συμμαχίας. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀπέπεμψαν τὸν Κινέαν εἰπόντες ὅτι, ἐὰν ὁ Πύρρος ἐπιθυμῇ τῆς φιλίας καὶ συμμαχίας τῶν Ρωμαίων, πρέπει νὰ πέλθῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔπειτα νὰ στέλλῃ πρέσβεις. Ὁ δὲ Κινέας, ὅστις καὶ τοῦ βίου τῶν Ρωμαίων ἐγένετο θεατὴς καὶ κατενόησε τὴν ἀρετὴν τῆς πολιτείας αὐτῶν, ἐπιστρέψας πρὸς τὸν Πύρρον τά τε ἄλλα εἶπε καὶ ὅτι ἡ *σύγκλητος* ἐφάνη εἰς αὐτὸν *συνέδριον πολλῶν βασιλέων*.

3. Ἐν τούτῳ Ρωμαῖοι ἀποστέλλουσι πρέσβεις πρὸς τὸν Πύρρον ἵνα λυτρώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους αὐτῶν. Τὰς προτάσεις ταύτας δὲν ἐδέχετο ὁ Πύρρος, ἀλλ' ἰδὼν τὸν ἡγούμενον τῆς πρεσβείας *Γάιον Φαβρίκιον*, ἄριστον κατὰ τὰ πολεμικὰ καὶ τὸν βίον δίκαιον καὶ σώφρονα, ἐθαύμασε τὸ *ἦθος* καὶ τὴν *μεγαλοφροσύνην* τοῦ ἀνδρὸς καὶ εἰς ἐκεῖνον διεπίστευσε τοὺς αἰχμαλώτους, ὅπως, ἐὰν μὴ δέχηται ἡ πόλις τῶν Ρωμαίων τὰς συνθήκας, ἀποστελλῶσι πάλιν πρὸς αὐτόν. Πράγματι δὲ οἱ αἰχμάλωτοι ἑορτάσαντες τὰ Κρόνια καὶ ἀποχαιρετίσαντες τοὺς συγγενεῖς των ἀπεστάλησαν ὀπίσω· καὶ ὁ Πύρρος χωρῶν κατὰ τῶν Ρωμαίων ἐνίκησε μὲν *περὶ τὸ Ἄσκλον* τῆς Ἀπουλίας (279), ἀλλὰ πρός τινα τῶν συγχαιρόντων αὐτῷ εἶπεν· «*ἂν*

μίαν ἔτι μάχην Ρωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς» διότι ἔχασε πολὺ μέρος τῆς δυνάμεώς του καὶ δὲν ἠθέλησε εὔκολον τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ στρατοπέδου.

4. Εἰς τοιαύτας δὲ ἀπορίας εὑρισκόμενος ὁ Πύρρος ἐνέπεσεν πάλιν εἰς ἐλπίδας κενάς. Προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Σικελιωτῶν, ἵνα ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἀπαλλάξῃ τὴν νῆσον ἀπὸ τῶν τυράννων, διαπλέει εἰς τὴν Σικελίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος ἐξεδίωξαν αὐτὸν οἱ Καρχηδόνιοι ἐκ τῆς Σικελίας καὶ περὶ τὴν πόλιν *Βερουεντὸν* (275) ὁ ὕπατος τῶν Ρωμαίων *Μάνιος Κόριος Δεντᾶτος* κατὰ κράτος νικήσας τὸν Πύρρον ἠνάγκασεν αὐτὸν κακῶς ἔχοντα νὰ ἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἐκ τούτου δὲ ἐδοξάσθησαν οἱ Ρωμαῖοι ὡς ἀκαταμάχητοι καὶ τῷ 272 ὑπεδούλωσαν τὸν Τάραντα καὶ εὐθὺς κατέλαβον τὴν Κάτω Ἰταλίαν.

§ 3. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (264—133)

α') ΠΡΩΤΟΣ ΛΙΒΥΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (264—241)

1. Οἱ Ρωμαῖοι γενόμενοι ἤδη κύριοι τῆς Ἰταλίας ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των πρὸς τὰς κτήσεις τῆς *Καρχηδόνος*. Αὕτη κειμένη εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἀφρικῆς ἦτο ἀποικία (850 π. Χ.) τῶν Φοινίκων καὶ ταχέως αὐξηθεῖσα κατὰ τὸν πλοῦτον, τὴν ἐμπορίαν καὶ τὸ ναυτικόν, ἦρχε τῶν Λιβύων καὶ κατέλαβε τὴν Σαρδὼ καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Σικελίας. Ὅτε δὲ οἱ Καρχηδόνιοι συμμαχήσαντες μετὰ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν *Ἱέρωνος* τοῦ Β' ἐπολιόρκουν τὴν Μεσσήνην, οἱ ἐνταῦθα *Μαμερτῖνοι* (Καμπανοί) ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι καὶ τοὺς Καρχηδονίους ἐνίκησαν καὶ τὸν Ἱέρωνα ἠνάγκασαν νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ *πρώτου Λιβυκοῦ πολέμου* (264—241). Οἱ

Καρχηδόνιοι τότε μετεχειρίζοντο ὁρμητήριον πρὸς τὸν πόλεμον τὴν πόλιν τοῦ Ἀκράγαντος, οἱ δὲ Ρωμαῖοι συνέκλεισαν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀκραγαντίνων τοὺς Καρχηδονίους καὶ τέλος διήρπασαν τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ ἔγιναν κύριοι πολλῶν λαφύρων. Θεωροῦντες δὲ ἀναγκαίαν τὴν ναυτικὴν δύναμιν ἐπεχείρησαν νὰ ναυπηγήσωσι σκάφη, ἔχοντες παράδειγμα ναῦν τῶν Καρχηδονίων ἐξοκείλασαν· καὶ συντελέσαντες *ἀξιόλογον ναυτικὴν δύναμιν κατεπόντισαν* τοὺς Καρχηδονίους τῷ 260 *ἐν Μύλαις* τῆς Σικελίας.

2. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀγὼν παρετείνετο ἐν τῇ Σικελίᾳ, οἱ Ρωμαῖοι *ἀπεβιβάσθησαν* εἰς τὴν παραλίαν τῆς Λιβύης· καὶ ἐκεῖ οὐδεμίαν εὑρόντες ἀντίστασιν κατέστρεψαν πολλὴν χώραν καὶ κατέλαβον πολλὴν λείαν καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἔπειτα δὲ ἐκ μὲν τῶν στρατηγῶν ὁ *Μᾶρκος Ρήγουλος* ἔμεινεν ἐκεῖ, ὁ δὲ ἕτερος ἀπεκόμιζεν εἰς τὴν Ρώμην τὸν στόλον καὶ τὸ πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων. Ἀλλ' οἱ Καρχηδόνιοι μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸν τὸν ἐν Λιβύῃ ἀπολειφθέντα στρατὸν κατέστρεψαν καὶ τὸν ὕπατον Μᾶρκον Ρήγουλον ᾐχμαλώτισαν.

3. Ἔκτοτε ὁ πόλεμος διεξήγετο εἰς τὴν Σικελίαν. Ὁ στρατηγὸς *Καικίλιος Μέτελλος* νικήσας περὶ τὴν *Πάνορμον* τοὺς Καρχηδονίους ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ἀπὸ πάσης τῆς ἄλλης Σικελίας πλὴν τῶν Δρεπάνων καὶ τοῦ Λιλυβαίου. Ἀλλ' ὁ ρωμαϊκὸς στόλος ὑπὸ τὸν *Πόπλιον Κλαύδιον* μετὰ ναυμαχίαν καρτερὰν ἐφθάρη *περὶ τὰ Δρέπανα* τῷ 249 καὶ οἱ Καρχηδόνιοι καταστήσαντες στρατηγὸν *Ἀμίλκαν* τὸν *Βάρκαν*, ἄνδρα κατὰ τὴν γνώμην καὶ τὴν τόλμην ἄριστον, ὥρμησαν νὰ πορθήσωσι τὴν Ἰταλίαν. Οἱ Ρωμαῖοι ἐκπέμπουσι στρατηγὸν τὸν *Γάιον Λουτάτιον*· οὗτος δὲ παραδόξως ἐμπνεύσθεις εἰς τοὺς κατὰ τὴν Σικελίαν τόπους κατέλαβε τὸν λιμένα τῶν Δρεπάνων καὶ τοὺς περὶ τὸ Λιλύβαιον λιμένας, οἱ δὲ Καρχηδόνιοι καταρτίζουσιν ἕτερον

στόλον ὑπὸ τὸν *Ἄννωνα*. Γίνεται δὲ ναυμαχία *παρὰ τὴν Αἰγοῦσαν* νῆσον κειμένην πρὸ τοῦ Λιλυβαίου· καὶ οἱ Καρχηδόνιοι κατὰ πολὺ ἐλαττούμενοι *κατεικήθησαν* τῷ 241 καὶ ἐξαπέστειλαν πρέσβεις πρὸς τοὺς Ρωμαίους περὶ συνδιαλλαγῆς. Συνωμολογήθη δὲ *εἰρήνη* ἐπὶ τοῖς ὅροις νὰ ἀπέλθωσιν οἱ Καρχηδόνιοι ἐκ τῆς Σικελίας, πρὸς τὸν Ἱέρωνα νὰ μὴ πολεμῶσι μηδὲ νὰ ἐπιφέρωσιν ὅπλα κατὰ τῶν Συρακοσίων καὶ τῶν συμμάχων τούτων, νὰ ἀποδώτωσιν εἰς τοὺς Ρωμαίους ἄνευ λύτρων ἅπαντας τοὺς αἰχμαλώτους καὶ εἰς δέκα ἔτη νὰ καταβάλωσι 3200 τάλαντα ἀργυρίου.

β') ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΛΙΒΥΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (218–201)

1. Τὸ νότιον τῆς Ἰβηρίας κατέλαβον οἱ Καρχηδόνιοι καὶ ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ἀργυρῶν μεταλλείων ἐπλούτησαν· ὁρμητήριον δὲ μετεχειρίζοντο τὴν πόλιν *Νέαν Καρχηδόνα* (Καρθαγένην)· καὶ στρατηγὸν ἐχειροτόνησαν τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Ἀμίλκα *Ἀννίβαν*. Οὗτος ἦτο *συνετὸς* καὶ *φιλοπόλεμος* καὶ εἶχε πεῖραν καὶ τριβὴν τῶν πολεμικῶν ἔργων καὶ ἀγχίνοιαν φυσικὴν καὶ *στρατηγικὴν ἱκανότητα*· μετὰ ὀκτάμηνον δὲ πολιορκίαν κατέστρεψε τῷ 219 τὴν σύμμαχον τῶν Ρωμαίων *Ζάκανθαν* (Σάγουντον)· διὰ τοῦτο οἱ Ρωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν *δεύτερον Λιβυκὸν πόλεμον* (218—201.) Ὁ Ἀννίβας παρασκευάσας ἱκανὴν ἀσφάλειαν εἰς τὰ ἐν τῇ Λιβύῃ καὶ τῇ Ἰβηρίᾳ πράγματα διέβη τὸν Ἴβηρα ποταμόν· καὶ ἀναλαβὼν πεζοὺς μὲν πεντακισμυρίους, ἱππεῖς δὲ περὶ τοὺς ἑνακισχιλίους, προυχώρει διὰ τῶν Πυρηναίων πρὸς τὸν Ροδανόν. Τοῦτον δὲ διαβὰς ἦλθεν εἰς τὰς Ἄλπεις, καὶ μηδεμίαν εὑρὼν μήτε ὁδὸν μήτε ἄνοδον *ἀνέβαινε τὰ ὄρη* καὶ συνέβη νὰ ἐπιπέσῃ εἰς μεγίστους κινδύνους· καὶ ἀπώλεσε πολλοὺς μὲν τῶν στρατιωτῶν, πλείστους δὲ ἵππους καὶ ἱππαζύγια. Τέλος δὲ εἰς ἡμέρας

δεκαπέντε ὑπερβὰς τὰς Ἄλπεις κατῆλθε τολμηρῶς εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Πάδου ἔχων δὲ διασεσωσμένους πεζοὺς μὲν δισμυρίους, ἱππεῖς δὲ περὶ τοὺς ἑξακισχιλίους καὶ *νικήσας περὶ τὸν Τίκινον* καὶ *περὶ τὸν Τρεβίαν* τοὺς Ρωμαίους ἐστρατοπέδευσε *περὶ τὴν Τρασυμένην* λίμνην. Ἐκεῖ τὸν Ἀννίβαν συνήντησεν ὁ ὕπατος *Φλαμίνιος* καὶ συναφθείσης μάχης οἱ πλεῖστοι τῶν Ρωμαίων κατεκόπησαν καὶ κατεστράφησαν παραδόξως· καὶ ὁ Φλαμίνιος αὐτὸς ἔπεσεν, ὁ δὲ Ἀννίβας λαβὼν ἤδη θάρρος ἀφόβως ἐπόρθει τὴν ρωμαϊκὴν χώραν καὶ ἐπορεύετο εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος.

2. Οἱ Ρωμαῖοι τότε κατέστησαν δικτάτωρα τὸν *Κόϊντον Φάβιον Μάξιμον* τὸν Μελλητήν, ὅτις ἀπέφευγε πᾶσαν ἐκ τοῦ συστάδην μάχην· καὶ ἀντ' αὐτοῦ ταχέως ἐστάλησαν στρατηγοὶ ὁ *Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος* καὶ ὁ *Γάϊος Τερέντιος Οὐάρρων*. Οὗτοι ἔχοντες ὑπὲρ μυριάδας πεζοὺς καὶ ἱππεῖς ὑπὲρ τοὺς ἑξακισχιλίους ἐστρατοπέδευσαν *περὶ τὰς Κάννας* καὶ ὁ Ἀννίβας πρὸς αὐτοὺς ἐστρατοπέδευσεν. Ἀφοῦ δὲ αἱ σάλπιγγες ἤχησαν καὶ αἱ φάλαγγες ἐβόησαν, ἤρχισεν ἡ μάχη καὶ ἐκθύμως ἑκάτεροι ἠγωνίζοντο· καὶ ὅτε ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος πληγωθεὶς ἐτελεύτησεν, οἱ Ρωμαῖοι βιαζόμενοι ὑπὸ τῶν πολεμίων διέρευγον, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Γάϊος Τερέντιος Οὐάρρων. Ἡ δ' ἐν *Κάννῃσι* αὕτη *μάχη*, γενομένη τῷ 216, ὑπῆρξεν ἀοίδιμος εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐπὶ συμφορᾷ· διότι ἐφονεύθησαν ἐξ αὐτῶν πεντακισμύριοι καὶ συνελήφθη πολὺ πλῆθος αἰχμαλώτων. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀννίβας προυχώρησεν εἰς τὴν Καμπανίαν· μὴ λαβὼν δ' ἐπικουρίας παρὰ τῆς Καρχηδόνος *ἀφηρέθη* τὴν Καπύην καὶ τὸν Τάραντα καὶ ἀπέτυχε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ρώμης. Ἐκτὸς τούτων ὁ Ρωμαῖος *Κλαύδιος Μάρκελλος*, ἀνὴρ φιλοπόλεμος, τῶρρων δὲ καὶ φιλάνθρωπος, μετὰ διετῆ πολιορκίαν ἐκυρίευσε τὰς *Συρακούσας* (212). Λέγεται δὲ ὅτι εἰς τὴν πο-

λιορκίαν τῶν Συρακουσῶν δραστηρίως ἀντενήργει ὁ μέγιστος τῶν μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος *Ἀρχιμήδης*, ὅστις διαγράφων διάγραμμά τι ἐπὶ τούτου προσήλωσε τὴν διάνοιάν του, καὶ οὔτε τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως οὔτε τὴν καταδρομὴν τῶν Ρωμαίων ἐνόησεν, ὥστε πρὸς τὸν αἴφνης ἐπιστάντα στρατιώτην εἶπεν· *μή μου τοὺς κύκλους τάραττε*»· παρώξυνεν αὐτὸν καὶ *κατεκόπη*.

3. Νέαν δὲ τροπὴν ἔλαβεν ὁ πόλεμος, ὅτε στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων ἐχειροτονήθη ὁ *Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων*, ἀνὴρ εὐεργετικός, μεγαλόψυχος, ἀγχίνους καὶ στρατηγικός. Οὗτος οὐ μόνον ἐξεδίωξε τοὺς Καρχηδονίους ἀπὸ τῆς Ἰβηρίας (206), ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Λιβύην μετέφερε τὸν πόλεμον καὶ τὸν ἀήττητον νομιζόμενον Ἀννίβαν ἠνάγκασεν ἄνευ μάχης καὶ κινδύνων νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Καὶ γενομένης *παρατάξεως μεγάλης* τῷ 202 περὶ τὴν Ζάμαν, ἄκριτος ἐπὶ πολὺ ἦτο ἡ μάχη· καθότι ἀμφότεροι ἦσαν παραπλήσιοι καὶ κατὰ τὸ πλῆθος καὶ κατὰ τὰ φρονήματα καὶ κατὰ τὰς ἀρετὰς καὶ κατὰ τοὺς καθοπλισμούς. Ἀλλὰ τέλος οἱ πλεῖστοι τῶν Καρχηδονίων κατεκόπησαν καὶ ἐκ τῶν πρὸς φυγὴν ὁρμησάντων ὀλίγοι παντελῶς διέφυγον. Οὕτως ἔληξεν ὁ δεύτερος λιβυκὸς πόλεμος καὶ τῷ 201 ἔγινεν *εἰρήνη*, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Καρχηδόνιοι κατέλιπον τὰς ἐκτὸς τῆς Λιβύης κτήσεις, τὰ μακρὰ αὐτῶν πλοῖα παρέδωκαν πάντα πλὴν δέκα τριήρων καὶ ὑπέσχοντο πρὸς μηδένα νὰ πολεμῶσιν ἄνευ τῆς γνώμης τῶν Ρωμαίων καὶ εἰς ἔτη πεντήκοντα νὰ καταβάλωσι μύρια τάλαντα ἀργυρίου.

γ) ΠΡΩΤΟΣ (211—204) ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΣ (200—197) ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1. Κατὰ τὸν δεύτερον λιβυκὸν πόλεμον τῷ 215 ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας (220—178) *Φίλιππος ὁ Ε'* ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀννίβαν, ἵνα συμμαχήσῃ μετ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἀννίβας συνομολογήσας ἀντέπεμψε πρέσβεις εἰς τὸν Φίλιππον διὰ τοὺς ὅρκους· ἀλλὰ τριήρης τῶν Ρωμαίων συνέλαβε τοὺς πρέσβεις ἐκτὸς ἀναπλέοντας καὶ ἔφερεν εἰς τὴν Ρώμην· ἐφ' ᾧ ἀγανακτῶν ὁ Φίλιππος προεκάλει τὴν Κέρκυραν, ἥτις συνεμάχει μετὰ τῶν Ρωμαίων. Ἐντεῦθεν διηγέρθη ὁ *πρῶτος μακεδονικὸς πόλεμος* (211—204) καὶ οἱ Ρωμαῖοι ὑπεκίνησαν κατὰ τοῦ Φιλίππου τοὺς Αἰτωλούς, ἔχοντας συμμάχους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου Ἄτταλον· ἀλλὰ περισπώμενοι ὑπὸ τοῦ λιβυκοῦ πολέμου δὲν ἠδυνήθησαν ἐρρωμένως νὰ πολεμήσωσι πρὸς τὸν Φίλιππον· οἱ δὲ Αἰτωλοὶ συνωμολόγησαν πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκας γενομένας δεκτὰς καὶ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

2. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ Φίλιππος ὁ Ε' δὲν ἔπαυσε λεηλατῶν τὴν χώραν τοῦ Ἀττάλου καὶ κατασκάπτων τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς τάφους· κατέλαβε δὲ τὴν Χίον καὶ τὴν Σάμον, ἐπόρθησε τὴν χώραν τῶν Ροδίων καὶ ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐνέπρησε τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ τοὺς τάφους κατέσκαψε καὶ τὰ τεμένη τῶν θεῶν κατέστρεψεν. Διὰ ταῦτα ὁ Ἄτταλος, οἱ Ρόδιοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πέμψαντες πρέσβεις εἰς τὴν Ρώμην πολλὰ κατηγόρουν τὸν Φίλιππον· ἐπειδὴ δὲ οὗτος δὲν ἔπραττεν ὅτα διέτασσον οἱ Ρωμαῖοι, τῷ 200 ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. *Στόλος* δὲ καὶ στρατὸς ρωμαϊκὸς ἀπήλλαξε τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατεχομένας καὶ τὴν Χαλκίδα ἠλευθέρωσε καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Μακεδονίαν καὶ κατέλαβε πόλεις καὶ πολλὰ φρούρια αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἔχων ἱκανὴν δύναμιν ἐρρωμένως ὑρίστατο τὰς προσβολάς. Καὶ οἱ Ρωμαῖοι τῷ 198 ἀνέθηκαν τὴν στρατηγίαν τοῦ πολέμου εἰς τὸν *Titor Koirtior Flamirinor*, ὅστις ἦτο *ἀνὴρ φιλοτιμότατος* καὶ *γενναιότατος*. Οὗτος πρῶτον μὲν ἐν τῷ πολέμῳ πρὸς τὸν Ἀννίβαν ἀνεδείχθη χιλίαρχος, εἶτα δὲ γενόμενος ἔπαρχος

τῆς χώρας τῶν Ταραντίνων εὐδοκίμησε· καὶ εἰς ἡλικίαν τριάκοντα ἐτῶν ἀνηγορεύθη ὕπατος καὶ ἀνέλαβε τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον.

3. Ὁ Τίτος Φλαμινῖνος ἔχων ἄρχοντα μὲν τοῦ ναυτικοῦ τὸν ἀδελφόν του Λεύκιον, τρισχιλίους δὲ στρατιώτας ἀκμαιοτάτους καὶ προθυμοτάτους διεπέρασεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ προσείλκυσε μὲν τὰς ἐν τῇ Ἠπείρῳ καὶ τῇ Θισσαλίᾳ πόλεις, τοὺς δὲ Θηβαίους ἔπεισε νὰ δέχωντται τοὺς Ρωμαίους. Ὁ δὲ Λεύκιος μετὰ τοῦ Ἀττάλου καὶ τῶν Ροδίων ὑπέτασσε τὰς νήτους. Ἐπίσης καὶ αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος προθύμως ἐδέχοντο τὸν Τ. Φλαμινῖνον· καὶ οἱ Ἀχαιοὶ ἀρνηθέντες τὴν συμμαχίαν τοῦ Φιλίππου ἐκήρυξαν νὰ πολεμῶσι πρὸς αὐτὸν μετὰ τῶν Ρωμαίων. Ὅθεν ὁ Φίλιππος φοβηθεὶς ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὴν Ρώμην *περὶ εἰρήνης*, ἀλλ' ἀπέτυχε· καὶ ὁ Τ. Φλαμινῖνος κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (197) ἀναλαβὼν καὶ πάλιν τὴν στρατηγίαν τοῦ πολέμου εὐθὺς ὥρμησεν εἰς τὴν Θισσαλίαν ἔχων ὑπὲρ τὰς εἴκοσι καὶ ἓξ χιλιάδας στρατιώτας· καὶ *περὶ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς νικᾶται* ὁ Φίλιππος καὶ τρέπεται εἰς φυγήν. Οὕτω δὲ τῷ 197 καταλύσας τὸν δεύτερον μακεδονικὸν πόλεμον ὁ Τ. Φλαμινῖνος τὴν μὲν ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείαν ἀπέδωκεν εἰς τὸν Φίλιππον, ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος δὲ προσέταξεν αὐτὸν ἀναχωρῆσαι, τὸν ἐζημίωσε διὰ χιλίων ταλάντων, παρέλαβε τὰς ναῦς αὐτοῦ πάσας πλὴν δέκα καὶ τὸν υἱόν του Δημήτριον λαβὼν ὅμηρον ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ρώμην. Ἐπελθὼν δὲ τῷ 196 εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Ἰσθμίων διέταξε τὸν κήρυκα εἰς μέσον προελθὼν νὰ εἴπῃ: «ὁ *δῆμος ὁ τῶν Ρωμαίων καὶ ἡ σύγκλητος καὶ Φλαμινῖνος ὁ στρατηγός, Μακεδόνας καὶ βασιλέα Φίλιππον ἐκπολεμήσαντες, ἀφιᾶσι τὴν Ἑλλάδα ἀφρούρητον, ἀφορολόγητον, ἰδίοις ἔθεσι καὶ νόμοις χρῆσθαι*» Καὶ εἰς τὰ Νέμεα δὲ

ὡς ἀγωνοθέτης καὶ τὴν πανήγυριν ἄριστα διέθηκε καὶ πάλιν ἐκεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰ αὐτὰ ἐκήρυξε· καὶ ἐπιφοιτῶν εἰς τὰς πόλεις παρεῖχεν εὐνομίαν καὶ πολλὴν ὁμόνοιαν καὶ φιλοφροσύνην, κατέπαυε τὰς στάσεις, κατῆγε τοὺς φυγάδας καὶ ἠγάλλετο πείθων καὶ συμφιλιώνων τοὺς Ἕλληνας.

δ') ΣΥΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (192—189)

1. Ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας *Ἀντίοχος ὁ Γ'* (224—189) κατέλαβε καὶ ἄλλας χώρας καὶ τὴν Κοίλην Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν, ὑπαγομένας εἰς τὸ βασίλειον τῆς Αἰγύπτου, ἐπέδραμε δὲ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ συνώκιζε τὴν ἐν τῇ Θρᾴκῃ ὑπὸ τοῦ Λυσιμάχου συσταθεῖσαν *Λυσιμάχειαν*. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι ὑπώπτευον τὸν Ἀντίοχον· ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἐπολέμουν πρὸς τὸν Φίλιππον ἐθεράπευον αὐτὸν καὶ ἀφοῦ ἐκεῖνον ἐνίκησαν καὶ τὸν Ἀντίοχον κατεφρόνουν. Καὶ ὅτε εἰς τὴν Ρώμην ἔρθασαν πρέσβεις παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Φιλοπάτορος κατηγοροῦντες τὸν Ἀντίοχον διὰ τὴν ἁρπαγὴν τῆς Κοίλης Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας, οἱ Ρωμαῖοι ἅσμενοι εὗρισκον ἀφορμὴν πολέμου καὶ πρέσβεις ἔστελλον εἰς τὸν Ἀντίοχον, ἵνα ἐπιτρέπῃ εἰς τὸν Πτολεμαῖον ἀρχὴ ὅσα ὁ πατὴρ εἰς αὐτὸν κατέλιπε καὶ ἀφήνῃ αὐτονόμους τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις. Ὁ δὲ Ἀντίοχος ἀπεκρίθη· «*ἀπορῶ τίνι δικαίῳ Ρωμαῖοι τὴν Ἀσίαν πολυπραγμοροῦσιν, ἐμοῦ τὴν Ἰταλίαν οὐ πολυπραγμοροῦντος*». Καὶ πάλιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον κατήρχετο καὶ πολλὰς πόλεις τῆς Θρᾴκης κατέστρεφε, τοὺς δὲ ἐν τῇ Θρᾴκῃ Ἕλληνας ἠλευθέρωνε καὶ εἰς τοὺς Βυζαντίους φιλοφρόνως ἐφέρετο.

2. Οἱ Ρωμαῖοι τότε (192) ἐκήρυξαν τὸν *κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πόλεμον*. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀντίοχος μετὰ στρατοῦ καὶ πολλῶν πλοίων περαιωθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα διήγειρε τὰς πόλεις καὶ διεστασίαζεν, οἱ Ρωμαῖοι στρατηγὸν μὲν τοῦ πολέμου ἔστειλαν τὸν ὕπατον *Μάνιον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα*, ἔχοντα ἱππεῖς μὲν

SISMANOGLIO MEGARO

δισχιλίους καὶ πεζοὺς δισμυρίους καὶ τινας ἐλέφαντας, πρεσβευτὴν δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸν *Τίτον Φλαμινῖνον*, ὅστις πλὴν τῶν Αἰτωλῶν καὶ ἑτέρων τινῶν ἔπεισε τοὺς ἄλλους Ἕλληνας νὰ συμμαχῶσι μετὰ τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ἀντίοχος ἰδὼν τὴν παρασκευὴν τῶν πολεμίων μετὰ δεκακισχιλίων πεζῶν καὶ πεντακοσίων ἱππέων κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας καὶ ἀνεβίβασε χιλίους Αἰτωλοὺς εἰς τὰ ἄκρα τῶν ὀρέων, ἵνα φρουρήσωσιν αὐτά, ἐνῷ οἱ λοιποὶ Αἰτωλοὶ ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι περὶ τὴν πόλιν Ἡράκλειαν. Ὁ Μάνιος Γλαβρίων ἤδη εἰς μάχην παρεσκευάζετο· καὶ δύο μὲν τῶν χιλιάρχων τὸν *Μ. Κάτωνα* καὶ τὸν *Λεύκιον Γράχχον* ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἀπέστειλεν εἰς τοὺς Αἰτωλούς, οἱ ὁποῖοι ἐφύλασσον τὰ ἄκρα, αὐτὸς δὲ ἐπῆρχετο κατὰ τοῦ Ἀντιόχου. Καὶ ὁ μὲν Λεύκιος ἀπεκρούσθη, ὁ δὲ Μ Κάτων ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐνῷ ἐκοιμῶντο, πολλοὺς ἐφόνευσε καὶ τοὺς λοιποὺς διεσκόρπισεν. *Νικηθεὶς* δὲ ὁ Ἀντίοχος εἰς τὰς *Θερμοπύλας* τῷ 191 κατέφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἔφεσον. Καὶ ὁ Γλαβρίων τὴν μὲν Βοιωτίαν καὶ τὴν Εὔβοιαν πάραυτα κατέλαβε, ἐλεηλάτει δὲ τὴν Αἰτωλίαν.

3. Ἐν τούτῳ ὁ Ἀντίοχος παρεσκεύαζε στόλον καὶ στρατόν, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἐκλέγουσι διάδοχον τοῦ Γλαβρίωνος τὸν τότε ὕπατον *Λεύκιον Σκιπίωνα* καὶ σύμβουλον αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Πόπλιον Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν. Καὶ ὁ μὲν ρωμαϊκὸς στόλος τῷ 190 περὶ τὴν *Μυόννησον* ἐν λαμπρᾷ ναυμαχίᾳ κατέστρεψεν εἴκοσι καὶ ἐννέα ναῦς τοῦ Ἀντιόχου· ἐν δὲ τῇ *Μαγνησίᾳ* περὶ τὸ ὄρος Σίπυλον ὁ Λεύκιος Σκιπίων ἀπήντα πρὸς τὸν Ἀντίοχον. Καὶ τούτου μὲν ὁ στρατὸς ἦτο ἑβδομήκοντα χιλιάδες, οἱ δὲ Ρωμαῖοι εἶχον περὶ τὰς τριάκοντα χιλιάδας. Καὶ συναφθείσης *μάχης κρατερᾶς*, ἡττήθη κατὰ κράτος ὁ Ἀντίοχος καὶ εἰς φυγὴν ὥρμησε, πρέσβεις δὲ εἰς τὸν Λ. Σκιπίωνα ἔπεμψε περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου· καὶ 189 συνωμολογήθη *εἰρήνη*, καθ' ἣν ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τοὺς ἐλέφαντας καὶ τὰς ναῦς αὐτοῦ, νὰ ποχωρήσῃ ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ εἰς δώδεκα ἔτη νὰ καταβάλῃ τάλαντα μύρια καὶ πεντακισχίλια ὡς δαπάνην τοῦ πολέμου. Ἐπὶ δὲ τῇ νίκῃ ταύτῃ ὁ Λ. Σκιπίων ἐπωνομάσθη *Ἀσιατικός*.

ε') Μ. ΚΑΤΩΝ. ΘΑΝΑΤΟΣ Π. ΣΚΙΠΙΩΝΟΣ ΚΑΙ ΑΝΝΙΒΟΥ (183)

1. Ὁ Μ. Κάτων, ὁ μετασχὼν τῷ 191 τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης, ἐγεννήθη τῷ 233 ἐκ γένους ἀσήμου καὶ ἦτο ἀνὴρ *αὐστηρός*, *ἐγκρατὴς* καὶ *δεινός*· διεκρίθη δὲ καὶ ὡς πατὴρ ἀγαθὸς καὶ χρηστός. Λίαν βραδέως ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ μεγάλως ὠφελήθη ἐκ τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐθαυμάζετο διὰ τὴν ἐν τῷ λέγειν δεινότητα, διὰ τοῦτο καὶ *Ρωμαῖος Δημοσθένης* προσηγορεύθη· ὁ δὲ βίος αὐτοῦ ἦτο *ὀνομαστὸς* καὶ *περιβόητος*. Καὶ ἐκλεγεὶς ὕπατος ἀπεστάλη τῷ 195 εἰς τὴν Ἰβηρίαν, ἔνθα κατέστρεψε τοὺς ἀνθισταμένους καὶ ἔλεγεν ὅτι κατέλαβε πλειοτέρας πόλεις τῶν ἡμερῶν, ὅσας διῆλθεν ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ· ἐξεστράτευσε δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 191, ὡς εἴπομεν, μετὰ τοῦ Γλαβρίωνος καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς κατετρόπωσεν. Ὁ Κάτων ἦτο *ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας* καὶ ἀντέκειτο εἰς τοὺς *προέχοντας ἐν τῇ δημοκρατίᾳ*. Ἐκλεγεὶς δὲ τῷ 184 *τιμητὴς* καὶ ἔχων πολλὴν ἄλλην ἐξουσίαν, ὠφέλησε τὴν πόλιν διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐπιτηρήσεως τῶν ἠθῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ δῆμος θαυμάζων τὴν τιμητείαν τοῦ Κάτωνος ἀνέθηκεν *ἀνδριάντα* εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὑγιείας καὶ ἐνέγραψεν οὐχὶ τὰς στρατηγίας οὐδὲ τοὺς θριάμβους τοῦ Κάτωνος, ἀλλ' *ὅτι ἐτήρ Ρωμαίων πολιτείαν ἐγκεκλιμένην καὶ ῥέπουσαν ἐπὶ τὸ χεῖρον τιμητὴς γενόμενος χρηταῖς ἀγωγαῖς καὶ σώφροσιν ἐθισμοῖς καὶ διδασκαλίαις εἰς τὸ ὀρθὸν αὖθις ἀποκατέστησεν*».

2. Τῷ δὲ 187 δύο δήμαρχοι τῇ συνεργασίᾳ τοῦ Κάτωνος *κατηγόρησαν* τὸν Π. Σκιπίωνα ἐπανελθόντα ἐκ τοῦ συριακοῦ πολέμου ὅτι ἐπιεικεῖς ἔκαμε τὰς συνθήκας πρὸς τὸν Ἀντίοχον. Ἀλλ' ὁ Σκιπίων θυσιάσας εἰς τὸ Καπετώλιον καὶ *ἐμφανισθεὶς* εἰς τὸ δικαστήριον ἤρχισε νὰ διηγῆται τὸν βίον του καὶ τοὺς πολέμους ὅσους ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὁπόταν ἐνίκησεν, ὥστε καὶ ηὐχαριστοῦντο οἱ ἀκροαταί· ὅτε δὲ προῆλθεν εἰς τὰ *καρχηδονιακὰ* πλήρης ὁρμῆς εἶπεν ὅτι «*τῇδε τῇς ἡμέρας ἐγὼ τάδε ἐνίκων καὶ Καρχηδόνα ὑμῖν ὦ πολῖται περιεποίουν τὴν τέως ὑμῖν ἐπιφοβωτάτην· ἄπειμι δὴ θύσων τῇς ἡμέρας εἰς τὸ Καπετώλιον· καὶ ὑμῶν ὅσοι φιλοπόλιδες, τῇς θυσίας μοι γιγνομένης ὑπὲρ ὑμῶν, συνάψασθε*». Ταῦτ' εἰπὼν καὶ εἰς τὸ Καπετώλιον ἔβραμεν, ἠκολούθει δ' αὐτὸν τὸ πλῆθος καὶ οἱ πλειότεροι τῶν δικαστῶν εὐρημοῦντες. Καὶ τότε μὲν διέφυγε τὴν καταδίκην· ἀλλ' ὕστερον πάλιν *κατηγορηθεὶς* ἀπεχώρησεν εἰς τὴν Καμπανίαν, ἔνθα ἐτελεύτησε τῷ 183 εἰς ἡλικίαν 47 ἐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀφρικανοῦ Λ. Σκιπίων ὁ Ἀσιατικὸς κατηγορήθη ὅτι δῆθεν ἐσφετερίσθη πολλὰ ἐκ τῆς λείας τοῦ συριακοῦ πολέμου καὶ δημευθείσης τῆς περιουσίας του δὲν εὑρέθη τι πλειότερον ἐξ ὅσων προηγουμένως εἶχεν.

3. Ὁ δὲ Ἀννίβας μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς πρὸς τοὺς Ρωμαίους εἰρήνης (201) ἀνηγορεύθη *ἄρχων* ἐν Καρχηδόνι καὶ ἀνεδείχθη *μέγας πολιτικός*, ἀλλὰ διήγειρε τοσοῦτον τὰς ὑποψίας τῶν Ρωμαίων, ὥστε ἔφυγεν ἵνα σωθῇ καὶ ἦλθε πρὸς τὸν Ἀντίοχον. Ἀλλ' ὁ Ἀννίβας καταστὰς ὕποπτος παρὰ τῷ Ἀντιόχῳ κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν. Καὶ κατηγορούμενος ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἔπιε δηλητήριον τῷ 183 καὶ ἀπέθανεν εἰς τι χωρίον τῆς Βιθυνίας.

ΣΤ) ΤΡΙΤΟΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (171—168). ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ (148)

1. Ὁ υἱὸς καὶ κληρονόμος Φιλίππου τοῦ Ε' *Περσεὺς* ἐπεχείρησε τῇ βοηθείᾳ τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀποβάλῃ τὸν ρωμαϊκὸν ζυγὸν καὶ οἱ Ρωμαῖοι τῷ 171 *ἐκήρυξαν* κατ' αὐτοῦ *τὸν πόλεμον*. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς ἠτύχουν δι' ἀπειρίαν καὶ ἀτολμίαν τῶν στρατηγῶν των καὶ ἐγκαταλιπόντες αὐτοὺς ἐκάλουν ἐπὶ τὴν στρατηγίαν τὸν *Αἰμίλιον Παῦλον*. Οὗτος εἰς πολλὰς μάχας διέπρεψε καὶ ἦτο μὲν ἤδη ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη τὴν ἡλικίαν ἀλλὰ κατὰ τὴν ῥώμην τοῦ σώματος ἤκμαζεν. Ἐπελθὼν δὲ κατὰ τοῦ Περσέως καὶ συνάψας μάχην τῷ 168 *περὶ τὴν Πύδναν ἐνίκησε* νίκην λαμπρὰν καὶ αἰχμάλωτον συνέλαβε τὸν Περσέα· καὶ εἰς μὲν τοὺς Μακεδόνας ἀπέδωκε νὰ κατοικῶσι τὴν χώραν καὶ τὰς πόλεις των ἀφῆκεν ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμους, τάλαντα δ' ἑκατὸν εἰς τοὺς Ρωμαίους ἠνάγκασε νὰ καταβάλλωσι· καὶ κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀγῶνας καὶ θυσίας ἐπετέλει εἰς τοὺς θεούς. Ἐντεῦθεν ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἤπειρον, ὅπου ἔχων δόγμα τῆς συγκλήτου νὰ *πλουτίσῃ* τοὺς στρατιώτας ἀπὸ τῶν ἐκεῖ πόλεων, προσέταξε δέκα ἄνδρας ἐξ ἑκάστης πόλεως νὰ φέρωσιν ἐν ῥητῇ ἡμέρᾳ ὅσον εἶχον ἄργυρον καὶ χρυσὸν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ εἰς τὰ ἱερά. Κατὰ τὴν ῥητὴν δὲ ἡμέραν ὥρμησαν ὑφ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν *πρὸς καταστροφὴν καὶ διαρπαγὴν* τῶν πόλεων, ὥστε ἐν μιᾷ ὥρᾳ πεντεκαίδεκα μυριάδες ἀνθρώπων ἐξηνδραποδίσθησαν, ἑβδομήκοντα δὲ πόλεις ἐπορθήθησαν, καὶ ὅμως ἀπὸ τοσαύτης φθορᾶς καὶ πανωλεθρίας ἕκαστος στρατιώτης δὲν ἔλαβε πλειότερα τῶν ἑνδεκα δραχμῶν.

2. Μετὰ τοῦτο ὁ Αἰμίλιος Παῦλος μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐτέλεσε *πολυτελέστατον θρίαμβον*, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφέρετο καὶ αὐτὸς ὁ Περσεὺς μετὰ τῶν τέκνων του καὶ ἐρεξῆς ἑκο-

μίζοντο χρυσοῖ στέφανοι τετρακόσιοι, τοὺς ὁποίους ἔπεμψαν αἱ πόλεις ἀριστεῖα τῆς νίκης εἰς τὸν Αἰμίλιον. Ἔπειτα αὐτὸς ὁ Αἰμίλιος ἐπεβαινεν ἅρματος διαπρεπῶς κεκοσμημένου, φορῶν ἁλουργίδα χρυσόπαστον καὶ ἔχων κλῶνα δάφνης εἰς τὴν δεξιάν. Ἐδαφνηφόρει δὲ καὶ σύμπας ὁ στρατὸς ψάλλων ᾠδὰς τινὰς καὶ παιᾶνας ἐπινικίους καὶ ἐπαίνους εἰς τὸν Αἰμίλιον.

3. Τῷ δὲ 167 οἱ Ρωμαῖοι ἀπήγαγον εἰς τὴν Ρώμην ὡς ὁπαδοὺς τοῦ Περσέως χιλίους ἄνδρας πρωτεύοντας ἐκ τῶν Ἀχαιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος· μόλις δὲ τῷ 151 μετὰ πολλὰς παρακλήσεις ἐπέτρεψαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐπιζήσαντες περὶ τοὺς 300. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τολμητίας τις *Ἀνδρίσκος* καλούμενος *ψευδῶς* ἔλεγε τὸν ἑαυτόν του *Φίλιππον* υἱὸν τοῦ Περσέως καὶ ἐζήτει νὰ ἐλθῇ ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου, στέλλεται κατ' αὐτοῦ ὁ *Καικίλιος Μέτελλος*, ὅστις κατατροπώσας τὸν Ἀνδρίσκον τῷ 148 κατέστησε τὴν Μακεδονίαν *ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν*.

ζ') ΤΡΙΤΟΣ ΛΙΒΥΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (149–146)

1. Οἱ Ρωμαῖοι πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Νομάδων Μασσανάσσην ἐδώρησαν ὅσην χώραν τῆς Ἀφρικῆς ἔλαβον παρὰ τῶν Καρχηδονίων· ἀλλ' οὗτος πλεονέκτης ὢν πολλὰ καὶ ἄλλα κτήματα τῶν Καρχηδονίων ἐσφετερίζετο. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι μάτην ἐζήτησαν τὴν προστασίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τῆς Ρώμης· καὶ οὕτως ἠναγκάσθησαν νὰναλάβωσι τὸν κατὰ τοῦ Μασσανάσσου πόλεμον. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι τότε τὸν πόλεμον τοῦτον ἐθεώρησαν διάλυσιν τῶν συνθηκῶν καὶ ἑπόμενοι εἰς τὴν γνώμην Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου λέγοντος «*δοκεῖ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι*» ἐκήρυξαν τῷ 149 τὸν *τρίτον λιβυκὸν πόλεμον*. Τοῦτο μαθόντες οἱ Καρχηδόνιοι ἐξέπεμψαν εἰς τὴν Ρώμην πρέσβεις, οἵτινες ἐνεχείρισαν εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰ τῆς πατρίδος των πράγματα. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἐζήτησαν καὶ τριακοσίους ὁμήρους καὶ τὰ ὅπλα τῶν Καρχηδονίων καὶ κατόπιν ἀπήτησαν τὴν μὲν πόλιν, τὴν ὁποίαν κατῴκουν, νὰ καταλύσωσιν, ἑτέραν δὲ νὰ κτίσωσιν ἀπέχουσαν τῆς θαλάσσης 80 στάδια. Οἱ Καρχηδόνιοι τότε ὁμοθύμως *παρεσκευάζοντο εἰς πόλεμον*, εἰργάζοντο δὲ ὁμοῦ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ ἐν ἀπορίᾳ ἑτέρων τριχῶν διὰ τὰς χορδὰς τῶν τόξων αἱ γυναῖκες ἔκειρον τὰς κόμας των.

3. Ἐπὶ τρία ἔτη ἐμάχοντο μετὰ καρτερίας καὶ ἀπογνώσεως οἱ Καρχηδόνιοι, ἕως οὗ ἐξελέγη ὕπατος ὁ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου Σκιπίωνος υἱοθετηθεὶς *Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανός*. Οὗτος ἀπὸ μεγάλου οἴκου καταγόμενος ἐφάνη ἄξιος τῆς δόξης τῶν προγόνων του. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἔτυχεν ἑλληνικῆς παιδείας, δεκαοκταετὴς δὲ παρεδόθη εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἔλαβε διδάσκαλον τὸν Ἕλληνα ἱστορικὸν Πολύβιον· οὐ μόνον δὲ τοὺς συνηλικιώτας του ἀλλὰ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους του *πολὺ ὑπερέβη* κατὰ τὴν σωφροσύνην, τὴν καλοκαγαθίαν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν· καὶ ἐνῷ μήτε ἡ ἡλικία μήτε ὁ νόμος ἐπέτρεπε, διωρίσθη ὕπατος. Ὁ Σκιπίων καταπλεύσας εἰς τὴν Καρχηδόνα στενῶς αὐτὴν *ἐποιόρκει καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν*· οἱ δὲ Καρχηδόνιοι πολλὰ μὲν ἔπαθον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τολμηρὰ ἀντέπραξαν. Τέλος δὲ ὁ Σκιπίων προσέβαλε τὸ ὀχυρώτατον μέρος τῆς πόλεως, τὴν *Βύρσαν*, εἰς τὴν ὁποίαν κατέφυγον, καὶ εἰς πῦρ παρέδωκεν τοὺς ἄγοντας εἰς αὐτὴν τρεῖς στενωπούς. Καὶ τὸ μὲν πῦρ πάντα κατέφλεγεν, οἱ δὲ στρατιῶται ἅθρόα τὰ οἰκοδομήματα ἀνέτρεπον καὶ μετὰ τῶν λίθων ἐξέπιπτον εἰς τὸ μέτωπον νεκροὶ καὶ ζῶντες τραυματίαι καὶ ἡμίφλεκτοι, πρεσβῦται μάλιστα καὶ παῖδες καὶ γυναῖκες. Ἐξ δὲ ἡμέρας καὶ νύκτας περὶ ταῦτα ἐδαπανήθησαν· καὶ, ἐνῷ ἔτι τὸ κακὸν μακρότατον

ἐφαίνετο, τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ κατέφυγόν τινες πρὸς τὸν Σκιπίωνα καὶ παρεκάλουν αὐτὸν διὰ μόνην τὴν σωτηρίαν των νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἐξέλθωσι τῆς Βύρσης. Ὁ Σκιπίων ἐπέτρεψε τοῦτο· ἠνεῴχθη δὲ στενὸν διατείχισμα καὶ ἐξῆλθον πάραυτα πέντε μυριάδες ἀνδρῶν ἅμα καὶ γυναικῶν. Καὶ οὗτοι μὲν ἐφυλάττοντο, αὐτόμολοι δὲ τῶν Ρωμαίων περὶ τοὺς ἐννεακοσίους ἀπελπίσαντες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Καρχηδονίων *Ἀσδρούβα* ἀνέδραμον εἰς τὸ ἐν ἀκροπόλει *Ἀσκληπιεῖον*, ὅθεν ἐμάχοντο. Καὶ καταβληθέντες ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ἀγρυπνίας καὶ τοῦ πόνου, τὸ μὲν τέμενος ἀφῆκαν, ἔτρεχον δὲ εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτῳ ὁ Ἀσδρούβας λαθραίως ἔφυγε πρὸς τὸν Σκιπίωνα, οἱ δὲ λοιποὶ τὸν μὲν Ἀσδρούβαν πολλὰ ἐλοιδόρησαν, τὸν δὲ ναὸν ἐνέπρησαν καὶ κατεκαύθησαν. Ἡ δὲ γυνὴ τοῦ Ἀσδρούβα ἔχουσα τὰ τέκνα της καὶ ἀντικρὺ τοῦ Ἀσδρούβα σταθεῖσα εἶπεν πρὸς αὐτόν: «ὦ μιαρὲ καὶ ἄπιστε καὶ μαλακώτατε ἀνδρῶν, ἐμὲ μὲν καὶ τοὺς ἐμοὺς παῖδας τόδε τὸ πῦρ θάψει· σὺ δὲ τίνα οἰκοσμήσεις θρίαμβον ὁ τῆς μεγάλης Καρχηδόνος ἡγεμών; τίνα δὲ οὐ δώσεις δίκην τῷδε ᾧ παρακαθέζει;» Τοσαῦτα ὀνειδίσασα κατέσφαξε τοὺς παῖδας της καὶ αὐτοὺς καὶ τὸν ἑαυτόν της ἐπέρριψεν εἰς τὸ πῦρ. Ὁ δὲ Σκιπίων, βλέπων τὴν Καρχηδόνα τοσαῦτα ἔτη ἀνθήσασαν νὰ τελευτᾷ τότε εἰς ἐσχάτην πανωλεθρίαν, λέγεται ὅτι ἐδάκρυσεν ὑπὲρ τῶν πολεμίων καὶ γνωρίζων τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης εἶπε τοὺς ἑξῆς στίχους·

Ἔσσεται ἦμαρ ὅταν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρή,
καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐυμμελίω Πριάμοιο.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ Πολύβιος ὢν πλησίον του ἠρώτησε τί ἐσήμαινον οἱ λόγοι οὗτοι, σαφῶς ὁ Σκιπίων ὠνόμασε τὴν τύχην τῆς Ρώμης, περὶ τῆς ὁποίας ἀποβλέπων εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἐφοβεῖτο.

4. Οὕτως ἡ μὲν Καρχηδὼν τῷ 146 *ἐκριεύθη* καὶ *κατεσκάφη*, ὁ δὲ Σκιπίων, *Ἀφρικανὸς νεώτερος* ἐπικληθείς, θυσίας ἐτέλει καὶ ἀγῶνας ἐπὶ τῇ νίκῃ καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ρώμην διεθριάμβευεν *ἐπιφανέστατον* καὶ *πολύχρυσον θρίαμβον*, πλήρη ἀγαλμάτων καὶ ἀναθημάτων· καὶ ἡ καρχηδονιακὴ χώρα κατέστη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία μετονομασθεῖσα *Ἀφρική*.

η') ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ (146)

1. Εἰς τὴν Ἑλλάδα τότε μεγίστη ἀκρισία, ταραχὴ καὶ ῥαθυμία ἐπεκράτει, ὀλιγανθρωπία δὲ τὴν κατέλαβε· διὰ τοῦτο καὶ αἱ πόλεις ἐξηρημώθησαν, καὶ ἀφορία καὶ ἄλλα δυστυχήματα συνέβαινον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄρχων στρατηγὸς *Κριτόλαος* παρώξυνε τοὺς ὄχλους τῶν Ἀχαιῶν νὰ ἀναλάβωσι τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, ὄντας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ρωμαίων, οὗτοι πέμπουσι τὸν *Καικίλιον Μέτελλον*, ὅστις νικήσας τὸν Κριτόλαον κατέκοψε τὸ πλεῖστον τῶν Ἀχαιῶν καὶ χιλίους Ἀρκάδας βοηθοὺς τῶν Ἀχαιῶν ἀπηνῶς ἐφόνευσεν. Κατόπιν οἱ Ρωμαῖοι ἐξαπέστειλαν τὸν ὠμὸν καὶ πανοῦργον ὕπατον *Μόμμιον*.

2. Ὁ Μόμμιος ἔχων 23000 πεζοὺς καὶ 3500 ἱππεῖς κατεπολέμησεν ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ *παρὰ τὴν Λευκόπετραν* τὸν ἄκριτον διάδοχον τοῦ Κριτολάου *Δίαιον*· ἐπελθὼν δὲ τῷ 146 κατὰ τῆς Κορίνθου, κυριεύει αὐτήν, φονεύει τοὺς πολίτας, ἀνδραποδίζει τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἁρπάζει τὰ πολυτιμότατα ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τελευταῖον πυρπολεῖ τὴν ποτὲ λαμπρὰν καὶ εὐδαίμονα Κόρινθον. *Τὴν αὐτὴν τύχην* ὑπέστησαν αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Χαλκίς. Καὶ ἡ μὲν κορινθία χώρα κατέστη μέρος ἴδιον τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, αἱ δὲ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐθεωροῦντο *αὐτόνομοι* καὶ *ἐλεύθεραι* καὶ ἐκαλοῦντο *σύμμαχοι* τῶν Ρωμαίων, οὖσαι ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν καὶ προστασίαν τῆς ρωμαϊκῆς συγκλήτου. Πᾶ-

SISMANOGLIO MEGARO

σα δὲ ἡ Ἑλλὰς διοικουμένη ὑπὸ ἑνὸς ἀνθυπάτου ὑπεχρεώθη νὰ τελῇ ἐτήσιον φόρον εἰς τοὺς Ρωμαίους.

θ') ΙΒΗΡΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (148 — 137). ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΑΝΤΙΑΣ (133)

1. Μακρὸν ἀγῶνα ἠγωνίζοντο οἱ Ρωμαῖοι ἐν τῇ ἰβηρικῇ χερσονήσῳ. Μετὰ τὸν Μᾶρκον Κάτωνα ἐπίμρθη κατὰ τῶν Ἰβήρων τῷ 179 ὁ *Σεμπρώνιος Γράγχος*· τῷ δὲ 150 ἐπανέστησαν οἱ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ *Λουσιτανοί*· καὶ ἀποσταλεὶς ὁ *Σέρβιος Γάλβας* ἐπέφερε δεινὴν καταστροφὴν εἰς τοὺς βαρβάρους, τῶν ὁποίων ὀλίγοι διέφυγον. Ἐκ τῶν διαφυγόντων ἦτο καὶ ὁ ποιμὴν *Οὐιριάθος*, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ῥώμην καὶ τὴν ἄλλην εὐκινησίαν πολὺ διαφέρων τῶν Ἰβήρων ἐξελέγη τῷ 148 *στρατηγὸς* αὐτῶν καὶ ἀνέλαβε *δυσχερῆ πόλεμον* πρὸς τοὺς Ρωμαίους· εἰς πολλὰς δὲ μάχας ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν *ἐφόνευσε* τὸν στρατηγὸν τῶν Ρωμαίων *Γάιον Οὐετίλιον*. Καὶ τῷ 146 ἦλθεν εἰς τὴν Ἰβηρίαν ὁ *Γάιος Πλαύτιος* ἄγων πεζοὺς δεκακισχιλίους καὶ 1300 ἱππεῖς. Τότε δ' εὐθὺς ὁ Οὐιρίαθος προεποιήθη ὅτι φεύγει, καὶ ὁ Πλαύτιος ἔστειλεν ἐναντίον αὐτοῦ περὶ τοὺς τετρακισχιλίους, τοὺς ὁποίους ἐπιστρεφεὶς ὁ Οὐιρίαθος ἐφόνευσε πλὴν ὀλίγων· καὶ διαβὰς τὸν Τάγον ἐστρατοπέδευσεν εἰς ὄρος κατάφυτον ἐξ ἐλαιῶν. Ἐπὶ ἐπελθὼν ὁ Πλαύτιος *συνῆψε μάχην* καὶ *ἡττηθεὶς* διέφυγεν.

2. Μαθόντες ταῦτα οἱ Ρωμαῖοι ἔστειλαν εἰς τὴν Ἰβηρίαν τὸν υἱὸν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου *Φάβιον Μάξιμον*, ὅστις *ἀντέστη γενναίως* πρὸς τὸν Οὐιρίαθον καὶ πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἐφόνευσεν. Ὁ δὲ τῷ 141 ἀναλαβὼν τὴν στρατηγίαν *Φάβιος Σερβιλιανὸς* ἠνάγκασε τὸν Οὐιρίαθον νὰ *συνομολογήσῃ εἰρήνην*. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σερβιλιανοῦ *Καιπίων* παρὰ τὰς συνθήκας ἐπολέμει φανερῶς πρὸς τὸν γενναῖον Οὐιρίαθον. Οὗτος δὲ ἔπεμψε πρὸς τὸν Καιπίωνα περὶ εἰρήνης

τρεῖς πιστοτάτους φίλους του, οἵτινες διὰ δώρων καὶ μεγάλων ὑποσχέσεων τοῦ Καιπίωνος διαφθαρέντες *ἐδολοφόνησαν* τὸν Οὐιρίαθον τῷ 140. Ὁ θάνατος τοῦ Οὐιριάθου κατέλυπησε τοὺς Ἴβηρας, οἵτινες θρηνοῦντες ἔθαψαν αὐτὸν λαμπρότατα. Ὁ δὲ διάδοχος τοῦ Οὐιριάθου *Ταύταλος* πανταχόθεν ἀποκρουόμενος *παρεδόθη* εἰς τὸν Καιπίωνα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἄλλα τινὰ ἰβηρικὰ φῦλα κατὰ μίμησιν τῶν ἔργων τοῦ Οὐιριάθου ἐταράσσοντο, στέλλεται κατ' αὐτῶν ὁ *Σέξτος Ἰούλιος Βροῦτος*, ὅστις τῷ 137 *ἐπιτυχῶς ἐτελείωσε* τὸν τοιοῦτον πόλεμον.

3. Ἐν τούτοις ἡ *μικρὰ* καὶ ὀλιγάνθρωπος, ἀλλ' *ὀχυρὰ* ἰβηρικὴ πόλις *Νομαντία* ἵστατο ἀπόρθητος· καὶ οἱ Νομαντῖνοι ὄντες ὀκτακισχίλιοι ἐρρωμένως ἀπὸ τοῦ 141 ἀπέκρουον τοὺς στρατοὺς τῶν Ρωμαίων. Τῷ δὲ 134 οἱ Ρωμαῖοι ἐκλέγουσιν ὕπατον Σκιπίωνα τὸν Αἰμιλιανόν, ὁ ὁποῖος ἐλθὼν εἰς τὴν Ἰβηρίαν καὶ γυμνάσας τὸν στρατόν του *ἐπολιόρκει* τὴν Νομαντίαν. Οἱ Νομαντῖνοι ἐπὶ δεκαπέντε μῆνας πολιορκούμενοι καὶ πολλὰ κακοπαθοῦντες ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ νὰ *παραδοθῶσι* τῷ 133. Ὁ δὲ Σκιπίων κρατήσας πεντήκοντα Νομαντίνους διὰ τὸν θρίαμβόν του, ἐπώλησε τοὺς λοιποὺς, κατέκαυσε τὴν Νομαντίαν καὶ διεμοίρασε τὴν πέριξ χώραν εἰς τοὺς πλησίον κατοικοῦντας.

---

§ 3. ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΠΙ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

1. Αἱ ἀποικίαι καὶ τὰ ἐμπορεῖα τῶν Ἑλλήνων τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ, συνετέλεσαν εἰς ἐπαύξησιν τῆς ἐπιμειξίας καὶ τῶν συναλλαγῶν καὶ εἰσεκόμισαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὄχι

SISMANOGLIO MEGARO

μόνον τὰ προϊόντα τῆς *ἑλληνικῆς βιομηχανίας*, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων δηλωτικὰ ὀνόματα. Τὰ ὀνόματα *μέτρων* καὶ *σταθμῶν, μηχανῶν, νομισμάτων* καὶ πολλῶν εἰς τὴν *ναυτιλίαν* ἀναφερομένων ἀντικειμένων ἐλήφθησαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων καὶ δεικνύουσιν ὁπόσον ἰσχυρῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν ἀμόρφωτον διάνοιαν τῶν Ἰταλῶν ὁ *ἑλληνικὸς πολιτισμός*, ὅστις ὡς χείμαρρος ὁρμητικὸς διεχύθη ἔπειτα εἰς τὸν ρωμαϊκὸν βίον διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Τυρρηνῶν καὶ μάλιστα διὰ τῆς μετοικεσίας τῶν ἀπὸ τῆς Κορίνθου καταγομένων Ταρκυνίων. Οἱ δὲ Ρωμαῖοι, φαίνεται, οὐδεμίαν ξενηλασίαν ἐπέδειξαν καὶ τῆς πρωίμου ταύτης ἐπιδράσεως εἵς τε τὰ οἰκοδομήματα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν διετήρησαν ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ πολὺ παρημέλουν τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ δὲν ἠρνοῦντο τὰς τούτου ὑπηρεσίας. Θεωροῦντες δὲ τὰ ἤθη καὶ τοὺς θεσμούς των ἐν ἀνωτέρᾳ μοίρᾳ ἔζήτουν νὰ διατηρῶσι ταῦτα κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπρόσβλητα· καὶ ἀπεδέχοντο μὲν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν ἀλλ' ἀπέφευγον τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐπενέργειαν.

2. Βραδύτερον δὲ αἱ στεναὶ καὶ συνεχεῖς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἐπέβαλον τὴν *ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνίδος φωνῆς*, ἥτις ἦτο μέσον συνεννοήσεως καὶ ὄργανον τῆς διπλωματίας ἀπαραίτητον εἰς ἁπάσας τὰς παραλίας τῆς Μεσογείου. Καὶ οὕτω καὶ ἡ τέως ἀμόρφωτος γλῶσσα τῶν Ρωμαίων ἤρχισε *προαγομένη νὰ κανονίζηται*. Ἦσαν δὲ τὰ *πρῶτα λογοτεχνικὰ* ἔργα δραματικά τινα δοκίμια εἰσαχθέντα εἰς θρησκευτικάς τινας τελετὰς καὶ ἐπὶ θεάτρου εἶτα παρασταθέντα· καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ τῶν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ ὁ Εὐριπίδης, ἐχορήγησαν εἰς τοὺς Ρωμαίους τὰ πρῶτα παραδείγματα τῆς λογοτεχνίας. Πρῶτος δὲ *δημιουργὸς* τῆς *ἐντέχνου ποιήσεως* τῶν Ρωμαίων καὶ *πρῶτος διδάσκαλος* τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσης

ἦτο ὁ *Ἕλλην* Ταραντῖνος *Ἀνδρόνικος*, ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Τάραντος (272) ἔμαθεν ἐν τῇ Ρώμῃ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς ταύτην μετέφρασε τὴν *Ὀδύσσειαν*. Καὶ ὅτε μετὰ τὸν πρῶτον λιβυκὸν πόλεμον τῷ **240** προύκειτο μεγαλοπρεπέστερον νὰ τελεσθῶσιν αἱ συνήθεις μεγάλαι τῶν Ρωμαίων ἑορταί, ὁ Ἀνδρόνικος διασκευάσας μίαν τραγῳδίαν καὶ μίαν κωμῳδίαν ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου ἑλληνικοῦ δραματολογίου παρέστησε ταύτας λατινιστί, ὢν ἐν ταὐτῷ *ποιητὴς* καὶ *ὑποκριτὴς* καὶ *ἱδρυτὴς τοῦ ἐν τῇ Ρώμῃ ἑλληνικοῦ θεάτρου*. Ἔκτοτε δὲ τὰ δραματικὰ θεάματα εἰσήχθησαν πλέον κανονικῶς εἰς τὰς ἐνιαυσίους τῶν Ρωμαίων ἑορτάς, ἡ δὲ τραγῳδία καὶ ἡ κωμῳδία ἦσαν εἰς τὸ ἑξῆς καὶ εἰς τὴν Ρώμην ὅπως καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἓν ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων τῶν πρὸς τέρψιν τοῦ δήμου παρεχομένων θεαμάτων. Τότε δὲ μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος οἱ Ἕλληνες ἀθρόοι ἐρχόμενοι εἰς τὴν Ρώμην καὶ διὰ τῆς ἰδίας γλώσσης καὶ διὰ τῆς λατινικῆς διδάσκουσι τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἐπὶ τοῦ θεάτρου καθιστῶσι γνωστὰς τὰς ἀρετὰς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἐπιστήμης.

3. Τότε ἐπίσης ἀναφαίνεται καὶ ὁ Ἕλλην τὴν καταγωγὴν καὶ ἀνατροφὴν Ρωμαῖος *Κόιντος Ἔννιος*, ὅστις ἐποίησε καὶ ἐπικὰ καὶ δραματικὰ ἔργα καὶ μάλιστα τὸ ἐκ 18 βιβλίων συνισταμένον ἔπος, τὰ *χρονικά* (annales), δι' οὗ ἐξύφαινεν ἐν χρονολογικῇ σειρᾷ πᾶσαν τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν καὶ ἀνυψωθεὶς εἰς τὴν πρώτην βαθμίδα τῶν ποιητῶν τῆς Ρώμης ἔμελλε νὰ κυριαρχῇ καὶ ἅμα νὰ ἐμπνέῃ καὶ τοὺς μεταγενεστέρους ποιητάς. Οὗτος εἰσήγαγεν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ποίησιν τὸν ἑλληνικὸν ἑξάμετρον καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔργα μετέφρασεν εἰς τὴν λατινικήν.

4. Καὶ *ἄλλοι* δὲ *ποιηταὶ* μετὰ τὸν Ἀνδρόνικον καὶ τὸν Ἔννιον ἀναφαίνονται μιμηταὶ τῶν ἑλληνικῶν πρωτοτύπων, ὡς ὁ Καμπανὸς *Γν. Ναίβιος* (230), ὁ *Μ. Πλαῦτος* (254—

184), ὁ *Λ. Ἄττιος* (170–84) καὶ ὁ *Μ. Παχούβιος* (150). Καθόσον δὲ ὁ χρόνος προβαίνει κατὰ τοσοῦτον διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπικοινωνίας αὐξάνεται ἡ πρὸς μελέτην καὶ μίμησιν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἔφεσις καὶ σπουδὴ τῶν Ρωμαίων.

5. Ἀφθονώτερα δὲ ἐρρίφθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν τὰ ζωογόνα *σπέρματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας* μετὰ τὴν ἐν Πύδνᾳ (168) ἧτταν τοῦ Περσέως, ὅτε ἀπήχθησαν χίλιοι ἄνδρες ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Ἑλλάδος. Τούτων ὁ Μεγαλοπολίτης *Πολύβιος* ἐπὶ πολλὰ ἔτη ζῶν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μεγάλου Σκιπίωνος καὶ διδάσκων ἐγνώρισεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν βίον καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Ρωμαίων καὶ συνέταξε τὴν σπουδαίαν αὐτοῦ *Καθολικὴν ἱστορίαν*, εἰς τὴν ὁποίαν μετὰ θαυμασμοῦ ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἔθνους.

6. Μετὰ μικρὸν ἡ *πολιτικὴ αὐτονομία* τῆς Ἑλλάδος ὑπέκυψεν εἰς τὴν γιγαντιαίως προχωροῦσαν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Καὶ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κορίνθου πολλοὶ Ἕλληνες, ὡς χειροτέχναι καὶ ἔμποροι, ὡς ἱερεῖς καὶ μάντεις, ὡς καλλιτέχναι παντὸς εἴδους, ὡς ἰατροὶ καὶ λόγιοι, πρὸ πάντων δὲ ὡς ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι διδάσκαλοι τῆς νεολαίας, μετέβαινον εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἵνα ἐκεῖ εὕρωσι τὴν εὐημερίαν καὶ τὸν πλοῦτον, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο νὰ παρέχῃ εἰς αὐτοὺς ἡ εἰς ὁλοσχερῆ πενίαν περιελθοῦσα πατρίς των.

7. Ἡ μεγάλη δὲ *ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ* ἐπὶ τὸν βίον τῶν Ρωμαίων παρήγαγε τὸν *Ἑλληνισμὸν* τῶν Σκιπιώνων, τοῦ Φλαμινίνου, τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, τῆς ὑψηλόφρονος Κορνηλίας, τοῦ Τιβερίου Γράχχου, ἔπειτα δὲ τοῦ Λουκούλλου, τοῦ Κικέρωνος, τοῦ Καίσαρος καὶ ἄλλων πολλῶν στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀναφαίνονται ὄχι μόνον φίλοι καὶ προστάται τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ λόγιοι συγγραφεῖς ἐκ τῶν πρώτων τῆς Ρώμης. Οὕτω δὲ

οἱ πολιτικῶς καταβληθέντες Ἕλληνες ἀντήμειψαν τοὺς νέους κυρίους των διὰ *πνευματικῆς κατακτήσεως*. Αὕτη εἶναι ἡ *ἐνδοξοτάτη τῶν νικῶν*. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Ὁράτιος συνεβούλευε τοὺς νέους τῆς πατρίδος του νυχθήμερον νὰ μελετῶσι τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων· καὶ φιλαλήθως ὡμολόγει ὅτι ἡ Ἑλλὰς καίπερ κυριευθεῖσα ἐξημέρωσεν ὅμως διὰ τῆς ἰδίας τέχνης καὶ ἐπιστήμης τὸ ἀγροῖκον Λάτιον καὶ διὰ τῶν ὅπλων τούτων τῆς διανοίας κατέβαλε τὸν ἄγριον νικητὴν καὶ ἵδρυσε *κράτος πνευματικὸν* πολλῷ ἑδραιότερον καὶ εὐρύτερον τοῦ ἐπὶ τοῦ ξίφους ἑδραζομένου Ρωμαϊκοῦ.

---

§ 4. ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

1. Παρὰ τοῖς Ρωμαίοις εἰς τὴν σύναψιν *νομίμου γάμου* ἀπητεῖτο ἡ ἀμοιβαία *συναίνεσις* τῶν συναπτομένων καὶ ἐκείνων εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐξουσίαν ὑπήγοντο. Δὲν ἐπετρέπετο δὲ σύναψις γάμου μεταξὺ στενῶν συγγενῶν καὶ ἕκαστος πολίτης μίαν μόνην γυναῖκα ἠδύνατο νὰ νυμφευθῇ. Συνήπτετο δὲ τὸ *γαμικὸν συμβόλαιον* καὶ ἡ μελλόνυμφος ἐλάμβανε δακτύλιον παρὰ τοῦ γαμβροῦ. Ἐνεδύετο δ' ἡ νύμφη μακρὰν λευκὴν ἐσθῆτα κεκοσμημένην δι' ἐρυθρῶν ταινιῶν, περιεζωννύετο περὶ τὴν ὀσφῦν καὶ ἐκαλύπτετο διὰ νυμφικοῦ καλύμματος κυανοῦ χρώματος. Καὶ ἡ κόμη αὐτῆς ἐχωρίζετο διὰ καρφίδος καὶ ἐκοσμεῖτο δι' ἀνθοδέσμης.

2. Πολλοὶ τύποι δὲν ἀπητοῦντο διὰ τέλεσιν τοῦ γάμου· καὶ οἱ πλεῖστοι συνήπτοντο ἄνευ θρησκευτικῆς ἱεροτελεστίας. Ἡ συναίνεσις τοῦ νὰ ζῶσιν ὁμοῦ ὁ ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἀπετέλει τὸν γάμον. Ὁ δὲ γάμος, καθ' ὃν μετεχειρίζοντο ἐνώπιον μαρτύρων λέξεις τινὰς συνοδευομένας διὰ θρησκευτικῆς τινος τελετῆς ἐκαλεῖτο confarreatio καὶ ἦτο, φαίνεται, ἐν χρήσει παρὰ τοῖς πατρικίοις. Ἡ γυνὴ μετὰ τὸν γάμον ἐλάμβανε τὰς κλεῖς τοῦ οἴκου καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ διεύ-

θυνσιν. Καὶ ἡ *ρωμαία δέσποινα* (matrona) ἀπέλαυε *πολλῆς ὑπολήψεως*. Αὕτη ἀνέτρεφε τὰ τέκνα της καὶ ἐπεμελεῖτο τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως αὐτῶν, συνεμερίζετο δὲ καὶ ἁπασῶν τῶν τιμῶν τῶν εἰς τὸν σύζυγον ἀπονεμομένων. Διαφερόμενοι δὲ πρὸς ἀλλήλους οἱ σύζυγοι ἐπεσκέπτοντο τὸν ναὸν ἰδίας τινὸς διαλλακτικῆς θεότητος καὶ συνεννοηθέντες πρὸς ἀλλήλους ἐνώπιον τῆς θεᾶς καὶ διαλλαγέντες ἐπανήρχοντο οἴκαδε· διὸ καὶ σπάνια ἦσαν παρὰ τοῖς Ρωμαίοις τὰ διαζύγια. Ἀλλ' ὁσάκις ὁ *γάμος διελύετο*, ἠδύναντο οἱ διαζευγνύμενοι νὰ συνάψωσι νέον γάμον, ὅστις εἰς τὴν γυναῖκα δὲν ἐπετρέπετο πρὶν ἢ παρέλθῃ ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς διαζεύξεως.

2. Καὶ τὸ ἔθος τῆς *προικὸς* ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ρωμαίοις. Ἡ περιουσία τῆς γυναικὸς μετεβιβάζετο εἰς τὸν σύζυγον, ἵνα δυνηθῇ οὗτος νἀναλάβῃ τὰ τοῦ γάμου βάρη, καὶ ἐξηκολούθει οὖσα ἰδιοκτησία τοῦ συζύγου, ἐφ' ὅσον ὁ γαμικὸς δεσμὸς ὑφίστατο. Γυνὴ δὲ πολύφερνος ἐξήσκει ἐπίδρασιν ἱκανὴν ἐπὶ τὸν σύζυγον, δυναμένη νὰ λάβῃ διαζύγιον καὶ νἀποστερήσῃ τὸν σύζυγον τῆς διαχειρίσεως καὶ ἀπολαύσεως τῆς περιουσίας αὐτῆς.

3. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ τέκνου διὰ τῆς ἐκ τοῦ ἑδάφους ἀναλήψεως ἐδίδετο τὸ ὄνομα εἰς μὲν τὸ θῆλυ κατὰ τὴν ὀγδόην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν, εἰς δὲ τὸ ἄρρεν κατὰ τὴν ἐνάτην· καὶ ἡ *ὀνοματοθεσία* αὕτη ἑορτάζετο ἐπισήμως ὑπό τε τῶν γονέων καὶ τῶν συγγενῶν, ὁπότε θυσίαι καὶ εὐχαὶ ἐγίνοντο ὑπὲρ τῆς ὑγιείας τοῦ παιδός. Ὁ πατὴρ εἶχεν ἐπὶ τῶν τέκνων του τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου καὶ ἡ οἰκιακὴ *ἀγωγὴ* ἦτο λίαν αὐστηρά. Ἐσπούδαζον δ' οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἐμπνεύσωσιν ἔνωρὶς εἰς τὰς καρδίας τῶν παίδων τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἔφεσιν καὶ τὴν φιλοπατρίαν, διηγούμενοι προγονικὰς πράξεις καὶ κατορθώματα καὶ ἐπαίνους τῶν ἐπ' ἀρετῇ διαπραξάντων. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ μήτηρ ἐπεμελεῖτο τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων της. Ἑξαετεῖς δὲ ἢ

ἑπταετεῖς οἱ παῖδες μετέβαινον παρὰ τῷ *γραμματιστῇ*, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐδιδάσκοντο τὴν *ἀνάγνωσιν*, τὴν *γραφὴν* καὶ τὴν *ἀριθμητικήν* εἰς ταῦτα συνήπτετο καὶ ἡ *ἀπομνημόνευσις* τῶν νόμων τῆς δωδεκαδέλτου καὶ ἡ *ἀπαγγελία* ἐγκωμιαστικῶν λόγων καὶ τὰ παρόμοια. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 240 τὰ σχολικὰ προγράμματα ἐπεξετάθησαν διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας λογίους ἐπικοινωνίας, ἡ δὲ μελέτη καὶ μίμησις τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἦτο ἡ κυρία ἀσχολία τῶν παιδευομένων. Ἐκτοτε οἱ παῖδες δὲν ἤρκοῦντο εἰς τὴν στοιχειώδη τῶν γραμματιστῶν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐπεθύμουν εὐρυτέραν παίδευσιν· καὶ ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους φοιτῶντες παρὰ τοῖς *γραμματικοῖς* ἐδιδάσκοντο τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ρητορικήν. Πλεῖστοι δὲ τῶν εὐγενῶν νέων ἐδιδάσκοντο καὶ ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν κάλλιον τῆς πατρίου, ἥτις ἦτο ἔτι ἄμορφος καὶ ἀνίκανος νὰ δηλώσῃ ἐπιστημονικὰς ἐννοίας καὶ θεωρίας. Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτοκρατορίας τὰ σχολεῖα τῶν Ρωμαίων ἔτυχον μεγαλειτέρας ἐπιδόσεως, ἡ δὲ ὑψηλοτέρα διδασκαλία διοργανωθεῖσα περιελάμβανεν, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τὰς ἑπτὰ λεγομένας *ἐλευθερίους τέχνας* (artes liberales) ἤτοι γραμματικήν, ρητορικήν, διαλεκτικήν, ἀριθμητικήν, γεωμετρίαν, μουσικήν καὶ ἀστρονομίαν. Καὶ ὁ κύκλος οὗτος τῶν μαθημάτων διῃρημένος εἰς δύο τμήματα (trivium καὶ quadrivium) ἐπεκράτησε καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα.

4. Ἀπὸ τοῦ 16ου ἔτους ὁ Ρωμαῖος ἐγκατέλειπε τὴν σχολὴν καὶ ἐνεδύετο τὴν ἀπόρφυρον ἢ ἀνδρικὴν *τήβεννον* (toga pura virilis), ἠσκεῖτο δὲ εἰς βαρυτέρας σωματικὰς ἀσκήσεις καὶ ἀνετρέφετο μετ' ἀνδρῶν· καὶ ἄλλοτε μὲν ἐφέρετο εἰς τὸ στρατόπεδον ἵνα προσοικειωθῇ πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἄλλοτε δὲ συνώδευεν εἰς περιπάτους τοὺς δοκίμους νομομαθεῖς καὶ συνεζήτει περὶ διαφόρων νομικῶν ζητημάτων, ἀσκούμενος καὶ περὶ τὰ πολιτικά. Ἀλλὰ πολλοὶ τῶν νέων καὶ εἰς ἄλλους ἐμπείρους ἄνδρας προσεκολλῶντο

πρὸς πρακτικὴν ἄσκησιν ἀναλόγως τοῦ ἐπαγγέλματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔμελλον νἀποδοθῶσιν.

5. Πρὸς τούτοις πρὸς πρακτικὴν ἄσκησιν καὶ αὔξησιν τῶν ἤδη κεκτημένων γνώσεων συνέστησαν ἐν Ρώμῃ καὶ *σύλλογοι* λογίων ἀνδρῶν, ἔνθα συνέγραφον καὶ ἀνεγίνωσκον πραγματείας καὶ ποιήματα. Αἱ τοιαῦται δὲ συναθροίσεις ἐγίνοντο κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς οἰκίας ἐπισήμων λογίων, ὡς τοῦ Σκιπίωνος, Κικέρωνος, Μαικήνου καὶ ἄλλων τοιούτων, ὕστερον δὲ εἰς τὰς δημοσίας βιβλιοθήκας, ὁρίας ἵδρυσαν οἱ πρῶτοι αὐτοκράτορες κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Περγάμου. Καθόλου δὲ εἰπεῖν ἅπασα ἡ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἔφεσις καὶ σπουδὴ τῶν Ρωμαίων ἐσκόπει τὴν ὅσον οἷόν τε ἀκριβεστέραν ἀπομίμησιν τῶν ἑλληνικῶν πρωτοτύπων. Καὶ πάντες οἱ ἐξοχώτατοι τῆς Ρώμης λόγιοι καὶ οἱ ἀνώτεροι αὐτῆς πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐπέδειξαν εὐγνωμοσύνην καὶ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, παρὰ τῆς ὁποίας, ὡς οἱ ἴδιοι ἀνομολογοῦσιν, ἐμορφώθησαν καὶ ἐδιδάχθησαν.

6. Ὁ συνήθης τῶν Ρωμαίων *ἱματισμὸς* συνέκειτο ἐξ ἑνὸς *χιτῶνος* (tunica) καὶ μιᾶς *τηβέννου* (toga). Ἦτο δὲ ὁ χιτὼν μικρὸν ἔνδυμα ἄνευ χειρίδων καὶ περιεδένετο διὰ ζώνης περὶ τὴν μέσην. Αἱ γυναῖκες ἐφόρουν χιτῶνας χειριδωτοὺς κατερχομένους μέχρι τῶν ποδῶν καὶ θηλυπρεπεῖς ἐθεωροῦντο τῶν ἀνδρῶν ὅσοι ἐφόρουν τοιούτους. Ἀλλ' ἀμφότερα τὰ φῦλα ἔφερον συνήθως δύο χιτῶνας, ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικόν, κοσμουμένους ἐνίοτε διὰ ποικίλων χρυσῶν κοσμημάτων. Ἡ δὲ τήβεννος ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν ρωμαϊκὸν ἔνδυμα *(περιβόλαιον ἡμικύκλιον)*, κατεσκευάζετο δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ μετάξης, καὶ τὸ χρῶμα τῆς ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν φερομένης ἦτο λευκόν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ἡ τήβεννος ἁπλοῦν ἔνδυμα προφυλάσσον ἀπὸ τοῦ ψύχους, ἀλλὰ κατόπιν κατέστη ἱμάτιον πολυτελείας καὶ ἐπισημότητος, περι-

ορισθὲν τέλος εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεως τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἀντὶ τῆς τηβέννου οἱ μὲν ἁπλοῖ στρατιῶται καὶ οἱ ὑπαξιωματικοὶ ἔφερον *μανδύαν* (sagum), ὁ δὲ στρατηγὸς καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ λευκὴν ἢ πορφυρᾶν *χλαμύδα* καλουμένην paludamentum. Ἡ τοιαύτη χλαμὺς ἦτο ἔμπροσθεν ἀνοικτή, κατερχομένη μέχρι τῶν γονάτων καὶ συνδεομένη κατὰ τὸ στῆθος διὰ κομβίου.

7. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον συνήθως γυμνὴν τὴν κεφαλήν, μόνον δὲ ἐν καιρῷ ὁδοιπορίων καὶ θεαμάτων ἔφερον πλατέα τινὰ καλύμματα (πίλους ἢ πετάσους). Μνημονεύεται δ' ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους αἱ γυναῖκες ἔφερον εἶδός τι καλύπτρας, διατηρηθείσης δὲ καὶ βραδύτερον ἐν καιρῷ πένθους καὶ κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς. Ἡ μακρὰ δὲ κόμη καὶ ἡ γενειὰς οὖσαι πρότερον ἐν χρήσει διετηρήθησαν κατόπιν ὡς σημεῖων πένθους· καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας ἤρχισαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες νὰ μεταχειρίζωνται *προσθέτους κόμας*.

8. Ὑποδήματα δὲ μόνοι οἱ δοῦλοι δὲν ἔφερον, καὶ ἐν μεγάλῃ ἀνάγκῃ γυμνόποδες ἐβάδιζον οἱ ρωμαῖοι πολῖται· ἄνδρες δὲ καὶ γυναῖκες ἔφερον διάφορα εἴδη *ὑποδημάτων*, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα διέφερον κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν κοινωνικὴν τάξιν τοῦ φέροντος, περικαλλέστερα δὲ ἦσαν τὰ τῶν γυναικῶν. Αὗται δ' ἐποιοῦντο χρῆσιν καὶ *ριπιδίου* (flabellum), ἄτινα κατεσκευάζοντο συνήθως ἐκ πτερῶν ταὼ καὶ ἦσαν κομψὰ τὸ σχῆμα καὶ λεπτῶς κεχρωματισμένα, ἀλλ' ὅμως δὲν συνεπτύσσοντο, φερόμενα ἁπλῶς ὑπὸ τῶν δεσποινῶν ἢ κρατούμενα ὑπὸ θεραπαινίδων.

9. Οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν τρίτην ἢ τετάρτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἐλάμβανον τὸ *ἀκράτισμα*, συνιστάμενον ἐξ ἄρτου ἐμβεβαμμένου εἰς οἶνον ἢ λαμβανομένου μετὰ μέλιτος καὶ ξηρῶν καρπῶν. Τὸ δὲ *ἄριστον* ἐλάμβανον κυρίως ἐν σπουδῇ στρατιῶται, ναῦται καὶ ἐργάται· ἐν τῷ συνήθει δὲ βίῳ *ἐδεί-*

SISMANOGLIO MEGARO

πνουν οἱ Ρωμαῖοι μόνον ἅπαξ τῆς ἡμέρας· καὶ αἱ ὧραι τοῦ δείπνου ἦσαν διάφοροι κατὰ τὰς κοινωνικὰς τάξεις. *Φαγητὰ* δὲ πλὴν τῶν ᾠῶν, τῶν ἐλαιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐν χρήσει ὀρεκτικῶν προσεφέροντο διάφοροι ἰχθύες, χῆνες, φασιανοί, ὄρτυγες, περιστεραί, χοίρινον κρέας, λαχανικὰ καὶ ἄλλα εἴδη ἐδεσμάτων, ὁποῖα τῷ χρόνῳ προϊόντι ἡ ρωμαϊκὴ λαιμαργία προσέθετεν. Εἰς τὸ συμπόσιον καλούμενοι οἱ Ρωμαῖοι ἔρχονται κατὰ πρῶτον τὰ ὑποδήματα καὶ ἐκάθηντο κεκλιμένοι, ἔχοντες τὴν κεφαλὴν ἐστηριγμένην ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος· καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἑστιατορίου ἦσαν *τρεῖς κλῖναι* (triclinia) ἤτοι ἕνωσις τριῶν ξυλίνων κλινῶν εἰς μίαν. Ἐκάθηντο δὲ συνήθως τρία πρόσωπα ἐφ' ἑκάστης κλίνης καὶ ἡ μέση θέσις ἐθεωρεῖτο ἐντιμοτέρα. Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ γυναῖκες ἐκάθηντο εἰς τὰς τραπέζας τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατακεκλιμένοι. Ἔπινον δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἶνον οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν δείπνων, ἅτινα παρετείνοντο συνήθως πολλὰς ὥρας μάλιστα κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δημοκρατίας καὶ ἐπὶ τῆς μοναρχίας, ὅτε εὐάρεστοι συνδιαλέξεις, ᾠδὴ καὶ χορός, κατὰ τὰ ἑλληνικὰ ἤθη, ἐφαίδρυνον τὰ δεῖπνα τῶν πλουσίων.

10. Ἡ διὰ τῆς *σφαίρας* (pila) *παιδιὰ* ἦτο τὰ μάλιστα προσφιλὴς ἄσκησις τῶν Ρωμαίων καὶ ἐπαίζετο κατὰ διαφόρους τρόπους, τῶν ὁποίων συνηθέστερος ἦτο ἡ pila trigonalis. Κατ' αὐτὴν ἔπαιζον τρεῖς ἱστάμενοι ἐν τριγώνῳ καὶ ρίπτοντες τὴν σφαῖραν πρὸς ἀλλήλους, ἐπιδέξιος δὲ πάντων ἐθεωρεῖτο ὁ δυνάμενος νὰ λαμβάνῃ τὴν σφαῖραν παρὰ τῶν δύο ἄλλων ριπτομένην καὶ νὰντιρρίπτῃ ταύτην διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. *Τὰ τυχηρὰ δὲ παίγνια* (alea), κυβεία καὶ ἀστραγαλισμός, ἐθεωροῦντο κατ' ἀρχὰς ἐπονείδιστα καὶ πολλοὶ ἀπαγορευτικοὶ αὐτῶν νόμοι μνημονεύονται, ἀλλ' ἐπειδὴ βραδύτερον οἱ αὐτοκράτορες ἠρέσκοντο μεγάλως εἰς τὴν κυβείαν, κατέστη αὕτη κοινή.

11. Τὰς τακτικὰς τῶν παίδων *γυμναστικὰς ἀσκήσεις* ἐθεώρουν τὸ πρῶτον οἱ Ρωμαῖοι ἀπρεπεῖς, ἁπλῶς δὲ ἐφρόντιζον χάριν τοῦ πολέμου κυρίως περὶ τῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ σώματος· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν ἐλαμβάνετο φροντὶς καὶ περὶ ἱδρύσεως *γυμνασίων* καὶ *παλαιστρῶν*, ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων, πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς ἑλληνικῆς γυμναστικῆς καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις. Ποικίλοι δὲ *ἀγῶνες* (ludi) ἐτελοῦντο εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν θεῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τιμὴν ἀρχόντων ἢ καὶ τεθνεώτων, ἦσαν δὲ κυρίως *ἱπποδρομίαι* καὶ *ἁρματοδρομίαι* ἢ *θεατρικαὶ παραστάσεις*. Καὶ οἱ μὲν ἱπποδρομικοὶ ἀγῶνες καὶ ἁρματοδρομίαι ἀναφέρουσι τὴν ἵδρυσιν αὐτῶν εἰς τὴν κτίσιν τῆς Ρώμης, ἐτελοῦντο δὲ εἰς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ (circus). Αἱ δὲ *θεατρικαὶ παραστάσεις* εἰσήχθησαν ἐν Ρώμῃ μετὰ τὸν πρῶτον λιβυκὸν πόλεμον, ὅτε (240) ὁ Ταραντῖνος Ἀνδρόνικος μεταφράσας ἢ διασκευάσας, ὡς εἴπομεν, μίαν τραγῳδίαν ἢ μίαν κωμῳδίαν παρέστησε ταύτας λατινιστί· καὶ ἔκτοτε τὰ σκηνικὰ θεάματα εἰσήχθησαν πλέον κανονικῶς εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐθεωροῦντο ἀπαραίτητα πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἐθνικὰ τῶν Ρωμαίων θεάματα ἦσαν αἱ *μονομαχίαι* καὶ οἱ μονομάχοι (glatiatores) ἠσκοῦντο ὑπὸ ἰδίων διδασκάλων ὅπως μονομαχῶσι διὰ φονικῶν ὅπλων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ συνηθέστερον ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ κατὰ τὰς δημοσίας πρὸ πάντων κηδείας. Ἐλαμβάνοντο δὲ οἱ μονομάχοι συνήθως ἐκ τῶν δούλων ἢ τῶν αἰχμαλώτων, ἀλλὰ πολλάκις ἐκουσίως ἐμονομάχουν καὶ πολῖται ἐλεύθεροι τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων· ἐπὶ δὲ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἱππεῖς καὶ γερουσιασταὶ καὶ γυναῖκες ἐνίοτε μετεῖχον τῶν μονομαχιῶν, ὅτε τὸ πρὸς ἀπόλαυσιν τοιούτων διασκεδάσεων πάθος τῶν Ρωμαίων ὑπερβαλλόντως ἐπεξετάθη καὶ ἀποβαίνει ἀπίστευτος πολλάκις ὁ ἀριθμὸς τῶν μετεχόντων εἰς τοιούτους ἀγῶνας μονομάχων.

Οἱ αἱματηροὶ δὲ οὗτοι ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους μεγάλως ἠρέσκετο ὁ λαός, ἐτελοῦντο οὐ μόνον εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας πόλλεις τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

12. Καὶ παρὰ τοῖς Ρωμαίοις ἐγίνετο ἡ δέουσα φροντὶς περί τε τῶν *ἐπικηδείων* τελετῶν καὶ τῶν *ταφῶν*. Τὸ σῶμα τοῦ νεκροῦ πλυνόμενον ἠλείφετο δι' ἐλαίου καὶ ἀρωμάτων καὶ ἐξετίθετο ἐν τῷ προδόμῳ τῆς οἰκίας, φέρων τὴν λαμπροτάτην στολήν, τὴν ὁποίαν ἐφόρει ζῶν. Κατὰ δὲ τὴν κηδείαν προεπορεύοντο τοῦ φερέτρου *μουσικοὶ* παίζοντες πενθίμους ἤχους, ἠκολούθουν δὲ *θρηνῳδοὶ* γυναῖκες, διὰ θρηνῳδιῶν ἐξυμνοῦσαι τὸν νεκρὸν καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ ἀποθανόντος μελανειμονοῦντες. Ἐπὶ δὲ ἐπισήμων νεκρῶν, ἡ ἐκφορὰ διερχομένη ἵστατο ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅπου καὶ κατάλληλος ἐπικήδειος *λόγος* ἀπηγγέλλετο, καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς μετεφέρετο εἰς τὸ *νεκροταφεῖον*. Οἱ δὲ νεκροὶ *ἐθάπτοντο* κατ' ἀρχάς, ἐπὶ δὲ τῶν τελευταίων χρόνων τῆς δημοκρατίας καὶ ἐπὶ τῆς μοναρχίας ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν κατέστη συνηθεστέρα· καὶ ἂν ὁ ἀποθανὼν ἦτο στρατηγὸς ἢ αὐτοκράτωρ, οἱ στρατιῶται περιήρχοντο τρὶς τὴν πυράν, ἐνίοτε δὲ ἐθυσιάζοντο ζῷα ἢ αἰχμάλωτοι καὶ δοῦλοι, βραδύτερον δὲ καὶ μονομάχοι ἠγωνίζοντο περὶ τὴν πυράν.

---

§ 5. ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ
(133 — 30)

α') ΓΡΑΚΧΟΙ (133 — 121)

1. Οἱ Ρωμαῖοι καταλαβόντες πολλὰς χώρας εἶχον ἀνυπέρβλητον ἐξουσίαν, ἀλλ' ἐσωτερικῶς εὑρίσκοντο εἰς ἰσχάτην ἀθλιότητα· διότι εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ρώμην ἡ τρυφὴ καὶ ἡ πολυτέλεια καὶ ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ ἡ ἀρχαία πειθαρχία καὶ ἡ

αὐστηρότης τῶν ἠθῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ 133 μέχρι τοῦ 30 π. Χ. ἐμφύλιοι πόλεμοι ἐλυμαίνοντο τὴν Ρώμην, ἐν ᾧ ἐξηκολούθουν καὶ αἱ κατακτήσεις. Οἱ ἐν τῇ Ρώμῃ πλούσιοι ἔχοντες πολλὴν δορίκτητον γῆν καὶ εἰς μυρίας βιαιοπραγίας ἐκτρεπόμενοι ἐπλούτουν· οὐδεὶς δὲ ἐφρόντιζεν οὔτε περὶ τῶν νόμων οὔτε περὶ τῶν ὅρκων· καὶ πλῆθη πενήτων χωρικῶν τῇδε κἀκεῖσε περιεφέροντο. Ὁ δὲ τῷ 133 ἐκλεγεὶς *δήμαρχος Τιβέριος Γράκχος*, ὁ υἱὸς τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου καὶ τῆς θυγατρὸς Σκιπίωνος τοῦ πρεσβυτέρου *Κορνηλίας*, ἀνὴρ ἐπιφανὴς καὶ περὶ τὸ λέγειν δεινότατος, *ἀνεκαίνιζε τὸν νόμον «μηδεὶς νὰ κατέχῃ πλέον τῶν 500 πλέθρων γῆς»* καὶ *ὥρισεν* ὅπως τρεῖς αἱρετοὶ ἄνδρες, κατ' ἔτος ἐναλλασσόμενοι, διανέμωσι τὴν λοιπὴν γῆν εἰς τοὺς πένητας. Τοῦτο ἠνώχλησε μεγάλως τοὺς πλουσίους· καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος προσπαθῶν ὁ Τ. Γράκχος νὰ τύχῃ τῆς δημαρχίας ἐφονεύθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἐναντίων μετὰ τριακοσίων ὀπαδῶν του.

2. Καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Τιβερίου *Γάιος Γράκχος* περιφανέστατα ἐκλεχθεὶς *δήμαρχος* τῷ 123 ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀδελφοῦ του. Καὶ θέλων νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν κατάστασιν τῶν δυστυχῶν δημοτικῶν ὄχι μόνον ἐπεκύρωσε τὸν περὶ διανομῆς τῶν γαιῶν νόμον ἀλλὰ καὶ *ὥρισε* νὰ διανέμηται ἐπὶ μετρίᾳ τιμῇ εἰς τοὺς πτωχοὺς σῖτος ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν, καὶ ἄλλους νόμους *εἰσήγαγεν* ὑπὲρ τῶν δημοτικῶν καὶ πρὸς βλάβην τῶν πατρικίων. Προσέτι δὲ ἐκλεχθεὶς καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος *δήμαρχος* προέτεινε νόμον *περὶ ἱδρύσεως ἀποικιῶν* καὶ ἕτερον *περὶ ἐπεκτάσεως τῶν δικαιωμάτων* τοῦ Ρωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς Ἰταλούς. Τότε διηγέρθη εἰς τὴν Ρώμην *δεινὸς ἀγών*. Καὶ ἐπεψηφίσθη μὲν ὁ πρῶτος νόμος, ἀλλ' ἀπερρίφθη ὁ δεύτερος καὶ δυσηρεστήθη κατὰ τοῦ Γαΐου ὁ ρωμαϊκὸς λαός.

3. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γάιος Γράκχος γενόμενος ἀρχηγὸς *νέας ἀποικίας* ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἡραίας* ἐν τῷ χώρῳ, ὅπου ἦτο ἡ καταστραφεῖσα Καρχηδών, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ρώμης. Ἐπιστρέψας δὲ μετ' ἀπουσίαν ἑβδομήκοντα ἡμερῶν εὗρε τὴν κατάστασιν ὅλως ἐναντίαν του· καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχε νὰ ἐκλεχθῇ καὶ πάλιν δήμαρχος, ἐνῷ ὁ ἄσπονδος ἐχθρός του καὶ τραχὺς ἀριστοκρατικὸς *Ὀπίμιος* ἀνηγορεύθη ὕπατος. Ἐξερράγη δὲ *στάσις*, καθ' ἣν ὁ Γάιος Γράκχος διασωθεὶς κατέφυγεν εἰς τὸ ἄλσος τῶν Ἐρινύων ἐκεῖθεν τοῦ Τιβέριως, ὅπου διέταξε πιστόν του ὑπηρέτην νὰποσφάξῃ αὐτὸν (121). Πλὴν τούτου καὶ τρισχίλιοι πολῖται ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Γ. Γράκχου ἐφονεύθησαν. Ἀλλὰ βραδύτερον ὁ λαὸς μετανοήσας ἀνήγειρεν *ἀνδριάντας* καὶ ἵδρυσε *βωμοὺς πρὸς τιμὴν* τῶν Γράκχων.

β') ΙΟΓΟΡΘΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (112 — 106).

1. Μετὰ τὸν θάνατον τῶν Γράκχων οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἐπωφελούμενοι ἐκ τῆς νίκης των κατήργησαν πάντα τὰ ὑπὸ τῶν Γράκχων νομοθετηθέντα χάριν τοῦ λαοῦ. Τότε ἀρχηγὸς τοῦ δημοτικοῦ κόμματος ἀνεδείχθη ὁ *Γάιος Μάριος*. Οὗτος κατήγετο ἐξ ἀσήμου οἴκου, ἀλλὰ διεκρίνετο διὰ τὰ ἔξοχά του στρατιωτικὰ προτερήματα καὶ τὴν ἔκτακτον δραστηριότητα· καὶ τῷ 107 ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν τοῦ *Ἰογορθικοῦ πολέμου*.

2. Ὁ *Ἰογόρθας* ἦτο ἀνεψιὸς καὶ θετὸς υἱὸς τοῦ *Μικίψα*, βασιλέως τῆς Νομαδικῆς καὶ υἱοῦ τοῦ Μασσανάσσου. Ὁ Μικίψας ἀποθνήσκων κατέλιπε τὸ βασίλειόν του εἰς τοὺς υἱούς του *Ἰέμψαλον* καὶ *Ἀδέρβαλον* καὶ εἰς τὸν Ἰογόρθαν. Ὁ Ἰογόρθας ἀνὴρ μοχθηρὸς καὶ ἄπληστος μετ' ὀλίγον φονεύει τὸν Ἰέμψαλον καὶ σφετερίζεται τὴν χώραν αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Ἀδερβάλου, ὅστις ἡττηθεὶς καταφεύγει εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐπικαλεῖται τὴν προστασίαν τῶν Ρωμαίων.

Ἀλλ' οἱ ἀποσταλέντες εἰς τὴν Ἀφρικὴν πρέσβεις διαφθαρέντες διὰ χρημάτων ἔκριναν ὑπὲρ τοῦ Ἰογόρθα, ὅστις καὶ θρασυνθεὶς φονεύει καὶ τὸν Ἀδέρβαλον καὶ γίνεται κύριος συμπάσης τῆς Νομαδικῆς (112). Διὰ τοῦτο καὶ δι' ἄλλα κακουργήματά του ὁ Ἰογόρθας ἐκλήθη πρὸς ἀπολογίαν εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ διὰ χρημάτων πολλὰ κατώρθωσεν. Ἀπερχόμενος δ' ἐκ τῆς Ρώμης καὶ θυμάζων τὴν διαφθορὰν αὐτῆς ἀνεφώνησεν· «*ὦ πόλις ὠνία, καὶ σὺ εὐκόλως θὰ ἐπωλεῖσο, ἂν εὑρίσκετο ὁ δυνάμενος νὰ σε ἀγοράσῃ*»

3. Τὸν Ἰογόρθαν ἠκολούθησεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὁ ὕπατος *Ποστόμιος Ἀλβῖνος*, ὅστις ἐπανῆλθεν ἄπρακτος· καὶ ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου ἀνετέθη τότε εἰς τὸν ἱκανὸν καὶ δραστήριον ὕπατον *Κόιντον Καικίλιον Μέτελλον* (ἀνεψιὸν τοῦ Μακεδονικοῦ), ὅστις προεῖλαβεν ὡς ὑποστράτηγον τὸν Γάιον Μάριον. Ὁ Κ. Μέτελλος ἀποκαταστήσας τὴν πειθαρχίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ ἐνίκησε τὸν Ἰογόρθαν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν πενθερόν του *Βόκχον*, βασιλέα τῆς Μαυριτανίας. Ἀλλ' ὁ Γ. Μάριος μετακὰς εἰς τὴν Ρώμην κατώρθωσε νὰ ἐκλεχθῇ ὕπατος καὶ νὰναλάβῃ τὴν στρατηγίαν τοῦ Ἰογορθικοῦ πολέμου. Ὁ Μάριος ἐν μεγάλῃ μάχῃ *παρὰ τὴν Κίρταν* τῷ 106 κατετρόπωτε τοὺς ἡνωμένους στρατοὺς τοῦ Ἰογόρθα καὶ τοῦ Βόκχου καὶ κατέπεισε τὸν Βόκχον νὰ παραδώσῃ τὸν Ἰογόρθαν εἰς τὸν ταμίαν αὐτοῦ *Λεύκιον Κορνήλιον Σύλλαν*. Ἀλλ' οὗτος ὢν φύσει φιλόδοξος ἐφόρει ἐν δακτυλίῳ εἰκόνα τῆς πράξεως ταύτης, ἵνα νὰ ἐγχειρίζηται εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Βόκχου ὁ Ἰογόρθας· καὶ οἱ φθονοῦντες τὸν Μάριον ἀριστοκρατικοὶ ἀπέδιδον εἰς τὸν Σύλλαν τὴν κατάπαυσιν τοῦ πολέμου. Καὶ τοῦτο ὑπῆρξεν εἰς τοὺς δύο τούτους ἄνδρας ἡ πρώτη αἰτία τῆς *ἐμφυλίου ἐκείνης στάσεως*, ἥτις μικρὸν ἔλειψε νὰνατρέψῃ τὴν Ρώμην. Ὁ Ἰογόρ-

θας δίσμιος ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ Μαρίου καὶ εἶτα ἐρρίφθη εἰς ὑγρὰν καὶ σκοτεινὴν φυλακήν, ἔνθα ἀποκαρτερήσας μετὰ ἑξαήμερον ἀγωνίαν ἀπέθανεν.

γ') ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΩΝ ΚΙΜΒΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΥΤΟΝΩΝ (113 — 101).

1. Δύο μάχιμα γερμανικὰ φῦλα, οἱ *Κίμβροι* καὶ οἱ *Τεύτονες*, συμποσούμενοι εἰς τριακοσίας χιλιάδας, ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ρῆνον κατοικιῶν των εἰσῆλασαν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν καὶ ἐπέτυχον νίκας τινὰς ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ἰδίως δὲ εἰσβαλόντες εἰς τὴν ἐκεῖθεν τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν ἐνίκησαν ἐπανειλημμένως (113—109) τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα. Στραφέντες δὲ πρὸς δυσμὰς διέμειναν ἐπὶ τριετίαν εἰς τὴν Ἰβηρίαν· καὶ λεηλατήσαντες πάλιν τὴν Γαλατίαν συνήντησαν *παρὰ τὸν Ροδανὸν* (105) τοὺς Ρωμαίους στρατηγοὺς *Γάιον Μάλλιον* καὶ *Σερβίλιον Καιπίωνα*, οἵτινες ἔχοντες στρατὸν ὀγδοήκοντα χιλιάδων ὑπέστησαν τελείαν πανωλεθρίαν καὶ μόλις αὐτοὶ μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν διασωθέντες ἀνήγγειλαν εἰς τὴν Ρώμην τὴν τρομερὰν καταστροφήν.

2. Οἱ Ρωμαῖοι κατάπληκτοι ἐκ τῶν ἀτυχημάτων τούτων ἀνέθηκαν τὴν στρατηγίαν τοῦ πολέμου τούτου εἰς τὸν Γ. Μάριον καὶ παρέτειναν ἐπὶ πενταετίαν (105—101) τὴν ὑπατείαν αὐτοῦ. Ὁ Μάριος ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν φοβερῶν τούτων στιφῶν ἐνίκησε τούτους ὁλοσχερῶς καὶ ἔσωσε τὴν πατρίδα του· εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν Ρώμην κατήγαγε διπλοῦν θρίαμβον, ἀνηγορεύθη τὸ ἕκτον ὕπατος (100) καὶ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν *τρίτου κτίστου* τῆς Ρώμης.

δ') ΣΥΜΜΑΧΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (91 — 88).

1. Ἡ μεταξὺ τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα ἀντιζηλία, ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰογορθικοῦ πολέμου διεγερθεῖσα, ὀσημέραι ηὔξανε καὶ

ἐσωτερικαὶ ταραχαὶ δὲν ἔπαυον νὰ ταράττωσι τὴν Ρώμην. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ἐμφυλίους ταύτας ἔριδας καὶ στάσεις καὶ ἕτερος κίνδυνος ἠπείλησε τὴν Ρώμην. Οἱ πλεῖστοι τῶν Ἰταλῶν ὑπηρέτουν στρατιωτικῶς τὴν Ρώμην καὶ συνετέλουν εἰς τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς· ἐκαλοῦντο δὲ ἁπλῶς *σύμμαχοι* καὶ δὲν ἠξιοῦντο τῆς ἀπὸ πολλοῦ ὑπεσχημένης εἰς αὐτοὺς *ρωμαϊκῆς ἰσοπολιτείας*· διότι καὶ ἡ πρότασις τοῦ Γαΐου Γράκχου περὶ ἐπεκτάσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς πάντας τοὺς Ἰταλούς, ὡς εἴπομεν, εἶχεν ἀπορριφθῆ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων, καθ' ἣν μεγάλας ὑπηρεσίας οἱ Ἰταλοὶ παρέσχον εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπῄτουν ἐπιμόνως τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ Ρωμαίου πολίτου. Καὶ ὑπεστήριξε μὲν ἐκθύμως ὁ δήμαρχος *Λίβιος Δροῦσος* ὁ νεώτερος τὴν δικαίαν ταύτην ἀπαίτησιν τῶν συμμάχων, ἀλλ' ἡ δολοφονία (91) τοῦ γενναιόφρονος τούτου ἀνδρὸς ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως τῶν συμμάχων.

2. Οἱ Ἰταλοί, μάλιστα δὲ οἱ *Μάρσοι* καὶ οἱ *Σαυνῖται*, ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἡνώθησαν εἰς *μίαν ὁμοσπονδίαν*. Ἐκήρυξαν δὲ τὴν Ἰταλίαν *ἐλευθέραν πολιτείαν* μὲ πρωτεύουσαν τὴν πόλιν τῆς Σαυνίτιδος *Κορφίνιον*, μετονομασθεῖσαν τότε *Ἰταλικήν*, καὶ ἀνέθηκαν τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῆς ὁμοσπονδίας εἰς βουλὴν πεντακοσίων ἀνδρῶν καὶ δύο ὑπάτους, τῶν ὁποίων ἑκάτερος προσέλαβεν ἓξ πραίτωρας. Οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὸν *συμμαχικὸν* τοῦτον πόλεμον (91—88) ἐν ἀρχῇ μὲν ὑπέστησαν ἥττας, ἀλλ' εἶτα ἐπεξέτειναν τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτου εἰς τοὺς μὴ ἐξεγερθέντας κατ' αὐτῶν Ἰταλούς καὶ ἀνέθηκαν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου εἰς ἄνδρας στρατιωτικοὺς διαπρεπεστάτους, οἷοι ἦσαν ὁ Μάριος καὶ ὁ Σύλλας, οἵτινες καὶ κατώρθωσαν νὰ καταβάλωσιν ἐντελῶς τοὺς συμμάχους καὶ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν νίκην ὑπὲρ

τῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ καὶ τέλος ἠναγκάσθησαν οἱ Ρωμαῖοι ἕνεκα ἐπικειμένων ἐξωτερικῶν πολέμων νὰ χορηγήσωσι πλήρη ἰσοπολιτείαν εἰς πάντας τοὺς ἐλευθέρους πολίτας τῆς Ἰταλίας.

ε΄) ΠΡΩΤΟΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (88 – 84).

1. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν περὶ τοὺς χρόνους τούτους πλὴν ἄλλων κρατιδίων ἤκμαζε τὸ *βασίλειον τοῦ Πόντου*, τοῦ ὁποίου ἦρχε τότε *Μιθραδάτης* ΣΤ΄ ὁ *Εὐπάτωρ*. Οὗτος εἶναι εἷς τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἐγεννήθη δὲ καὶ ἐτράφη ἐν Σινώπῃ, τὴν ὁποίαν εἶχε καὶ μητρόπολιν τῆς βασιλείας του, πολλὰ δὲ τῶν περιοικούντων βαρβάρων ἐθνῶν κατέστησεν ὑποχείρια, ἐπέδραμε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐπιθύμει νὰ συγκροτήσῃ νέαν Ἀσιατικὴν μοναρχίαν. Ἐπειδὴ δὲ διέταξεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὴν σφαγὴν τῶν Ρωμαίων τῶν διατριβόντων εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας πόλεις, ἐκηρύχθη κατ' αὐτοῦ ὁ *πόλεμος*, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχηγίαν ἡ ρωμαϊκὴ βουλὴ ἀνέθηκε τῷ 88 εἰς τὸν Σύλλαν. Ἀλλ' ὁ Μάριος ἐπιθυμῶν τὴν στρατηγίαν τούτου τοῦ πολέμου, ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς συνεργίας τοῦ *δημάρχου Π. Σουλπικίου Ρούφου*. Ἐντεῦθεν ἐπετάθη ὁ τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα *ἐμφύλιος πόλεμος*, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ρώμη κατέστη θέατρον πολλῶν ταραχῶν καὶ ὁ Μάριος μόλις ἐσώθη φεύγων εἰς τὴν Λιβύην. Ὁ δὲ Σύλλας ὑπερισχύσας ἐρρόντισε περὶ τῆς ἐν τῇ Ρώμῃ ἡσυχίας καὶ ἀναδείξας ὑπάτους τὸν *Γράϊον Ὀκτάβιον* καὶ τὸν *Κορνήλιον Κίννα* ὥρμησεν ἐπὶ τὸν μιθραδατικὸν πόλεμον. Καὶ ὁ Κίννας ἐκπεσὼν τῆς ἀρχῆς ἑνοῦται μετὰ τοῦ ἐπανελθόντος Μαρίου καὶ ἀναγορευθέντες ἀμφότεροι ὕπατοι πληροῦσι τὴν Ρώμην ἀκρίτων σφαγῶν καὶ ἑτέρων παρανομιῶν. Ἀλλ' ὁ Μάριος ἀπέθανε τῷ 86 κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα τῆς ἀρχῆς καὶ ἔμεινε μόνος ὁ Κίννας.

2. Ὁ δὲ Μιθραδάτης, ἐπιθυμήσας νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Ρωμαίους ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ, ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατηγούς, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ὁ *Ἀρχέλαος*, ἵνα προσλάβῃ συμμάχους τοὺς Ἕλληνας. Μετὰ τοῦ Ἀρχελάου συνεμάχησαν ἄλλοι τε Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τῶν ὁποίων τότε ἐτυράννησεν ὁ σοριττὴς *Ἀριστίων*. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔδραμε μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ ὁ Σύλλας, ὅστις μετὰ πολύμοχθον πολιορκίαν ἔγινε *κύριος* τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 86· καὶ περὶ μέσας νύκτας εἰσῆλασεν εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τὸν ἦχον σαλπίγγων καὶ κεράτων πολλῶν. Σφαγὴ δ' ἔγινε πολλὴ καὶ ἀνηλεής ὥστε τῶν ἀποσφαγέντων ἄπειρος ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμός, μέχρις οὗ ὁ Σύλλας αὐτὸς ὢν ἤδη μιαιτὸς τῆς τιμωρίας καὶ ὑπείκων τὸ μὲν εἰς τὰς δεήσεις Ἀθηναίων τινῶν, τὸ δὲ εἰς τὰς προτροπὰς τῶν συγκλητικῶν ὅτοι συνεστράτευον, μετὰ ἐγκώμιόν τι τῶν παλαιῶν Ἀθηναίων εἶπε: «*χαρίζομαι πολλοῖς μὲν ὀλίγους, ζῶντας δὲ τεθνηκόσι*» συλλαβὼν δὲ ἐφόνευσε τὸν Ἀριστίωνα καὶ κατέκαυσε τὸν Πειραιᾶ. Ἔχων δὲ ὁ Σύλλας ἀνάγκην χρημάτων *ἐσύλησε* τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸν τοῦ Διός· καὶ ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Ἀρχελάου κατετρόπωσεν αὐτὸν ἐν Βοιωτίᾳ *περὶ τὴν Χαιρώνειαν* καὶ τὸν *Ὀρχομενὸν* καὶ διὰ λαμπρῶν ἑορτῶν καὶ πανηγύρεων ἑώρτασε τὰς νίκας του.

3. Καὶ ὁ μὲν Ἀρχέλαος μετὰ κινδυνώδη φυγὴν ἐξιδιώχθη ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Σύλλας μετέβη κατόπιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ἐπολέμουν ἐπιτυχῶς ὁ ὕπατος *Οὐαλέριος Φλάκκος* καὶ ὁ ὑποστράτηγος *Γ. Φλάβιος Φιμβρίας*· καὶ ἠνάγκασε τὸν Μιθραδάτην τῷ 84 νὰ *συνθηκολογήσῃ* ὑπὸ τοὺς ὅρους νὰ κρεισθῇ εἰς τὴν πατρῴαν ἀρχήν, νὰ παραδώσῃ ἑβδομήκοντα πλοῖα καὶ πεντακοσίους τοξότας καὶ νὰ καταβάλῃ δισχίλια τάλαντα.

στ') ΔΙΚΤΑΤΩΡΕΙΑ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΑ

1. Ὁ Σύλλας ἐπιταχύνας τὰ τοῦ πρώτου μιθραδατικοῦ πολέμου ἐπέστρεψεν ἀπὸ τῆς Ἐφέσου εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκεῖ ἔδειξε ποιάν τινα *εὐμένειαν* εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ παρέλαβε καὶ πολύτιμα χειρόγραφα, ἔτι δὲ καὶ γραφὰς καὶ ἀγάλματα καὶ πολλοὺς κίονας πρὸς διακόσμησιν τοῦ ἐπὶ τοῦ Καπετωλίου ναοῦ τοῦ Διός. Κατὰ τὸ ἔκτον δὲ τοῦ 83 *ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν* καὶ *κατανικήσας* τὸν ἀντισταθέντα εἰς αὐτὸν στρατὸν τοῦ Κίννα, εἰσῆλθε *θριαμβευτικῶς* εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἔγινε *κύριος τῆς Ἰταλίας*. Εὐθὺς δὲ *προέγραψε* τοὺς πλείστους τῶν συγκλητικῶν καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας. Καὶ τῶν προγραφομένων οἱ μὲν ἀπροσδοκήτως συλλαμβανόμενοι, ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκοντο, ἐφονεύοντο, ἄλλοι δὲ ἐσύροντο εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ κατεπατοῦντο. Λέγεται δὲ ὅτι εἰς τὰς στάσεις καὶ τὰς μάχας ταύτας καὶ στρατιῶται κατεκόπησαν ὄχι ὀλιγώτεροι τῶν δέκα μυριάδων.

2. Τοιουτοτρόπως ὁ Σύλλας *κατισχύσας* τῶν ἀντιπάλων του προσωνόμασεν ἑαυτὸν *εὐτυχῆ* καὶ ἐξελέχθη τῷ 82 *δικτάτωρ* ἰσόβιος. Ἦρχε δὲ σκληρῶς καὶ δεσποτικῶς· καὶ δι' εἰδικῶν *νόμων* κατέστησε τοὺς δημάρχους ὑποχειρίους εἰς τὴν σύγκλητον, ἐνίσχυσε τὴν θριαμβεύουσαν ὀλιγαρχίαν καὶ ὑπέβαλε πάντας τοὺς ἄρχοντας εἰς αὐστηρὰν πειθαρχίαν. Κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἀρχῆς του *παρητήθη* τὴν δικτατωρείαν καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν Κύμην τῆς Καμπανίας, ὅπου ἰδιωτεύων συνέγραφε καὶ ἐτελεύτησε τῷ 78· καὶ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ μετενεχθεὶς εἰς τὴν Ρώμην ἔτυχε δημοσίας καὶ βασιλικῆς πομπῆς καὶ ταφῆς.

ζ') ΓΝΑΙΟΣ ΠΟΜΠΗΙΟΣ

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ὑπέροχον θέσιν κατεῖχεν εἰς τὴν Ρώμην ὁ *Γνάιος Πομπήιος*. Οὗτος νεώτατος ὢν διεκρίθη

κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον Μαρίου καὶ Σύλλα. Ἐστρατολόγησεν εἰς πολλὰς πόλεις ὑπὲρ τοῦ Σύλλα καὶ ἐπανειλημμένως ἐνίκησε τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαρίου εἰς τὴν Σικελίαν καὶ εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ὁ Σύλλας μαθὼν ταῦτα ὠνόμασε τὸν Πομπήιον *αὐτοκράτορα στρατηγόν* καὶ ὅτε ἐπέστρεψεν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς προϋπήντησεν αὐτὸν μεθ' ὅλου τοῦ λαοῦ καὶ τὸν ὠνόμασε *Μέγαν*. Ὁ Πομπήιος ἐτέλεστε παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του *μέγαν θρίαμβον* διὰ τὰς πολλὰς νίκας του, βιάσας εἰς τοῦτο διὰ τῆς τόλμης καὶ τῆς μεγαλορροσύνης του τὸν Σύλλαν καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθισταμένους.

2. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ὁ Πομπήιος ἀνεδείχθη *ἀρχηγὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς* μερίδος, ἐν ᾧ ὁ τῷ 78 γενόμενος ὕπατος *Μᾶρκος Λέπιδος* μετέστη εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς καὶ ἐπειράθη νὰ καταρρίψῃ τὰς ἐπιβληθείσας εἰς τὴν πολιτείαν διατάξεις τοῦ Σύλλα. Τότε ἡ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἀποστάτου ὑπάτου, ὁ δὲ ἕτερος ὕπατος *Κόιντος Κάτλος* στέλλει τὸν Πομπήιον κατὰ τοῦ πρώην δημάρχου *Μαρίου Βρούτου*, ὅστις ἐκίνησεν εἰς ἀποστασίαν τὴν ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν. Ὁ Πομπήιος νικήσας καὶ φονεύσας τὸν Βροῦτον ἐπῆλθε καὶ κατὰ τοῦ Λεπίδου, ὅστις μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του κατέφυγεν εἰς τὴν *Σαρδώ*, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν (77).

3. Τὴν προσοχὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς Ρώμης ἐφείλκυσε τότε ὁ ἐν τῇ *Ἱβηρίᾳ* εὑρισκόμενος *Κόιντος Σερτώριος*, πρὸς τὸν ὁποῖον συνέρρευσαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μαρίου καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Λεπίδου. Ὁ Σερτώριος φύσει ὢν *εὐγενὴς* καὶ *φιλάνθρωπος*, *ἀκάματος* δὲ καὶ *πολυμήχανος*, ἀπέκτησε τὴν ἀγάπην τῶν ἰθαγενῶν· καταρτίσας δὲ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἀπέκρουσεν ἐπιτυχῶς τοὺς κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντας στρατηγοὺς τῆς Ρώμης. Καὶ κατὰ τοῦ Σερτωρίου ἐπῆλθε

κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 76 ὡς ἀνθύπατος ὁ Πομπήιος, πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ προηγουμένως πεμφθέντος *Μετέλλου*, Ὁ ἀγὼν ἐπὶ τετραετίαν ἐξηλούθει ἄνευ ὁριστικοῦ ἀποτελέσματος. Ἀλλ' ὁ ὑποστράτηγος τοῦ Σιρτωρίου *Περπέννας*, *ἀνὴρ φιλόδοξος* καὶ *παντοῦργος*, ἐπορθαλμιῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐνήργησε τὴν *δολοφονίαν* (72) τοῦ Σιρτωρίου. Ὁ δὲ Πομπήιος ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ Περπέννα *ἐνίκησε* καὶ αἰχμαλωτίσας ἐφόνευσεν αὐτόν· καὶ εἶτα εὐχερῶς *καθυπέταξε* τὴν Ἱβηρίαν.

4. Περὶ τοὺς χρόνους δὲ τούτους διηγέρθη *φοβερώτατος πόλεμος* εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ *δουλικὸς* (73—71). Ὁ Θρᾷξ μονομάχος *Σπάρτακος* λαβὼν δούλους τινὰς κατέφυγεν εἰς τὸν Βεσούιον καὶ θαρρηλέως ἀπέκρουσε τὸν Ρωμαῖον στρατηγὸν *Οὐαρίνιον Γλάβρον*. Ἐκ τῆς ἐπιτυχίας δὲ ταύτης θαρρυνθέντες πολλοὶ δοῦλοι προσῆλθον εἰς τὸν Σπάρτακον· καὶ συνεκροτήθη στρατὸς ἑβδομήκοντα χιλιάδων, ὅστις καὶ πολλάκις κατέβαλε τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα. Τέλος ἡ σύγκλητος ἀνέθηκε τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου τούτου εἰς τὸν ἐπιφανῆ κατὰ τὸ γένος καὶ τὸν πλοῦτον *Μᾶρκον Λικίνιον Κράσσον*. Οὗτος ἐπελθὼν κατὰ τῶν δούλων *ἐνίκησεν* αὐτούς ἐν Λευκανίᾳ, ἔνθα ἡρωικῶς μαχόμενος *ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν δούλων* ἐφονεύθη καὶ ὁ Σπάρτακος, καὶ *ἀνεσταύρωσε* τοὺς συλληφθέντας ἑξακισχιλίους αἰχμαλώτους καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τῆς Καπύης εἰς τὴν Ρώμην ὁδόν. Ἐπιστρέφων δ' ἐκ τῆς Ἱβηρίας ὁ Πομπήιος ἐξωλόθρευσε περὶ τὰς Ἄλπεις στῖφος πεντακισχιλίων φυγάδων, καὶ μεγαλαυχῶν ἔγραψε πρὸς τὴν σύγκλητον ὅτι αὐτὸς ἐξέσπασε τὴν ρίζαν τοῦ πολέμου.

5. Ὁ Πομπήιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ρώμην ἔτυχε τῆς ὑπατείας (70) μετὰ τοῦ ἀντιζήλου του Κράσσου. Ἀποσπασθεὶς δὲ ἀπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν παρέστη *ὑπέρμαχος τῶν δημοκρατικῶν* καὶ ὑπίσχετο ἀνορθώσῃ τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν· διὸ

καὶ οἱ συγκλητικοὶ ὑπίστησαν ἀληθῆ διωγμὸν καὶ ἀπώλεσαν τὴν ἐπὶ τῆς δημαρχίας κηδεμονίαν καὶ τὴν παρ' αὐτῶν μόνων διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης. Ὅτε δὲ ἔληξεν ἡ ὑπατεία τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὁ Πομπήιος προετίμησε νὰ μένῃ ὡς ἰδιώτης ἐν Ρώμῃ. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἕνεκα τῶν *πειρατῶν* καὶ τοῦ *Μιθραδάτου* ὑφίσταντο δεινοὺς ἀγῶνας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀπαλλαγὴ αὐτοὺς *μόνος ἱκανὸς* ἐθεωρεῖτο ὁ στρατηγὸς τοῦ πλήθους Πομπήιος.

η') ΠΕΙΡΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (78—67)

1. Ἡ *πειρατεία* ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἐπιχωριάζουσα ἐν τῇ Μεσογείῳ ἔλαβε μεγίστην ἐπίδοσιν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου. Τοὺς πειρατὰς δὲ τούτους μετεχειρίσθη συμμάχους κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ὁ Μιθραδάτης. Καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πρώτου μιθραδατικοῦ πολέμου οἱ πειραταὶ ἔχοντες *ὁρμητήριον* μὲν τὴν τραχεῖαν καὶ ἀπόκρημνον δυτικὴν *Κιλικίαν*, κυριώτατα δὲ αὐτῶν *καταφύγετα* τὴν *Κρήτην* καὶ τὴν *Μαλέαν* ἄκραν, ἐλεηλάτουν τὰς νήσους, τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ πανταχοῦ ἐνέπνεον τρόμον. Ὁ δὲ δραστήριος Ρωμαῖος ἀνθύπατος *Πόπλιος Σερβίλιος* ἀπὸ τοῦ 78 διεξήγαγε μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ λαμπρᾶς ἐπιτυχίας *τριετῆ ἀγῶνα* ἐναντίον τῶν πειρατῶν καὶ κατέστησε τὴν Κιλικίαν *ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν*. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰ κατορθώματα ταῦτα τῶν Ρωμαίων οἱ πειραταὶ ὁρμώμενοι ἐκ τῆς Κρήτης ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιδρομάς των καὶ ἀπτόητοι προεβάλοντες *τὴν Ὠστίαν* ἀπήγαγον *αἰχμαλώτους* τοὺς κατοίκους τοῦ ἐπινείου τούτου τῆς Ρώμης. Κατόπιν ἐστάλησαν καὶ ἄλλοι ρωμαϊκοὶ στρατοὶ καὶ ὁ *ἀνδρεῖος* καὶ *ἐπιτήδειος Κόιντος Καικίλιος Μέτελλος* τῷ 68 βοηθούμενος ὑπὸ πολλῶν ἱκανῶν ὑποστρατήγων ἐπέ-

τυχε νὰ καταλάβῃ τὰς ὀχυρὰς πόλεις τῆς Κρήτης, ἑκάστην κατ' ἰδίαν, καὶ ἐπωνομάσθη *Κρητικός*. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κρήτης οἱ πειραταὶ ἀπέβησαν *φοβερώτεροι* εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ παρεκώλυον τὰς ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδοῦς καὶ τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ρώμην σιτοπομπάς.

2. Οἱ Ρωμαῖοι ἕνεκα σιτοδείας εὑρίσκοντο ἐν ἀμηχανίᾳ. Καὶ ὁ δήμαρχος *Αὖλος Γαβίνιος* ὑπέβαλε *πρότασιν* νὰ τεθῇ εἰς ἕνα τῶν ὑπατικῶν μὲ ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐπὶ τριετίαν ἡ ναυαρχία καὶ ἡ ἀρχηγία τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Μεσόγειον. Ἡ πρότασις αὕτη ἐγένετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκτὴ ὑπὸ τοῦ λαοῦ· καὶ τοιοῦτος *αὐτοκράτωρ στρατηγὸς* ἐξελέγη ὁ Γνάιος Πομπήιος. Ὁ Πομπήιος παραλαβὼν εἰκοσιτέσσαρας ὑπάρχους, πεντακόσια πλοῖα, ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας πεζούς, πεντακισχιλίους ἱππεῖς καὶ *χρήματα*, ὅσων εἶχεν ἀνάγκην, εὐθὺς μετὰ *μεγίστης δεξιότητος* ἐκαθάρισε τὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας καὶ ἅπασαν τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῶν πειρατῶν. Οὗτοι δὲ ἔντρομοι μόλις εἰς τὴν Κιλικίαν ἀντέταξαν ἀνεπιτυχῶς ἐσχάτην τινὰ ἀπόπειραν ἀμύνης καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν. Τοιουτοτρόπως δὲ ὁ Πομπήιος ἐντὸς ὀγδοήκοντα ἐννέα ἡμερῶν κατέλυσε (67) τὸν *πειρατικὸν* τοῦτον *πόλεμον*, ἀφοῦ κατέλαβεν ἅπαντα τὰ ὀχυρὰ μέρη τῶν πειρατῶν, ἐπυρπόλησεν ὑπὲρ τὰ χίλια τριακόσια πλοῖα, ἐφόνευσεν αὐτῶν δέκα χιλιάδας καὶ ᾐχμαλώτισε διπλασίους.

θ') ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (74—63).

1. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου Μιθραδάτης μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα παρεσκευάζετο εἰς *νέαν ἐπίθεσιν* κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ὅτε δὲ *Νικομήδης ὁ Γ'*, βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας, ἀποθνήσκων περὶ τὸ τέλος τοῦ 74 κατέστησε διὰ διαθήκης κληρονόμους τοῦ βασιλείου του τοὺς Ρωμαίους, ὁ Μιθραδάτης προ-

λαβὼν κατέλαβε τὸ βασίλειον τοῦτο τῆς Βιθυνίας. Καὶ κηρυχθέντος τοῦ *δευτέρου μιθραδατικοῦ πολέμου* (74—63), ἐστάλησαν κατὰ τοῦ Μιθραδάτου οἱ ὕπατοι *Ἀϋρήλιος Κόττας* καὶ *Λεύκιος Λικίνιος Λούκουλλος*, ἵνα παραλάβωσι τὰς κληρονομηθείσας νέας ταύτας κτήσεις τῶν Ρωμαίων.

2. Ὁ Κόττας εἰσελθὼν εἰς τὴν Βιθυνίαν ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Μιθραδάτου κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν *ἐν Χαλκηδόνι*. Γενναίως δὲ ἠμύνετο ἡ ἀρωτιωμένη εἰς τοὺς Ρωμαίους πόλις *Κύζικος* καὶ ὁ ἀνδρεῖος αὐτῆς στρατηγὸς *Πεισίστρατος*, συνεπικουροῦντος καὶ τοῦ Λουκούλλου, ὅστις ἐπιπεσὼν κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιθραδάτου πολλοὺς ἐφόνευσε καὶ ἄλλους ᾐχμαλώτισεν. Ὁ Μιθραδάτης ἀναγκασθεὶς νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κυζίκου, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν *Ἡράκλειαν*, τὴν ὁποίαν καὶ πολιορκήσαντες κατέλαβον οἱ Ρωμαῖοι. Ὁ δὲ Λούκουλλος καταναυμαχήσας τὸν στόλον τοῦ Μιθραδάτου *παρὰ τὴν Τένεδον* καὶ τὴν *Λῆμνον* (72) εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸ τὸ βασίλειον τοῦ Πόντου· καὶ κατατροπώσας (71) τὸν Μιθραδάτην *κατὰ τὰ Κάβειρα* παρὰ τὸν ποταμὸν Λύκον ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν γαμβρὸν καὶ σύμμαχόν του *Τιγράνην τὸν Β'*, βασιλέα τῆς Ἀρμενίας.

3. Ὁ Λούκουλλος πολιορκήσας κατέλαβε τῷ 70 τὰς πόλεις *Σινώπην* καὶ *Ἀμισόν*, πρὸς τὰς ὁποίας καὶ φιλανθρώπως προσηνέχθη καὶ κηρύξας ἀμροτέρας αὐτονόμους προήγαγεν εἰς νέαν εὐημερίαν. Ἐντεῦθεν προχωρῶν ἔρθασε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀρμενίας *Τιγρανόκερτα*, τὴν ὁποίαν συνῴκισεν ὁ Τιγράνης συναθροίσας κατοίκους ἐκ δώδεκα ἐρημωθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Καππαδοκίας. Ἐκεῖ οἱ δύο Ἀσιανοὶ βασιλεῖς ἄγοντες περὶ τὰς διακοσίας χιλιάδας στρατοῦ ὑπέστησαν *δεινὴν ἧτταν* (69). Τὰ Τιγρανόκερτα *παρεδόθησαν* εἰς τὸν Λούκουλλον, ὅστις κατέλαβε τότε καὶ μέγα μέρος τῆς

Μεσοποταμίας. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται τοῦ Λουκούλλου δυσανασχετοῦντες διὰ τὴν αὐστηρότητα αὐτοῦ καὶ ἀπαυδήσαντες ἐκ τῶν μακρῶν ὁδοιπορίων ἠρνοῦντο νὰ προχωρήσωσιν. Ἐν δὲ τῇ Ρώμῃ ἀνατίθεται ἡ διεξαγωγὴ τοῦ μιθραδατικοῦ πολέμου εἰς τὸν νικητὴν τῶν πειρατῶν Γναῖον Πομπήιον. Ὁ Λεύκουλλος τότε ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ρώμην ἀπεσύρθη εἰς τὰς ἐπαύλεις του ἵνα ζήσῃ ἰδιωτεύων. Καὶ ἐπωνομάσθη μὲν *Ρωμαῖος Ξέρξης* διὰ τὴν *παροιμιώδη* πολυτέλειαν καὶ μεγαλοπρέπειάν του, ἀλλὰ καὶ κατήρτισε πλουσιωτάτην *βιβλιοθήκην* καὶ τιμῶν τοὺς λογίους, ἰδίως δὲ τοὺς Ἕλληνας, φιλοξένως αὐτοὺς ὑπεδέχετο.

4. Ὁ Πομπήιος ἀναλαβὼν τῷ 66 καὶ τούτου τοῦ πολέμου τὴν ἀρχηγίαν ἐξησφάλισε πρῶτον τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως τῶν Πάρθων *Φραάτου τοῦ Γ'*, ὅστις εἰσελάσας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν ἠμπόδισε τὸν Τιγράνην νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου. Αὐτὸς δὲ ἄγων στρατὸν ἑξηκονταχιλιάδων ἀνδρῶν καὶ στόλον ἱκανὸν νὰ ἀποκλείσῃ σύμπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Κύπρου μέχρι τοῦ Θρᾳκικοῦ Βοσπόρου ἐνεφανίσθη εἰς τὰς χώρας τοῦ Μιθραδάτου. *Νικήσας* δὲ εἰς συνεχεῖς μάχας τὸν Μιθραδάτην ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Κολχίδα· καὶ πρὸς τὸν Τιγράνην μεγαλοφρόνως παρεχώρησε τὴν ζητουμένην *εἰρήνην* ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ παραδώσῃ τὰς ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἀφαιρεθείσας χώρας καὶ ἑξακισχίλια τάλαντα καὶ ὑπεκρεσθῇ εἰς μόνην τὴν Ἀρμενίαν. Κατόπιν προχωρήσας πρὸς τὸν *Καύκασον* καθυπέταξε τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας *Ἀλβανοὺς*, καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὸν Πόντον συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας.

5. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξερράγη *ἐμφύλιος πόλεμος ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ*, ἔνθα διὰ μακρῶν καὶ ἡρωικῶν ἀγώνων (168—97 π. Χ.) τοῦ πολυθρυλήτου *οἴκου τῶν Μακκαβαίων* πρὸς τοὺς Σελευκίδας συνεπήχθη *ἀνεξάρτητον βασίλειον*. Ἀλλὰ οἱ περὶ τοῦ

θρόνου τότε ἐριζοντες δύο ἀδελφοὶ *Ὑρκανὸς* καὶ *Ἀριστόβουλος* ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων. Καὶ ὁ Πομπήιος ἐλθὼν εἰς τὴν Παλαιστίνην (64) ἀνέλαβε τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιδίκων ἀδελφῶν διαιτησίαν· καὶ εἰσελθὼν νικητὴς εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ τὸν μὲν ἀποστάτην Ἀριστόβουλον ἠχμαλώτισεν, εἰς δὲ τὸν Ὑρκανὸν ὡς ὑποτελῆ τῶν Ρωμαίων ἡγεμόνα παρέδωκε τὸν θρόνον τῆς Ἰουδαίας.

6. Κατὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Πομπηίου ὁ Μιθραδάτης ἐπειρᾶτο ἐν τῷ *Κιμμερίῳ Βοσπόρῳ* νὰ καταρτίσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, ὅπως ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῆς τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ *Φαρνάκης*, ὁ κληρονόμος τοῦ πατρικοῦ θρόνου, κινεῖ εἰς ἀποστασίαν τὸν ἐν τῷ Βοσπόρῳ στρατὸν καὶ ἀνακηρύττεται *βασιλεύς*. Ὁ δὲ προδοθεὶς Μιθραδάτης, φοβηθεὶς μὴ παραδοθῇ ζῶν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἔλαβε δηλητήριον καὶ βλέπων βραδείαν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ διέταξεν ἕνα τῶν ὑπηρετῶν νὰ τὸν φονεύσῃ (63). Καὶ οὕτως ἐξέλιπεν ὁ *μέγας* οὗτος καὶ *δεινὸς* πολέμιος τῶν Ρωμαίων, βασιλεύσας τὸ ὅλον πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη. Ἐπιστρέψας δὲ ὁ Πομπήιος εἰς τὴν Ἀμισὸν ἐκ τῆς Συρίας, εἰς μὲν τὸν Φαρνάκην ἐπέτρεψε νὰ *βασιλεύῃ ἐν τῷ Βοσπόρῳ* πλὴν τῆς ἀφιθείσης αὐτονόμου *φαναγορείας* ὡς φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ρωμαίων· θαυμάζων δὲ τὴν *μεγαλουργίαν* τοῦ Μιθραδάτου ὡς *ἀρίστου* τῶν συγχρόνων του βασιλέων, διέταξε νὰ κηδευθῇ τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὅπερ παρέδωκεν ὁ Φαρνάκης, μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς καὶ νὰ κατατεθῇ εἰς τοὺς ἐν Σινώπῃ βασιλικοὺς τάφους.

7. Ὁ Πομπήιος περατώσας τὸν πειρατικὸν καὶ τὸν δεύτερον μιθραδατικὸν πόλεμον καὶ πολεμήσας πρὸς τούτοις ἐναντίον τῶν Κόλχων, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Μήδων, τῶν Ἰουδαίων καὶ ἄλλων ἀνατολικῶν ἐθνῶν, *διεῤῥύθμισεν* ὡς *μέγας μοναρχὴς* τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πράγματα ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου

μέχρι τοῦ Καυκάσου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Ἔκτισε δὲ ἐν μὲν τῇ Ἀρμενίᾳ παρὰ τὸν Λύκον τὴν *Νικόπολιν* ἐπὶ τῇ νίκῃ του, ἐν δὲ τῷ Πόντῳ ἀνεκαίνισε τὴν ὑπὸ τοῦ Μιθραδάτου κτισθεῖσαν *Εὐπατορίαν*, καὶ μετωνόμασεν αὐτὴν *Μαγνόπολιν*, καὶ ἐν τῇ Κιλικίᾳ ἀνέκτισε τὴν πόλιν τῶν *Σόλων* τὴν μετονομασθεῖσαν *Πομπηιούπολιν*. Καὶ πρὸς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις εὐμενέστατα προσηνέχθη καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν προήγαγε τὸ σύστημα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτονόμου διοικήσεως αὐτῶν. Πλὴν ἄλλων πόλεων εἰς τὴν *Φώκαιαν* καὶ τὴν *Μυτιλήνην* ἐχορήγησε πλήρη τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτονομίαν των, εἰς τοὺς *Ροδίους* ποιητὰς καὶ φιλοσόφους ἐπεδαψίλευτε πολλὰς δωρεὰς καὶ χάριτας καὶ εἰς τοὺς *Ἀθηναίους* ἐδώρησεν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα τάλαντα πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πόλεως.

ι') ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ (63)

1. Ἐν ᾧ εἰς ἐτί εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Πομπήιος, ἡ Ρώμη διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον ἐκ τῆς φοβερᾶς *συνωμοσίας*, τῆς ὁποίας κυριώτατος ἀρχηγὸς ἦτο ὁ *Λεύκιος Σέργιος Κατιλίνας*. Οὗτος κατήγετο ἐξ οἴκου πατρικίων καὶ ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Σύλλα, εἰς ἄσωτον δὲ καὶ ἀκόλαστον βίον κατεσπατάλησε καὶ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν καὶ ὅσα ἐξ ἁρπαγῶν ἀπέκτησεν ἐπὶ τῶν προγραφῶν τοῦ Σύλλα. Ἀποστελεὶς δὲ κατόπιν διοικητὴς τῆς Ἀφρικῆς διέπραξε πλείστας κακουργίας. Καὶ ἐπιστρέψας ἐκεῖθεν ἀπέτυχεν εἰς τὰς ὑπατικὰς ἐκλογὰς τῶν ἐτῶν 65 καὶ 64. Ὅτε δὲ καὶ τὸ τρίτον ἐξετέθη ὑποψήφιος τῷ 63, ἀπεκρούσθη· καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐξελέχθη ὁ ἐξοχώτατος ῥήτωρ *Μάρκος Τύλλιος Κικέρων*, ὁ μεγάλως φημισθεὶς διὰ τὴν ἐκτακτον εὐγλωττίαν του.

2. Ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων ἀποτυχιῶν μανιώδης γενόμενος ὁ Κατιλίνας συνεννοεῖται μετὰ φαυλοβίων καὶ τυ-

χοδιωκτῶν καὶ σκοπεῖ νὰ φονεύσῃ τοὺς ὑπάτους καὶ συγκλητικοὺς καὶ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν πολιτείαν. Ἀλλ' ὁ ὕπατος Κικέρων λαβὼν γνῶσιν τῶν τεκταινομένων, συγκαλεῖ εἰς ἐκτάκτους συνεδρίας τὴν σύγκλητον· διὰ δὲ τῶν περιωνύμων *κατιλιναϊκῶν* λόγων του ἀποκαλύπτει τοὺς καταχθονίους σκοποὺς τῆς συνωμοσίας καὶ *κατορθώνει νὰ σώσῃ* τὴν Ρώμην. Καὶ οἱ μὲν συλληφθέντες ἐν Ρώμῃ συνωμόται κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον, ὅστις καὶ ἀμέσως ἐξετελέσθη, ἐναντίον δὲ τοῦ διαφυγόντος εἰς Τυρρηνίαν Κατιλίνα ἀπεστάλη ὁ συνύπατος τοῦ Κικέρωνος *Γάιος Ἀντώνιος* μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἐκεῖ δὲ *παρὰ τὴν Πιστωρίαν* συγκροτεῖται *φονικὴ μάχη* (62), καθ' ἣν ἠττήθησαν τὰ στίφη τοῦ Κατιλίνα καὶ ὁ ἀρχηγός των γενναίως μαχόμενος ἔπεσεν. Καὶ ὅτε ὁ Κικέρων καταθέτων τὴν ἀρχήν του ἐβόησεν «*ὀμνύω ὅτι ἔσωσα τὴν πολιτείαν*», ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν, ἐπευφημούντος καὶ τοῦ λαοῦ, *πατὴρ τῆς πατρίδος*.

ια') ΓΑΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

1. Ὁ Πομπήιος ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ἰταλίαν διέλυσε τὸν στρατόν του καὶ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 61 εἰσελθὼν εἰς τὴν Ρώμην ἐτέλεσε *διήμερον λαμπρότατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον* διὰ τὰς πολλαπλᾶς νίκας του. Ἀλλ' ὅτε ἀπῄτησε παρὰ τῆς συγκλήτου νὰ ἐπικυρώσῃ πάσας τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ διαταξεις του καὶ διὰ παραχωρήσεως γαιῶν νὰ μείψῃ τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεστρατευμένους, εὑρέθη πρὸ ἰσχυρᾶς ἀντιπολιτεύσεως· καὶ θέλων νὰ κατισχύσῃ τῶν ἀντιπάλων του ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ διακριθέντος ἐν τῷ δουλικῷ πολέμῳ Μ. Λικινίου Κράσσου καὶ μετὰ τοῦ τότε μέγα ἰσχύοντος *Γαΐου Ἰουλίου Καίσαρος*.

2. Ὁ Γ. Ἰούλιος Καῖσαρ ἐγεννήθη περὶ τὸ 100 π. Χ. καὶ

ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ Μαρίου καὶ γαμβρὸς τοῦ τετράκις ὑπατεύσαντος Κορνηλίου Κίννα. Ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐδείκνυεν ἀκράτητον *φιλοδοξίαν*· κοσμούμενος δὲ ὑπὸ πολλῶν προσόντων καὶ τυχὼν τῆς προσηκούσης παιδεύσεως ἀνεδείχθη ἐν ταὐτῷ ἔξοχος *ῥήτωρ* καὶ *ἱστορικός*, *μέγας πολιτικὸς* καὶ *στρατηγὸς* μεγαλοφυέστατος. Κατὰ τὰς προγραφὰς τοῦ Σύλλα διατραχθεὶς νὰ διαζευχθῇ τὴν σύζυγόν του, ἵνα σωθῇ, προυτίμησε νὰ πέλθῃ ἐκ τῆς Ρώμης. Ἀλλὰ τῇ μεσιτείᾳ πολλῶν εἰκείων καὶ φίλων καμφθεὶς ὁ Σύλλας ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν τὴν ζωήν, ἀλλ' εἶπεν «*ἐν τῷ παιδίῳ τούτῳ διαβλέπω πολλοὺς Μαρίους*». Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ρώμην ὁ Καῖσαρ μετ' ἐκτάκτου ἐμπειρίας ἐπεδόθη εἰς τὰ πολιτικά. Δεινεκῶς δὲ ἀντέπραττε πρὸς τὴν ἄρχουσαν τάξιν τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ κατὰ τὴν συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα ἀντιτείνας θαρραλέως εἰς τὰ βίαια κατὰ τῶν συνωμοτῶν μέτρα ἐθεωρήθη ἐν μέρει συνένοχος.

3. Ὁ Καῖσαρ διεκρίθη ὡς *ταμίας*, *μείζων ἀγορανόμος*, *μέγιστος ἀρχιερεὺς* καὶ *πραίτωρ*. Τῷ δὲ 61 ὡς *ἀντιπραίτωρ* ἀπεστάλη πρὸς διοίκησιν τῆς *Ἱσπανίας*, ὅπου εἶχε δοξασθῇ πολεμῶν πρὸς τοὺς Λυσιτανοὺς καὶ συλλέξει πολλοὺς θησαυρούς. Καὶ ὅτε ἐπέστρεψεν ἐπεθύμει νὰ θριαμβεύσῃ καὶ νὰ τύχῃ τῆς ὑπατείας. Παραβλέψας δὲ τὸν θρίαμβον ὑπέβαλεν ὑποψηφιότητα εἰς τὴν ὑπατείαν. Πρὸς τοῦτο δὲ συνενοεῖται μετὰ τοῦ Πομπηίου καὶ πείθει τὸν Κράσσον νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτοῦ.

ιβ') ΠΡΩΤΗ ΤΡΙΑΡΧΙΑ (60—53)

1. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες, ὁ Πομπήιος, ὁ Καῖσαρ καὶ Κράσσος, πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν συνιστῶσι τῷ 60 μυστικὴν ἑταιρείαν τὴν καλουμένην *πρώτην τριαρχίαν*. Τότε ὁ Καῖσαρ ἐκλεχθεὶς ὕπατος εἰσήγαγε *νόμον* εἰς τὴν σύγκλητον περὶ *διανο-*

νῆς τῆς ἀδεσπότου δημοσίας χώρας· καὶ παρ' ὀλὰς τὰς ἀναβολὰς καὶ τὰς ἀντιπράξεις τῶν συγκλητικῶν κατώρθωσε νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὁ κληρουχικὸς οὗτος νόμος καὶ νὰ διανεμηθῶσι δημόσιαι γαῖαι εἰς τοὺς μετὰ τοῦ Πομπηίου συνεστρατευμένους καὶ εἰς ἀπόρους πολίτας. Συγχρόνως δ' *ἐπεκυρώθησαν* καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ὑπὸ τοῦ Πομπηίου πεπραγμένα. Καὶ διὰ νόμου κατὰ τὰς *ἀργυροδοσίας* ὁ Καῖσαρ ἠύξησε τὰς ποινὰς διὰ τὰς πιέσεις καὶ καταχρήσεις τῶν διοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ προσοικειωθῇ ἐπὶ μᾶλλον τὸν Πομπήιον ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα του *Ἰουλίαν*. Καὶ περὶ τὰ τέλη τῆς ὑπατείας του ἐπέτυχεν εἰς ἑαυτὸν νὰ ἀνατεθῇ ὑπὸ τοῦ δήμου ἐπὶ πενταετίαν ἡ *διοίκησις* τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας, εἰς τὰς ὁποίας ἡ σύγκλητος ἔσπευσεν νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν ἐκτὸς τῶν Ἄλπιων Γαλατίαν.

2. Εἰς τὴν Γαλατίαν κατῴκουν πολλὰ *μικρὰ ἔθνη*, ἅτινα ἀδιακόπως ἤριζον πρὸς ἄλληλα. Ὅτε δὲ οἱ *Σηκουανοὶ* εἶχον διαφορὰς πρὸς τοὺς *Αἰδούους*, προσεκάλεσαν εἰς βοήθειαν των τὸν βασιλέα τοῦ γερμανικοῦ φύλου τῶν *Σουήβων Ἀριόβιστον*. Καὶ ἡττήθησαν μὲν οἱ Αἰδουοι (61 π. Χ.), ἀλλ' ὁ Ἀριόβιστος προσκαλέσας μέγα πλῆθος μαχητῶν ἐκ Γερμανίας ἀπῄτησε παρὰ τῶν Σηκουανῶν τὸ τρίτον τῆς χώρας των. Τότε οἱ Αἰδουοι καὶ οἱ Σηκουανοὶ ὁμονοήσαντες *συνεμάχησαν* κατὰ τοῦ Ἀριοβίστου καὶ κατόπιν κατέφυγον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ρωμαίων. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναγκάσας τοὺς *Ἑλβετοὺς* νὰ μὴ μεταναστεύσωσιν ἐκ τῆς χώρας των, ὡς ἐσκόπουν, ἐστράφη πρὸς τὸν Ἀριόβιστον, ὅστις ἡτοιμάζετο νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σηκουανῶν *Βεσοντίωνα* καὶ προλαβὼν μετὰ *καρτερὰν μάχην* κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 58 ἔτρεψεν εἰς ἄτακτον φυγὴν τὸν βασιλέα τῶν Σουήβων.

3. Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος (57) οἱ *Βέλγαι*, οἱ δυνατώτατοι τῶν παρὰ τὸν Ρῆνον κατοικούντων *κελτικῶν* ἐθνῶν θορυβηθέντες ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῶν ρωμαϊκῶν στρατευμάτων ἐπεχείρησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πρόοδον αὐτῶν εἰς τὴν μέσην Γαλατίαν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ εἰσελάσας εἰς τὴν Βελγικὴν κατώρθωσι διὰ τῆς στρατηγικῆς του ἐμπειρίας νὰ *διαιρέσῃ τὰ συμμαχήσαντα διάφορα φῦλα* καὶ κατὰ μικρὸν νὰ ὑποτάξῃ αὐτὰ μεμονωμένα. Ἰδίως δὲ *πεισματώδης* ὑπῆρξεν ὁ *ἀγὼν* ἐναντίον τῶν *Νερβίων*, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ μαχιμώτατον καὶ πολυπληθέστατον τῶν βελγικῶν φύλων· ἀλλ' ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ δεξιότης τοῦ Καίσαρος καὶ τὸ θάρρος τῶν Ρωμαίων στρατιωτῶν ἐξησφάλισαν τὴν νίκην καὶ τὴν ὁλοσχερῆ κατάκτησιν τῆς Βελγικῆς. Καὶ ὅτε τελευτῶντος τοῦ 56 δύο γερμανικοὶ λαοί, οἱ *Οὐσιπέται* καὶ οἱ *Τέγκτηροι*, κατατροπωθέντες ὑπὸ τῶν Σουήβων ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι νέαν πατρίδα ἐν τῇ Γαλατίᾳ, ὁ Καῖσαρ ὥρμησε κατ' αὐτῶν καὶ κατακόψας πολλοὺς ἠνάγκασε τοὺς ἐναπολειφθέντας νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐνέβαλεν εἰς τὴν Γερμανίαν, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν *Ὀβίων* κατὰ τῶν Σουήβων, καὶ ἐπιδείξας τὴν δύναμιν τῶν ρωμαϊκῶν ὅπλων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Γαλατίαν. Θέλων δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὰ βόρεια μέρη τῆς Γαλατίας διεπεραιώθη ἐντεῦθεν εἰς τὴν *Βρεττανίαν* κατ' Αὔγουστον τοῦ 55. Καὶ τότε μὲν σχεδὸν οὐδὲν κατώρθωσεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐμφανισθεὶς πρὸ τῆς Βρεττανικῆς νήσου μετὰ πέντε λεγεώνων, δισχιλίων ἱππέων καὶ πολλῶν πλοίων, ἐπορεύθη εἰς ἀναζήτησιν τῶν ὑποχωρούντων Βρεττανῶν καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσιν *εἰρήνην* ὑπὸ τὸν ὅρον καταβολῆς ἐτησίου φόρου καὶ παραδόσεως ὁμήρων.

4. Οἱ Γαλάται ἀπολέσαντες τὴν ἐλευθερίαν των καὶ ὑμνούμενοι οὐκ ὀλίγας καταπιέσεις ἐπειράθησαν ἐπανειλημμένως

νὰ τοσείσωσι τὸν ρωμαϊκὸν ζυγόν. Ἐπειδὴ δὲ μεμονωμέναι στάσεις ἑνίων γαλατικῶν ἐθνῶν ἀπέτυχον, κατὰ τὸ 52 ἐξερράγη γενική τις *ἀποστασία* τῶν Γαλατῶν, τὴν ὁποίαν διηύθυνε μετὰ *θαυμαστῆς δραστηριότητος* ὁ *γενναῖος* καὶ *περιδέξιος* πολεμιστὴς *Οὐερκιγγετόριξ*, *ἀρχηγὸς* τῶν *Ἀρουέρνων*, τοῦ πλουσιωτάτου καὶ ἰσχυροτάτου τῶν γαλατικῶν λαῶν. Ὁ Οὐερκιγγετόριξ προσαγορευθεὶς *βασιλεὺς* τῶν Ἀρουέρνων προσείλκυσε πάντας τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Γαλατίας καὶ καταρτίσας ἀξιόμαχον καὶ πολυπληθῆ στρατόν, πεζικὸν καὶ ἱππικόν, εἰσῆλασεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Γαλατίαν, ἵνα προσλάβῃ τοὺς λαοὺς αὐτῆς εἰς τὴν συμμαχίαν του. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐπί τινα χρόνον περιέστη εἰς θέσιν ἀπελπιστικήν, ἀλλὰ παρασκευασθεὶς προσηκόντως καὶ ἐνισχύσας τὸ ἱππικόν του, προσλαβὼν δὲ καὶ μισθοφόρους πολλοὺς ἐκ τῶν γερμανικῶν λαῶν, *ἐπετέθη* ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Σηκουανῶν κατὰ τῶν Γαλατῶν καὶ ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς *ἄτακτον φυγήν*. Ὁ Οὐερκιγγετόριξ μόλις διέφυγεν ὀχυρωθεὶς εἰς τὴν ὀχυρὰν πόλιν *Ἀλησίαν*. Ἐκεῖ δὲ συνηντήθησαν οἱ ἀντίπαλοι στρατοί· καὶ μετὰ *κρατερὰν μάχην* (51) καὶ γενναίαν ἀντίστασιν ἠναγκάσθησαν τέλος οἱ Γαλάται νὰ *παραδοθῶσιν* εἰς τὸν Καίσαρα, ὁ δὲ ἡττημένος ἥρως Οὐερκιγγετόριξ μετὰ μαρτύριον ἓξ ὅλων ἐτῶν ἐκόσμησε κατόπιν τὸν θρίαμβον τοῦ *νικητοῦ*. Οὕτω μετὰ ὀκταετῆ πόλεμον (58—51 π. Χ.) ἐπετεύχθη πλήρης ἡ κατάκτησις τῆς Γαλατίας. Ἔμεινε δ' ἐν αὐτῇ ἓν ἔτι ἔτος ὁ Καῖσαρ καὶ ἐπέδειξε μεγάλην ἐπιείκειαν πρὸς τοὺς ἡττημένους ἐκείνους λαούς, τῶν ὁποίων ἀνεγνώρισε τὴν θρησκείαν, τοὺς νόμους καὶ τὰ πολιτεύματα.

5. Διαρκοῦντος δ' ἔτι τοῦ γαλατικοῦ πολέμου οἱ τρίαρχοι συναντηθέντες (55) ἐν *Λούκῃ* τῆς Τυρρηνίας ἀπεφάσισαν ὅπως *παραταθῇ* ἐπὶ μίαν ἔτι πενταετίαν ἡ διοίκησις τῶν δύο Γαλατιῶν καὶ τῆς Ἰλλυρίας μετὰ τοῦ δικαιώματος τῆς αὐξήσεως;

τῶν λεγεώνων τοῦ Καίσαρος εἰς δέκα, ὁ δὲ Κράστος καὶ ὁ Πομπήιος ἀνελάβωσι τὴν ὑπατείαν τοῦ ἑπομένου ἔτους· καὶ ὕστερον τὴν ἐπὶ πενταετίαν *ἐπιμέλειαν τῶν ἐπαρχιῶν*, οὗτος μὲν τῆς Ἰβηρίας, ἐκεῖνος δὲ τῆς Συρίας. Ἡ συμφωνία αὕτη τῶν τριάρχων ἐξετελέσθη. Καὶ ὁ μὲν Καίσαρ ἐξηκολούθησε καὶ ἐπεράτωσεν ἐν Γαλατίᾳ τὸ *ἔνδοξον* ἔργον του. Ὁ δὲ Πομπήιος μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ὑπατείας του ἔστειλεν ἀντιστρατήγους εἰς τὴν Ἰβηρίαν, αὐτὸς δὲ διατρίβων εἰς τὰ περίχωρα τῆς Ρώμης ὡς ἐπιμελητὴς τῶν τροφίμων τῆς πρωτευούσης ἐδέσποζε καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἐπέβλεπε τοὺς νέους ἄρχοντας τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ Κράσσος μὴ ἀναμείνας τὸ τέλος τῆς ὑπατείας του μετέβη εἰς τὴν Συρίαν· καὶ ἐκ φιλοδοξίας καὶ φιλοχρηματίας διανοηθεὶς τὴν κατάλυσιν τοῦ Πάρθικοῦ βασιλείου ἐπεχείρησε *κινδυνώδη* ἐκστρατείαν καὶ πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρθους ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ ἡττήθη καὶ ἐσφάγη κατὰ Ἰούνιον τοῦ 53 μετὰ τῶν ἀκολούθων καὶ τοῦ πλείστου στρατοῦ του.

ιγ') ΠΟΜΠΗΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (49 — 48)

1. Ὁ Πομπήιος μένων ἐν τῇ Ρώμῃ κατώρθωσε νὰ ἐκλεγῇ *ἀπόλυτος* ὕπατος καὶ νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν, ἀφ' ὅτου μάλιστα μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἰουλίας ἔλαβε σύζυγον τὴν *Κορνηλίαν*, θυγατέρα τοῦ ἄκρου ἀριστοκρατικοῦ *Μετέλλου Σκιπίωνος*. Ἡ δὲ σύγκλητος μισοῦσα τὸν Καίσαρα διέταξεν αὐτὸν νὰ *καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν* καὶ *διαλύων τὸν στρατόν* του νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ρώμην. Ἀλλ' ὁ Καίσαρ ἐδήλωσεν εἰς τὴν σύγκλητον ὅτι συμμορφοῦται πρὸς τὴν ἐντολήν της, ἐὰν τὰ αὐτὰ πράξῃ καὶ ὁ Πομπήιος. Καὶ ἐντεῦθεν ἤρχισεν ὁ μεταξὺ τοῦ *Πομπηίου* καὶ τοῦ *Καίσαρος* *μέγας ἐμφύλιος πόλεμος* (49 — 48).

2. Ὁ Καίσαρ μὴ ὑπομένων νὰ ἐλαττωθῇ τοῦ Πομπηίου καὶ ἔχων στρατὸν καλῶς ἐξησκημένον εἰς τοὺς γαλατικοὺς πολέμους προχωρεῖ ἐκ τῆς Γαλατίας εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ κηρύττεται μὲν ὑπὸ τῆς συγκλήτου παρὰ τὴν ἔνστασιν τῶν δημάρχων *πολέμιος τῆς πατρίδος*, ἀλλ' ἐσπευσμένως φθάσας εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπειπὼν τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο «ὁ *κύβος ἀνερρίφθω*» διαβαίνει θαρραλέος τὸν ποταμὸν *Ρουβίκωνα*, καταλαμβάνει τὸ *Ἀρίμινον*, πρώτην πόλιν τῆς Ἰταλίας μετὰ τὴν Γαλατίαν καὶ βαδίζει κατὰ τῆς Ρώμης. Οἱ Ρωμαῖοι διὰ τὴν *ὀξεῖαν* ταύτην *εἰσβολὴν* τοῦ Καίσαρος καταλαμβάνονται ὑπὸ βαθυτάτης συγκινήσεως. Ὁ δὲ Πομπήιος ἀναλαβὼν *τὴν ἀνωτάτην στρατηγίαν* καταλείπει τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ διαπερᾷ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔνθα καὶ συγκροτεῖ ἀξιόμαχον πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν.

3. Ὁ Καίσαρ εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἔγινε *κύριος* ὅλης τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν νήσων Σικελίας καὶ Σαρδοῦς. Ἀφήσας δὲ ἔπαρχον τῆς Ρώμης τὸν πραίτωρα *Αἰμίλιον Λέπιδον* καὶ στρατηγὸν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ τὸν *Μᾶρκον Ἀντώνιον* ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ἰβηρίαν, ὅπου εὑρίσκοντο τὰ ἰσχυρότατα τάγματα τοῦ στρατοῦ τοῦ Πομπηίου, ἵνα, ὡς ἔλεγε, «*καταπολεμήσῃ στρατὸν ἄνευ στρατηγοῦ καὶ μετ' οὐ πολὺ στρατηγὸν ἄνευ στρατοῦ*». Καὶ καταβαλὼν τοὺς ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ φίλους τοῦ Πομπηίου ὥρμησε καταδιώκων καὶ ἐκεῖνον καὶ ἀπέβη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἠπείρου.

4. Ὁ Καίσαρ κατέπληξε μὲν τὸν ἀντίπαλόν του καὶ ἐχαιρετίσθη μετὰ συμπαθείας ὑπὸ τῶν πόλεων *Ὠρικοῦ* καὶ *Ἀπολλωνίας*, ἀλλ' ἐκινδύνευσε περὶ τὸ ὀχυρὸν *Δυρράχιον*. Ἀνασυντάξας δὲ τὰς δυνάμεις του, εἰκοσιδύο χιλιάδας πεζοὺς καὶ χιλίους ἱππεῖς, κατέφυγεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔνθα συνήντησε τὸν Πομπήιον ἄγοντα τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ χιλιάδας πεζοὺς καὶ

ἑπτακισχιλίους ἱππεῖς. Ἐκεῖ δὲ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς *Φαρσάλου* τῷ 48 συγκροτεῖται *μεγάλη* καὶ *κρίσιμος μάχη*, καθ' ἣν δεκαπέντε μὲν χιλιάδες τῶν στρατιωτῶν τοῦ Πομπηίου ἔπεσον νεκροί, ἡ δὲ *νίκη* ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος. Καὶ ὁ Πομπήιος ἡττημένος καὶ ἄπελπις κατέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖ ἐπιβουλευθεὶς ἐφονεύθη.

(δ') ΝΕΑΙ ΕΠΙΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

1. Μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ νίκην ὁ Καίσαρ ἐδιώχθη *εὖρους πρὸς τοὺς Ἕλληνας*, εἴτινες συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Πομπηίου. Ἐχορήγησεν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Θεσσαλούς· παρέσχε συγγνώμην εἰς τοὺς Ἀθηναίους παραδοθέντας εὐθύς, ἐπειπών· «*ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περισώσει;*» καὶ βραδύτερον *ἀνέκτισε* τὴν ὑπὸ τοῦ Μομμίου κατασκαφεῖσαν *Κόρινθον*. Ἐλθὼν δ' εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ στρατοῦ ἐγένετο ἐκδικητὴς τοῦ φόνου τοῦ Πομπηίου καὶ κατέστησε βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου τὴν περικαλλεστάτην *Κλεοπάτραν*, ἥτις ἤριζε περὶ τοῦ θρόνου πρὸς τὸν ἀδελφόν της *Πτολεμαῖον Διόνυσον*, υἱὸν τοῦ *Αὐλητοῦ*.

2. Μετὰ ταῦτα ὁ Καίσαρ ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· διότι ὁ υἱὸς τοῦ Μιθραδάτου *Φαρνάκης* ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ρωμαίων κατῆλθεν ἐκ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου καὶ κατέλαβε τὴν Μικρὰν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν καὶ ἄλλας χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Καίσαρ ἐντὸς πέντε ἡμερῶν συναντήσας τὸν παράτολμον βασιλέα καὶ συνάψας *μεγάλην μάχην κατεπόνησεν* αὐτὸν (47) *παρὰ τὰ Ζῆλα* τοῦ Πόντου. Ἀναγγέλλων δὲ εἰς τὴν σύγκλητον τῆς Ρώμης τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ τάχος τῆς *ἐπιτυχίας* του ταύτης ἔγραψεν· «*ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα* (veni, vidi, vici)». Καὶ ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Ρώμην ἀνηγορεύθη τὸ δεύτερον *δικτάτωρ*.

3. Κατὰ τὴν διαμονὴν τοῦ Καίσαρος ἐν τῇ Ρώμῃ διηγέρθη *στάσις στρατιωτική*· διότι οἱ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐλθόντες μετὰ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου στρατιῶται ἐζήτουν τὴν ἀπόλυσίν των καὶ τὰς ὑπεσχημένας εἰς ἕκαστον δωρεάς. Ὁ δὲ Καίσαρ συγκαλέσας τοὺς στασιάσαντας εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως ἐδήλωσεν ὅτι ἀπολύει αὐτούς· ἀλλὰ καὶ στερεῖ τῶν κατόπιν μεγάλων κερδῶν. Καὶ εἰ στρατιῶται μετανοήσαντες παρεκάλουν νὰ διατηρηθῶσιν ὑπὸ τὰ ὅπλα καὶ οἱ ἁμαρτήσαντες νὰ τιμωρηθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ μεγαλοφρόνως ἐκήρυξεν ὅτι οὐδένα τιμωρεῖ, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπεσχημένα πάντα θὰ δώσῃ μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἐπάνοδόν του. Καὶ οὕτως ἡ στάσις *κατεστάλη*.

4. Μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ ἧτταν τοῦ Πομπηίου πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, οἷοι ὁ υἱὸς τοῦ Πομπηίου *Σέξτος*, ὁ Μέτελλος Σκιπίων, *Κάτων ὁ νεώτερος* καὶ ἄλλοι εὐπατρίδαι, συνεκρότησαν ἐν τῇ *Ἀφρικῇ* ἀξιόλογον στρατόν· προσλαβόντες δὲ σύμμαχον τὸν βασιλέα τῆς Νομαδικῆς *Ἰόβαν* ἀπεφάσισαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον. Ἀλλ' ὁ Καίσαρ ταχέως ἐπελθὼν *ἐνίκησε* κατὰ κράτος τοὺς Πομπηιανοὺς *ἐν Θάψῳ* (46) καὶ ἀκωλύτως εἰσῆλθε καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἀφρικῆς. Ἐν δὲ τῇ *Ἰτύκῃ* καταφυγὼν ὁ Κάτων καὶ προτιμήσας τὸν θάνατον ἀντὶ τῆς δουλείας καὶ τῆς ταπεινώσεως ἐγένετο αὐτόχειρ. Καὶ ὁ Καίσαρ ἀκούσας τὸν θάνατον τοῦ Κάτωνος λέγεται ὅτι εἶπεν· «*ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου*».

5. Ὁ Καίσαρ ἐντὸς πέντε μηνῶν πραττώσας τὸν ἐν τῇ Ἀφρικῇ πόλεμον ἐπανῆλθε καὶ ἐτέλεσε *τέσσαρας θριάμβους* ἐπὶ ταῖς νίκαις του. Καὶ μετὰ τοὺς θριάμβους ἐπηκολούθησαν ἑορταὶ καὶ ἐστιάσεις τοῦ δήμου καὶ αἱ ἐπηγγελμέναι δωρεαί, καθ' ἃς ἕκαστος στρατιώτης ἔλαβε πεντακισχιλίας δραχμάς, ἕκαστος δὲ λοχαγὸς τὸ διπλάσιον, οἱ δὲ χιλίαρχοι καὶ οἱ ἵππαρχοι ἀνὰ εἰκοσακισχιλίας δραχμάς. Ἐπίσης δὲ καὶ εἰς ἕκαστον

τῶν ἀπόρων πολιτῶν ἐδωρήθησαν ἀνὰ ἑκατὸν δραχμάς. Καὶ ἐπερατώθησαν αἱ πανηγυρικαὶ αὗται ἑορταὶ διὰ τῶν ἐγκαινίων τῆς *Ἰουλίας ἀγορᾶς* καὶ τῆς καθιερώσεως *ναοῦ εἰς τὴν Ἀφροδίτην*. Ἡ δὲ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος εἰς τὸν *τροπαιοῦχον νικητὴν* ἐπισώρευσαν πάσας τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ ἀξιώματα. Ἀνέδειξαν τὸν Καίσαρα *δικτάτωρα* ἐπὶ δέκα ἔτη, *ἐπιστάτην τῶν ἠθῶν* ἐπὶ τριετίαν καὶ *μέγιστον ἀρχιερέα*. Ἐχορήγησαν δ' εἰς αὐτὸν τὸ *δικαίωμα νὰ διορίζῃ* τοὺς τακτικοὺς καὶ ἐκτάκτους ἄρχοντας· καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τεθῇ τὸ *θριαμβευτικὸν* αὐτοῦ *ἅρμα* ἐν τῷ Καπετωλίῳ πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς καὶ νὰ ἱδρυθῇ ἐκεῖ *ἀνδριὰς* τοῦ Καίσαρος χαλκοῦς, φέρων ἐπιγραφὴν ὀνομάζουσαν αὐτὸν *ἡμίθεον*.

6. Ὁ Καίσαρ ἔχων οὕτως ἔκτακτον ἐξουσίαν ἐν τῇ Ρώμῃ, *περιώρισε* τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν, εἴτινες ἔζων δαπάναις τῆς πολιτείας, εἰς ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἐχορήγησεν ἀγροὺς εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ ἐρρύντιτε *περὶ τοῦ ἀναβασμοῦ* τῆς *δημοσίας* γῆς εἰς τοὺς πάλαι ἐστρατευμένους. Διὰ νέας δὲ καταγραφῆς *ἐμείωσε* τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου. Καὶ ὡς μέγιστος ἀρχιερεὺς *κατήργησε* τὰς ἀπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου συσταθείσας ἑταιρείας, προεβη δὲ διὰ τοῦ Ἕλληνος ἀστρονόμου *Σωσιγένους* εἰς τὴν *μεταρρύθμισιν* τοῦ ρωμαϊκοῦ ἡμερολογίου, ὀνομασθέντος ἐκτοτε *Ἰουλιακοῦ*.

7. Περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 46 ὁ Καίσαρ ἐκλεχθεὶς τὸ *τέταρτον ὕπατος* ἐστράτευσεν εἰς τὴν Ἰβηρίαν, ἔνθα ὑπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπηίου Γναῖον καὶ Σέξτον μετὰ τὴν ἐν Θάψῳ μάχην συνηθροίσθησαν τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς πομπηιανῆς στάσεως· καὶ ἐν τῇ *περὶ τὴν Μοῦνδαν* πεισματώδει μάχῃ (45) *κατετρόπωσεν* ὀλοσχερῶς τοὺς ἀντιπάλους του, τῶν ὁποίων ἐφονεύθησαν περὶ τὰς τριάκοντα χιλιάδας, ἀλλὰ διεσώθη ὁ Σέξτος Πομπήιος καταταφυγὼν εἰς τὰ Πυρηναῖα.

8. Ὅτι δ' ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Ρώμην ἡ περὶ τὴν Μοῦνδαν *νίκη* τοῦ Καίσαρος, ἡ σύγκλητος ἐψήρισε πεντηκονθήμερον *εὐχαριστήριον* θυσίαν καὶ *ἐπέτρεψεν* εἰς τὸν νικητὴν νὰ φέρῃ διηνεκῶς τὸν πορφυροῦν μανδύαν τῶν θριαμβευτῶν, τὸν ἐκ δάφνης στέφανον καὶ τὰ ὑψηλὰ ἐρυθρὰ πέδιλα τῶν παλαιῶν βασιλέων τῆς Ἄλβας. Πρὸς τούτοις δὲ ἐψηφίσθη νὰ τελῶνται κατ' ἔτος *ἑορταὶ* πρὸς ἀνάμνησιν τῶν νικῶν τοῦ Καίσαρος, νὰ ἑορτάζωνται τὰ *γενέθλια* αὐτοῦ, ὁ πέμπτος (Quintilis) μὴν τοῦ ἔτους, καθ' ὃν ἐγεννήθη, νὰ μετονομασθῇ *Ἰούλιος*, νὰ ἱδρυθῇ *ἀνδριὰς* τοῦ Καίσαρος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «*Θεῷ ἀηττήτῳ*» (Deo invicto) καὶ *ναοὶ* νὰ ἐγερθῶσιν πρὸς τιμήν αὐτοῦ ὡς θεοῦ. Ἀνεκηρύχθη δ' ὁ Καίσαρ *σωτὴρ* καὶ *πατὴρ τῆς πατρίδος*, *δικτάτωρ ἰσόβιος*, *ὕπατος* ἐπὶ δεκαετίαν καὶ στρατηγὸς *αὐτοκράτωρ* (imperator) ἰσόβιος, *ἱερὸς* δὲ καὶ *ἄσυλος* κατὰ τὸ σῶμα.

ιε') ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ (44).

1. Ὁ Καίσαρ ἀπολαύων ἐκτάκτων τιμῶν καὶ μεγάλης ἐξουσίας ἐμελέτα τὴν ἐκτέλεσιν *μεγαλεπηβόλων ἐπιχειρήσεων*. Ἰδίως δὲ ἐσκέπτετο νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Πάρθων πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ἥττης τοῦ Κράσσου καὶ πρὸς μεγαλυτέραν ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπέκτασιν τοῦ κράτους τῆς Ρώμης. Ἀλλ' ἀποβλέπων εἰς τὴν μόνιμον διοργάνωσιν τῆς μοναρχίας του, ἐκ πλεονεκτικῆς φιλοδοξίας ἐπεθύμει νὰ προσλάβῃ καὶ τὴν *βασιλικὴν* προσωνυμίαν. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς προθέσεως ταύτης διεδόθη ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Καίσαρος ὅτι κατὰ σιβυλλειον χρησμὸν οἱ Πάρθοι μόνον ὑπὸ βασιλέως θὰ ἠδύναντο νὰ νικηθῶσιν. Διὸ καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Λυκαίων ὁ συνήθατος Μάρκος Ἀντώνιος *ἐστεφάνωσε δημοσίᾳ* τὸν Καίσαρα διὰ *βασιλικοῦ διαδήματος*. Ἀλλὰ τὸ παρισταμένον ἐκεῖ πλῆθος δὲν ἐπεδοκίμασε τὴν πρᾶξιν ταύτην καὶ ὁ Καίσαρ ἠναγκάσθη νὰ ῥίψῃ τὸ προσενεχθὲν διάδημα.

2. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποπείρας ταύτης οἱ φίλοι τοῦ Καίσαρος προέτειναν νἀπονεμηθῇ εἰς τὸν Καίσαρα ἡ προσωνυμία *βασιλέως τῶν ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας ἐπαρχιῶν*. Πρὸς συζήτησιν δὲ μεταξὺ ἄλλων καὶ τῆς προτάσεως ταύτης ὡρίσθη ἡ ιε' Μαρτίου (τοῦ ἔτους 44) ἡμέρα συνεδρίας τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ πολλοὶ εὐπατρίδαι, οἱ μὲν ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Πομπηίου, οἱ δὲ καὶ φίλοι τοῦ Καίσαρος, τῶν ὁποίων προΐσταντο ὁ *Μᾶρκος Ἰούνιος Βροῦτος* καὶ ὁ *Γάιος Κάσσιος Λογγῖνος*, ἐξυφαίνουσιν *συνωμοσίαν*, ἵνα ἀπαλλάξωσι τὴν πολιτείαν ἀπὸ τοῦ *τυράννου*, ὡς ὠνόμαζον τὸν Καίσαρα. Ὅτε δὲ παρέστη οὗτος εἰς τὴν σύγκλητον, οἱ συνωμόται, δοθέντος τοῦ συνθήματος, ἐπέπεσον ξιφήρεις καὶ πλήρη τραυμάτων καὶ ἀσπαίροντα ἔρριψαν κατὰ γῆς τὸν ἄνδρα. Καὶ ὅτε ὁ Καίσαρ διέκρινε μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν τὸν προσφιλῆ του Μ. Ἰούνιον Βροῦτον λέγεται ὅτι ἀνέκραξε· «*καὶ σὺ τέκνον Βροῦτε*» καὶ καλύψας τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς τηβέννου ἐξέπνευσε παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἱδρυμένου ἀνδριάντος τοῦ Πομπηίου. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ὁ *μεγαλοφυέστατος* οὗτος τῶν Ρωμαίων ἀνήρ, ὅστις, ἂν καὶ κατὰ τὴν ἐπικράτησίν του ἐδείχθη λίαν ἐπιεικὴς καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς του, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς δουλοπρεπείας καὶ τῆς γενικῆς ἐκείνης διαστροφῆς τῶν ἠθῶν τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας *ἔπεσε θῦμα* τῆς πρωτοφανοῦς ὑπερβολῆς ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐκδηλώσει τῆς δυνάμεώς του.

3. Μετὰ τὴν σφαγὴν τοῦ Καίσαρος οἱ συνωμόται ἐκάλουν ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν τὸν λαόν. Οὗτος δὲ ἐδείχθη ἀδιάφορος, τοὐναντίον δὲ καὶ ἐξεριθίσθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου κατὰ τῶν δολοφόνων τοῦ Καίσαρος, οἵτινες φοβηθέντες κατέφυγον μετὰ στίφους μονομάχων εἰς τὸ Καπετώλιον. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἐπικυρώσασα πάσας τὰς διατάξεις τοῦ Καίσαρος ἀπένειμε καὶ *γενικὴν ἀμνηστίαν*· καὶ οἱ συνωμόται κατῆλθον ἐκ

τοῦ Καπετωλίου. Μετά τινας δὲ ἡμέρας ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος ἀνέγνω ἐνώπιον τοῦ δήμου τὴν *διαθήκην* τοῦ Καίσαρος, διὰ τῆς ὁποίας καθίστα γενικὸν κληρονόμον τὸν ἀνεψιὸν καὶ θετὸν υἱόν του *Γάιον Ὀκτάβιον*, τὸν μετονομασθέντα ἔκτοτε *Καίσαρα Ὀκταβιανὸν* καὶ κατέλειπε δωρεὰς τινας εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς ἕκαστον πολίτην. Καὶ κατὰ τὴν γενομένην *μεγαλοπρεπεστάτην κηδείαν* τοῦ Καίσαρος διὰ λαμπροῦ ἐπιταφίου λόγου ἐξῆρε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἀγαθοεργίας τοῦ ἀνδρός. Ἀπαριθμῶν δὲ τοὺς πολέμους καὶ τὰς μάχας καὶ τὰς νίκας, καὶ τὰ ἔθνη ὅσα ἐκυρίευσε καὶ τὰ λάφυρα ὅσα ἔλαβεν, ἐθεώρει τὰ ἔργα ταῦτα *θεῖα*· καὶ ἔκλαιε καὶ ὠδύρετο διὰ τὸν ἄδικον τοῦτον θάνατον τοῦ προστάτου καὶ εὐεργέτου καὶ πατρὸς τῆς πατρίδος. Ἐπέδειξε δὲ καὶ τὴν καθημαγμένην καὶ διάτρητον τήβεννον τοῦ Καίσαρος, ἔτι δὲ καὶ ἀνδρείκελον αὐτοῦ ἐκ κηροῦ πεποιημένον, ἐν τῷ ὁποίῳ διὰ μηχανῆς περιστρεφομένῳ ἐφαίνοντο αἱ καθ' ἅπαν τὸ σῶμα κατενεχθεῖσαι εἴκοσι καὶ τρεῖς πληγαί. Καὶ οὕτω παρώξυνε τὸν δῆμον κατὰ τῶν σφαγέων τοῦ Καίσαρος, οἵτινες καὶ προλαβόντες ἐξέφυγον ἐκ τῆς πόλεως.

ιστ') ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΡΙΑΡΧΙΑ (43—36)

1. Ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος ἀπέβη *ἰσχυρὸς* ἐν τῇ Ρώμῃ. Γενόμενος δὲ κύριος τῶν χειρογράφων τοῦ Καίσαρος παρεποίει ταῦτα ὅπως ἤθελεν. Διὸ καὶ ἐδημοσίευσεν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἰουλίων νόμων* ἀποράσεις, τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐξελέγξῃ τὴν γνησιότητα. Οὕτω δὲ καὶ δι' αἰσχρῶν κερδοσκοπιῶν συνέλεξεν ἀπείρους θησαυρούς, διὰ τῶν ὁποίων ἐκέρδισε τὴν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν συγκλητικῶν. Ἀλλὰ ταχέως ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τῆς *Ἀπολλωνίας* τῆς Ἰλλυρίας, ἔνθα ἐσπούδαζεν, ὁ γενικὸς κληρονόμος τοῦ Καίσαρος καὶ *ἐνδεδειγμένος κραταιὸς ἀντίπαλος* τοῦ Ἀντωνίου *Γ. Ὀκτα-*

διανός, ἔχων ἡλικίαν δέκα καὶ ἐννέα ἐτῶν. Οὗτος ἀπολέσας τὴν κληροδοτηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος χρηματικὴν περιουσίαν ἐπώλησε τὰ πατρικά του κτήματα, ἵνα διανείμῃ εἰς τοὺς ἀπόρους πολίτας τὰς ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ Καίσαρος ἀναφερομένας δωρεάς. Καὶ διὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθεριότητός του κατέστη ὁ *εὐνοούμενος* τοῦ πλήθους. Προσείλκυσε δὲ καὶ πολλοὺς ἐπισήμους ἄνδρας, μάλιστα δὲ τὸν Κικέρωνα, ὅστις ἀπομακρυνθεὶς πρότερον ἐκ τῆς Ρώμης ἕνεκα τῆς αὐταρχικῆς δράσεως τοῦ Ἀντωνίου ἔσπευσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Ὀκταβιανοῦ.

2. Ὁ Ὀκταβιανὸς μεταβὰς εἰς τὴν Καμπανίαν *συνήθροισε* δεκακισχιλίους ἄνδρας, ἵνα, ὡς εἶπεν εἰς συνέλευσιν τοῦ δήμου, φρουρήσῃ ἑαυτὸν καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀντωνίου. Καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων λεγεώνων, τοὺς ὁποίους ὁ Ἀντώνιος ὡδήγησεν ἐκ τῆς Μακεδονίας, οἱ δύο μετέστησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Ἀντώνιος ἐπιθυμῶν νὰ ἔχῃ στρατὸν καὶ ἐπαρχίαν πλησίον τῆς Ρώμης κατώρθωσε παρὰ τὴν γνώμην τῆς συγκλήτου διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου νὰ ναλάβῃ ἀντὶ τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτὸν Μακεδονίας τὴν ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίαν, κατεχομένην ἤδη ὑπὸ τοῦ *Δεκίμου Βρούτου Ἀλβίνου*. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος δὲν ἐδέχετο τὴν τοιαύτην ἀνταλλαγήν, ὁ Ἀντώνιος ἀναβὰς ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλατίαν ἐπολιόρκει *ἐν τῇ Μουτίνῃ* τὸν Δέκιμον Βροῦτον. Ἡ δὲ σύγκλητος τότε παρακινουμένη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἐκήρυξε τὸν Βροῦτον ἐπαίνου ἄξιον διὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἀντίστασιν καὶ ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Ἀντωνίου στρατὸν ὑπὸ τοὺς ὑπάτους τοῦ ἔτους ἐκείνου (43) *Γάιον Πάνσαν* καὶ *Αὖλον Ἵρτιον* καὶ τὸν ἀντιστράτηγον Ὀκταβιανόν. Καὶ *ἡττήθη* μὲν ὁ Ἀντώνιος καὶ κατέφυγε πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατίας Λέπιδον, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ὕπατοι *ἐφονεύθησαν*, μόνος δὲ

ἀρχηγὸς τοῦ ὑπατικοῦ στρατοῦ, ὅστις ὑπέστη *μεγάλας ζημίας*, ὑπελείφθη ὁ Ὀκταβιανός. Ἡ δὲ σύγκλητος δυσπιστοῦσα ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν πρὸς καταδίωξιν τοῦ Ἀντωνίου εἰς τὸν Δέκιμον Βροῦτον, συγχρόνως δὲ προήγαγεν εἰς ναύαρχον τὸν Σέξτον Πομπήιον καὶ ἀνεγνώρισε διοικητὴν τῆς Συρίας τὸν Γάιον Κάσσιον. Ἀλλ' ἐντὸς βραχέος χρόνου ὁ Ἀντώνιος κατήρτιζεν ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ ἐθεώρει πολεμίαν τὴν σύγκλητον. Ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς ἐπανελθὼν μετὰ ὀκτὼ λεγεώνων εἰς τὴν Ρώμην ἀναγκάζει τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον νὰναδείξωσιν αὐτὸν ὕπατον καὶ ἀποφαίνεται, παρὰ τὴν προψηφισθεῖσαν ἀμνηστίαν, ὑπὲρ τῆς τιμωρίας τῶν δολοφόνων τοῦ Καίσαρος.

3. Ὁ Ὀκταβιανὸς δὲν ἠδύνατο συγχρόνως νὰ καταβάλῃ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν Ἀντώνιον καὶ τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Ἔχων δὲ ἐντολὴν τῆς συγκλήτου νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς στασιάζοντας στρατηγοὺς συνεννοεῖται μετ' αὐτῶν. Καὶ ἔν τινι νησιδίῳ παρὰ τὴν Βονωνίαν ὁ Ὀκταβιανός, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Λέπιδος συνελθόντες συγκροτοῦσι τῷ 43 τὴν *δευτέραν τριαρχίαν* καὶ ἐπιφέρουσι τὸ τελευταῖον τραῦμα κατὰ τῆς ἐλευθερίας πολιτείας. Ἀνέλαβον δὲ ἀφ' ἑαυτῶν ἐπὶ πενταετίαν τὴν *ὑπερτάτην ἀρχὴν* τοῦ νὰ διοικῶσι τὰ τῆς πολιτείας, νὰ διορίζωσι τοὺς ἄρχοντας καὶ νὰ διανέμωσι πρὸς ἀλλήλους τὰς στρατηγίας τῶν ἐπαρχιῶν. Κατὰ τρεῖς δὲ χωριστὰς ἡμέρας εἰσῆλθον καὶ οἱ τρεῖς ἄνδρες εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ θελήσαντες νὰπαλλαχθῶσι τῶν μᾶλλον ἐπιφανῶν ἐν Ρώμῃ ἀντιπάλων των, ἀνεκαίνισαν τοὺς *προγραφικοὺς καταλόγους* καὶ προέβησαν εἰς φρικαλέας σφαγὰς καὶ δημεύσεις περιουσιῶν. Ὁ δὲ δῆμος ἐκπλητος διὰ ψηφίσματος ἐνέκρινε τὴν παραχώρησιν τῆς ἀρχῆς εἰς τοὺς τριάρχους.

4. Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Λέπιδος ἔμεινεν ἐν Ρώμῃ, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος μετέβησαν εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ

SISMANOGLIO MEGARO

ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Ρηγίου καὶ Βρεντησίου διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα *πρὸς καταπολέμησιν τῶν δημοκρατικῶν*. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους διενήργουν μεγάλας κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν παρασκευάς, ἵνα ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῆς τριαρχίας. Οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἀγαλλόμενοι ὑπεδέχοντο τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος καὶ τοὺς ἐτίμων διὰ χαλκῶν εἰκόνων, ἅπαντες δὲ σχεδὸν οἱ Ἕλληνες συνεμάχουν μετ' αὐτῶν. Καὶ οἱ δύο στρατοὶ τῶν τριάρχων καὶ τῶν δημοκρατικῶν συναντῶνται περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου τοῦ ἔτους 42 *ἐν Φιλίπποις* τῆς Μακεδονίας, ἔνθα ἐν εἴκοσιν ἡμέραις συγκροτοῦνται *δύο μάχαι*. Τούτων ἡ πρώτη ἀπέβη ἀμφίρροπος· διότι ὁ μὲν Βροῦτος ἐνίκησε τὸν στρατὸν τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ὁ δὲ Ἀντώνιος ὑπερίσχυσε τοῦ Κασσίου, ὅστις ἐξ ἀπάτης νομίσας τελείαν τὴν νίκην καὶ φοβηθεὶς μὴ ζωγρηθῇ ὑπὸ τῶν ἐναντίων γίνεται αὐτόχειρ. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ μάχῃ οἱ τρίαρχοι *ἐνίκησαν* τοὺς δημοκρατικούς. Ὁ δὲ Βροῦτος ἀπολέσας πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας ἀνέβλεψε πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐξεφώνησε κατάραν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου· « *Ζεῦ μὴ λάθοι σε τῶνδ' ὃς αἴτιος κακῶν* »· διέταξε δέ τινα τῶν περὶ αὐτὸν νὰ ἐμπήξῃ τὸ ξίφος εἰς τὰς λαγόνας του. Καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ στρατοῦ δεκατέσσαρες περίπου χιλιάδες ἀνδρῶν *παρεδόθησαν* εἰς τοὺς *νικητάς*, οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἐπιζησάντων κατέφυγον πρὸς τὸν Σέξτον Πομπήιον, πρὸς τὸν ὁποῖον προσέτρεχον τὰ λείψανα τῶν δημοκρατικῶν.

5. Μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις *νίκην* ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην, ἵνα διὰ τῆς ὑπεσχημένης *διανομῆς τῶν γαιῶν* δεκαοκτὼ ἰταλικῶν πόλεων ἐξασφαλίσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν στρατιωτῶν του καὶ πολεμήσῃ ἐναντίον τοῦ Σ. Πομπηίου. Ὁ δὲ Ἀντώνιος μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν ἵνα ἀργυρολογήσῃ καὶ

τιμωρήσῃ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Κασσίου καὶ τοῦ Βρούτου· καὶ διελθὼν διὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιεικέστατα προσηνέχθη πρὸς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Ἐν δὲ τῇ *Ταρσῷ* τῆς Κιλικίας εὑρισκόμενος ἐκάλεσε τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν εἰς ἀπολογίαν διὰ τὰς βοηθείας, τὰς ὁποίας αὕτη παρέσχεν εἰς τὸν Κάσσιον. Ἀλλ' ἡ Κλεοπάτρα διὰ τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ τῆς ἐξόχου καλλονῆς της συνήρπασε τὸν Ἀντώνιον, ὅστις ἀρήσας τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας εἰς τοὺς ὑπάρχους του μετέβη μετὰ τῆς Κλεοπάτρας εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα ἐπί ἕνα χειμῶνα (41—40) ἔζη ἄσωτον καὶ πολυδάπανον βίον.

6. Ἀλλ' ἐν τῇ Ἰταλίᾳ διὰ τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν εἰς τοὺς στρατιώτας, διηγέρθη κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ *ἐμφύλιος στάσις* τῶν δυσηρεστημένων Ἰταλῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχηγίαν ἀνέλαβεν ὁ ὑπατεύων ἀδελφὸς τοῦ Ἀντωνίου *Λεύκιος*. Οὗτος συναθροίσας δεκαεπτὰ λεγεῶνας ἐν Πραινέστῳ εἰσῆλασεν εἰς τὴν Ρώμην, ἔνθα ἐχαιρετίσθη ὡς αὐτοκράτωρ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ *Μάρκου Ἀγρίππα*, στρατηγοῦ τοῦ Ὀκταβιανοῦ, νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ρώμης· καὶ καταδιωκόμενος ἐνεκλείσθη εἰς τὴν *Περουσίαν*, ἥτις στενοχωρηθεῖσα ὑπὸ σύμπαντος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ ὑπὸ λιμοῦ ἠναγκάσθη νὰ παραδόθῃ. Τότε ὁ Ὀκταβιανὸς ἐκ συνέσεως ἐρείσθη τοῦ Λευκίου καὶ τῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ συνέλαβε τοὺς ἀκολουθήσαντας τὸν Λεύκιον συγκλητικούς, οἵτινες καὶ ἀχθέντες εἰς τὴν Ρώμην ἐσράγησαν ἅπαντες ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ καθωσιωμένου εἰς τὸν Καίσαρα.

7. Ἕνεκα τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἔσπευσεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ εὐκόλως συνδιελλάγη πρὸς τὸν νικητὴν τοῦ Λευκίου. Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς νέας ταύτης ὁμονοίας ἀντὶ τῆς ἀποθανούσης συζύγου του *Φουλβίας* ἔλαβε τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ *Ὀκταβίαν*. Τότε

ἐγένετο καὶ *νέα διανομὴ* τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Καὶ ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔλαβε τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Ἰονίου πελάγους ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Πάρθους, ὁ δὲ Λέπιδος τὴν Ἀφρικὴν καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς τὴν Δύσιν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σέξτος Πομπήιος θαλασσοκρατῶν ἦτο ἤδη κύριος τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδοῦς καὶ ἠπείλει ἀρκούμενος εἰς μόνην τὴν Σικελίαν νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Σαρδώ, ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπεφάσισε νὰ πολεμήσῃ (39) πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ εἰς γενομένας *ναυμαχίας* παρὰ τὰ παράλια τῆς Καμπανίας καὶ τῆς Βρεττίας *ὑπερίσχυσεν* ὁ Πομπήιος καὶ πολλὰ πλοῖα τοῦ Ὀκταβιανοῦ κατεστρέφοντο. Πρὸς βοήθειαν δὲ τοῦ Ὀκταβιανοῦ προσῆλθε μετὰ δυνάμεως ὁ Λέπιδος, ἀλλ' ὕστερον ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὸν Πομπήιον· διότι ὁ μὲν Λέπιδος ἐπεθύμει τὰ πάντα ἐξ ἴσου νὰ συνδιοικῇ μετὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ, οὗτος δὲ μετεχειρίζετο τὸν Λέπιδον ὡς ὑποστράτηγον. Ἀφοῦ δὲ *ἀνανεώθη* ἐν Τάραντι ἐπὶ πενταετίαν ἡ *τριαρχία* κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 37, ὁ Ὀκταβιανὸς *ἐνισχύθη* ὑπὸ στόλου τοῦ Ἀντωνίου ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι πλοίων καὶ διὰ τοῦ *Ἀγρίππα παρὰ τὰς Μύλας* καὶ τὸ *Λιλύβαιον κατενίκησε* (36) τὸν Πομπήιον καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἔπειτα δὲ ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Λεπίδου, παρὰ τοῦ ὁποίου ἀφῄρεσε τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ διατηρήτῃ μόνον ὅπερ εἶχεν ἀξίωμα τοῦ μεγίστου ἀρχιερέως.

8. Ὁ δὲ Ἀντώνιος ὑποχρεωθεὶς νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς *Πάρθους* ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ *πολέμου* τούτου εἰς τὸν ἱκανὸν καὶ διακεκριμένον ὕπαρχόν του *Πόπλιον Ὀυεντίδιον*, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς γυναικός του Ὀκταβίας κατὰ τὰ ἔτη 39 μέχρι 36 πλὴν μικρῶν διαλειμμάτων *διέτριβεν ἐν Ἀθήναις*. Ἐκεῖ ἔζη εὔθυμον καὶ χαρίεντα βίον· ἠρέσκετο νὰ διάγῃ ὡς Ἕλλην μεταξὺ Ἑλλήνων· παρίστατο εἰς τὰς ἑορτὰς καὶ τοὺς

δημοσίους ἀγῶνας τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τὰς διαλέξεις τῶν διδασκόντων φιλοσόφων καὶ ῥητόρων· καὶ ἔχαιρε προσαγορευόμενος *φιλέλλην* καὶ μάλιστα *φιλαθήναιος* διὰ τὰς πολλὰς πρὸς τὴν πόλιν δωρεάς του. Ὅτε δὲ ἔλαβε τὸ ἄγγελμα τῶν λαμπρῶν ἐν Ἀσίᾳ *ἐπιτυχιῶν* τῶν ὑπάρχων του, καθ' ἃς ἡ Συρία καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τῶν Πάρθων, ἐτίλεσε πομπώδη *ἐπινίκια* καὶ ἐτέρψε τοὺς Ἀθηναίους δι' ἑστιάσεων καὶ δημοσίων ἀγώνων.

ιζ') ΔΙΑΡΧΙΑ. Η ΠΕΡΙ ΤΟ ΑΚΤΙΟΝ ΝΑΥΜΑΧΙΑ (31 π. Χ.)

1. Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πρὸς τὸν Πομπήιον πολέμου καὶ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Λεπίδου, ὁ Ἀντώνιος ἀπῄτει τὰ ἥμισυ ἐκ τῶν χωρῶν καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Οἱ δὲ ἐναπολειφθέντες *δύο ἄρχοντες* τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους καὶ μετά τινα χρόνον παρεσκευάζοντο *πρὸς πόλεμον* προσλαμβάνοντες καὶ πολλοὺς συμμάχους. Καὶ ὁ μὲν Ὀκταβιανὸς διαρρυθμίσας τὰ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην, ἔνθα ἔτυχεν *ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς* καὶ *ὁμέτρων τιμῶν* ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου καὶ διὰ δωρεῶν καὶ ὑποσχέσεων κατέστησε τοὺς πάντας πειθηνίους εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς αὐτοῦ διαταγάς. Ὁ δὲ Ἀντώνιος ἐξ Ἀθηνῶν ἔπλευσεν εἰς τὴν Συρίαν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐναντίον τῶν Πάρθων πολέμου. Ἀλλ' ἡ ἀνεπιτυχὴς διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου τούτου καὶ ἡ παραχώρησις πολλῶν ἐν Ἀσίᾳ ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν περιβόητον βασίλισσαν Κλεοπάτραν, μετὰ τῆς ὁποίας καὶ συνέζη διαζευχθεὶς τὴν ἐνάρετον Ὀκταβίαν, κατέστησαν τὸν Ἀντώνιον *μισητὸν* εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον τῶν Ρωμαίων. Καὶ ἡ Κλεοπάτρα ἔχουσα ὑποχείριον τὸν Ἀντώνιον καὶ γινομένη *κυρία μεγάλου ἀνατολικοῦ βασιλείου* μὲ πρωτεύουσαν τὴν *Ἀλεξάνδρειαν*, ἤλπιζε νὰ ὑποσκελίσῃ τὴν Ρώμην ἐν τῇ κοσμοκρατορίᾳ.

2. Ἡ σύγκλητος, ἵνα μὴ χαρακτηρίσῃ ἐμφύλιον τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, ἐκήρυξε τὸν *πόλεμον πρὸς τὴν Κλεοπάτραν* ὡς σφετερισθεῖσαν ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας· καὶ ἀφῄρεσεν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου τὴν ὑπατείαν καὶ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στρατηγίαν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος, ἂν καὶ διέθετε τὰ πλούτη τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἶχε στόλον καὶ στρατὸν πολυαριθμότερον, παρημέλησε νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ μὴ ἐπαρκῶς παρεσκευασμένου ἀντιπάλου του. Διεχείμαζε (32-31) δὲ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐν Πάτραις καὶ διένειμε τὰς πολεμικάς του δυνάμεις εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἰονίου πελάγους. Ἀλλ' ὁ Ὀκταβιανὸς πρὸ τῆς ὁριστικῆς συγκρούσεως ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν δοκιμώτατον ναύαρχον Μᾶρκον Ἀγρίππαν, ὅστις ἀφῄρεσεν ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου τὰς πόλεις *Μεθώνην* καὶ *Κόρινθον* καὶ αἰρνιδίως ἐπιπεσὼν κατέλαβε τὴν *Λευκάδα* καὶ τὰς *Πάτρας*, ὁπόθεν ἠνάγκασε τὸν Ἀντώνιον νὰ ἀποχωρήσῃ. Αὐτὸς δὲ ὁ Ὀκταβιανὸς ἔχων στρατὸν εἰθισμένον εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν πειθαρχίαν, ὀγδοήκοντα χιλιάδας πεζούς, δώδεκα χιλιάδας ἱππεῖς καὶ διακόσια πεντήκοντα πλοῖα, κατέλαβεν ἀσφαλῶς τὴν Κέρκυραν· καταστρέψας δὲ καὶ μοῖράν τινα τοῦ στόλου τῶν πολεμίων ἡγκυροβόλησεν *ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ* πρὸς τὴν ἠπειρωτικὴν παραλίαν. Τότε ὁ Ἀντώνιος ἐν πάσῃ σπουδῇ ἐπὶ τῆς ἀκαρνανικῆς παραλίας πλησίον τοῦ *Ἀκτίου* (Πούντας) συνήθροισε τὰς πολεμικάς του δυνάμεις, συμποσουμένας εἰς ἑκατὸν χιλιάδας πεζούς, δωδεκακισχιλίους ἱππεῖς καὶ πεντακόσια πλοῖα. Ὑπὲρ τοῦ Ἀντωνίου δὲ ἐτάχθησαν πάντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες πλὴν τῶν Μαντινέων, τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Κρητῶν. Καὶ ἐνῷ οἱ ἄριστοι τῶν ὑπάρχων συνεβούλευον μάχην κατὰ ξηράν, ὁ Ἀντώνιος παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς παρακολουθούσης αὐτὸν Κλεοπάτρας προετίμα τὴν ναυμαχίαν.

3. Τέλος τῇ 6ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ 31 π. Χ. συγκροτεῖται ἡ *μεγάλη* καὶ *κρίσιμος περὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία*. Αὕτη ἐπὶ πολὺ ἦτο ἄκριτος. Ἀλλ' ὅτε εἶδεν ἡ Κλεοπάτρα μετὰ ἑξήκοντα πλοίων διὰ μέσου τῶν μαχομένων *ἔφευγε* πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἀμέσως καὶ ὁ Ἀντώνιος *ἔστειλε νὰ κολουθήσῃ* τὴν φεύγουσαν βασίλισσαν. Μετ' ὀλίγον καὶ ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου, ἀφοῦ ἐπί τινας ὥρας ἐξηκολούθησε τὴν ἄμυναν, καταληφθεὶς ὑπὸ ἀθυμίας καὶ ἀμηχανίας *παρεδόθη* εἰς τὸν Ὀκταβιανόν· καὶ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ τῆς ναυμαχίας ἡμέρᾳ *παρεδόθη* καὶ ὁ πεζικὸς στρατὸς τοῦ Ἀντωνίου. Τοῦτον δὲ ἀναξιοπρεπέστατα ἐκφεύγοντα ἐκ τῆς μάχης κατεδίωξαν πλοῖά τινα τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἅτινα καὶ ἀντιστὰς ἀπώθησεν ὁ φυγομαχῶν ἀρχιστράτηγος. Ἀλλὰ μία μόνη τριήρης διοικουμένη ὑπὸ τοῦ τολμηροῦ Σπαρτιάτου *Εὐρυκλέους*, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ Λαχάρης εἶχε καρατομηθῇ ὡς πειρατὴς κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀντωνίου, ἐπέμενε καταδιώκουσα αὐτόν. Καὶ ὅτε ὁ Ἀντώνιος ἐκ τῆς ἄκρας τοῦ πλοίου τῆς Κλεοπάτρας ἠρώτησε· «*Τίς οὗτος ὁ διώκων Ἀντώνιον;*» «*Ἐγώ*, εἶπεν, *Εὐρυκλῆς ὁ Λαχάρους, τῇ Καίσαρος τύχῃ τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον*». Ἐπιπεσὼν δὲ ὁ σφοδρὸς Σπαρτιάτης ἐπὶ τὰ ἄλλα πλοῖα τῆς Κλεοπάτρας *συνέλαβε* δύο τούτων, τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἦτο ἡ ἑπτήρη τῶν ναυαρχίδων.

4. Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα *ἐξέφυγον* εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς διὰ μιᾶς ναυμαχίας *κατέλυσε* τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος. Καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου τούτου ἱστορικοῦ γεγονότος ᾠκοδόμησε πλησίον τῆς σημερινῆς *Πρεβέζης* νέαν πόλιν ἐπώνυμον τῆς νίκης του, τὴν *Νικόπολιν*, ἥτις ἔλαβε ταχεῖαν καὶ εὐτυχῆ ἐπίδοσιν καὶ ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς νοτίου Ἠπείρου. Ἤρξατο δὲ σημαντικῶς τὸν ἐπὶ τοῦ Ἀκτίου ἀκρωτηρίου κείμε-

νον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος· καὶ ὡς ἐπέκτασιν ἑορτῆς τελουμένης πρότερον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος ἵδρυσε νέον πενταετηρικὸν πανηγυρικὸν ἀγῶνα, τὰ *Ἄκτια*, τεθέντα ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὰ Ὀλύμπια. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐδείχθη *λίαν ἐπιεικὴς* πρὸς τοὺς ἡττημένους καὶ πρὸς πάσας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, αἵτινες συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ἰδίως δὲ ἀντήμειψε τὴν πίστιν τῶν *Λακεδαιμονίων*· ἐπηύξησε δὲ καὶ τὴν πόλιν τῶν *Πατρῶν*, ἥτις κατέστη πρωτεύουσα ἁπάσης τῆς δυτικῆς Ἀχαΐας.

5. Διαχειμάσας δὲ ὁ Ὀκταβιανὸς ἐν τῇ Σάμῳ, τὴν ὁποίαν καὶ βραδύτερον ἀνεκήρυξεν αὐτόνομον καὶ ἐλευθέραν, καὶ ἀπομακρύνας ἐκ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας τοὺς ὑπάρχους τοῦ Ἀντωνίου, κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἑπομένου ἔτους (30) παρετκευάζετο νὰ *στρατεύσῃ κατὰ τῆς Αἰγύπτου*. Μεταβὰς δὲ εἰς τὴν Συρίαν ἐγένετο ἐκεῖθεν κύριος τοῦ Πηλουσίου καὶ προῆλθε πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐκεῖ μετά τινα ἄμυναν τοῦ Ἀντωνίου ὁ μὲν στόλος καὶ τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ ηὐτομόλησαν πρὸς τὸν Ὀκταβιανόν, ὁ δὲ πεζὸς εὐκόλως κατενικήθη· καὶ ὁ Ἀντώνιος καταληφθεὶς ὑπὸ ἀπελπισμοῦ ηὐτοκτόνησεν. Ἡ δὲ Κλεοπάτρα δὲν ἠδυνήθη νὰ προσελκύσῃ τὸν Ὀκταβιανὸν καὶ πεισθεῖσα ὅτι ἔμελλε νὰ κοσμήσῃ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ θανατωθῇ. Λέγεται δ' ὅτι ηὐτοκτόνησε δηχθεῖσα ὑπὸ δηλητηριώδους ἀσπίδος· καὶ εὑρέθη πρωΐαν τινὰ νεκρὰ κατακειμένη ἐν κλίνῃ χρυσῇ καὶ βασιλικῶς κεκοσμημένη. Ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς διέταξε νὰ ταφῇ ἡ νεκρὰ βασίλισσα, καθ' ἣν εἶχεν ἐκφράσει ἐπιθυμίαν, πλησίον τοῦ Ἀντωνίου· καὶ καταλαβὼν τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς κατέλυσε τὸ βασίλειον τῶν Πτολεμαίων καὶ κατέστησε τὴν Αἴγυπτον *ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν*.

SISMANOGLIO MEGARO

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΜΟΝΑΡΧΙΑ

Ἀπὸ τῆς μοναρχίας τοῦ Ὀκταβιανοῦ μέχρι τῆς ἱδρύσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους (30 π. Χ.—330 μ. Χ.).

§ 1. ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ (30 π. Χ.—330 μ. Χ.).

α') ΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ (30 π. Χ.—68 μ. Χ.).

1. Ὁ *Ὀκταβιανὸς* μεταβαλὼν τὴν Αἴγυπτον εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν καὶ ρυθμίσας τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ *τριήμερον θρίαμβον* διὰ τὰς νίκας του. Ὁ λαὸς τότε ἔδειξεν εἰς τὸν Ὀκταβιανὸν ἀπεριόριστον ἀφοσίωσιν, ἡ δὲ σύγκλητος ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὴν τιμητικὴν προσηγορίαν τοῦ *αὐτοκράτορος* (imperator) ἤτοι πληρεξουσίου στρατηγοῦ. Καὶ διὰ τῆς πράξεως ταύτης τῆς συγκλήτου ὁ Ὀκταβιανὸς ὢν ἤδη αὐτοκράτωρ στρατηγὸς καὶ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ προσελάμβανεν εἰς τὴν πραγματικήν του δύναμιν καὶ πρόσθετον χαρακτῆρα νομίμου καὶ διηνεκοῦς ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ καὶ ἰθύντορος πασῶν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς πολιτείας. Ἔπειτα ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν τοῦ *Αὐγούστου* ἤτοι Σεβαστοῦ καὶ τὸν τίτλον *ἡγεμόνος τῆς συγκλήτου* (princeps senaus) καὶ περιεβλήθη ἰσοβίως τὸ *δημαρχιακὸν ἀξίωμα*. Ὡς *ἰσόβιος* δὲ ὕπατος (19 π.Χ.) κατέστη ὁ ἐπίσημος ἀρχηγὸς τοῦ κράτους ἔχων πᾶσαν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, καὶ ὡς *ἐπιστάτης τῶν ἠθῶν* κατήρτιζε κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν σύγκλητον. Τέλος δὲ τῷ 13 π. Χ. ὁ

Ὀκταβιανὸς ἐγίνετο *μέγιστος ἀρχιερεύς*. Καὶ οὕτω συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν στρατιωτικήν, πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἐξουσίαν. Τὸ δὲ πολίτευμα ἐν τῇ Ρώμῃ ἦτο τότε κατὰ τὸ φαινόμενον δημοκρατικόν, ἀλλὰ πραγματικῶς *μοναρχία*. Καὶ οὕτως ὁ Γάιος Ὀκταβιανὸς ὑπῆρξεν ὁ μόνος κύριος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅπερ περιελάμβανεν ἅπαντα σχεδὸν τὸν γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαίους κόσμον. Ἐπήνεγκε δὲ τὴν ἀπὸ πολλοῦ ποθουμένην *εἰρήνην*· ἐκυβέρνησεν ἐπιεικῶς· τὸ εὐρὺ τοῦτο κράτος, ὅπερ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ἦτο παραδεδομένον εἰς τὰς τυραννικὰς ἰδιοτροπίας τῶν ὑπάτων καὶ τῶν ἀνθυπάτων, διεμόρφωσε τοὺς ἀστικοὺς καὶ πολιτικοὺς νόμους, διωργάνωσε τὰς κατακτηθείσας χώρας, ἀνέκτισε πόλεις κατεστραμμένας, ἔκτισε νεούς, θέατρα καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα· καὶ ἔχων φίλον καὶ συνεργὸν τὸν *Μαικήναν* ἀνεδείχθη προστάτης τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν.

2. Ὁ Αὔγουστος εἶχε καὶ τὴν ἀνωτάτην στρατιωτικὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν διεξαγομένην διὰ τῶν *ἐπάρχων*. Ἐπὶ τῆς μοναρχίας δὲ τοῦ Αὐγούστου ἡ Ἑλλὰς ἐγίνετο καὶ διῳκεῖτο ὡς ἐπαρχία ρωμαϊκὴ μετονομασθεῖσα *Ἀχαΐα*· ἀλλ' αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, καί τινες ἄλλαι ἑλληνικαὶ πόλεις διῳκοῦντο κατὰ τοὺς πατρίους νόμους δι' ἰδίων πολιτῶν. Ἐν τούτῳ ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο εὐάρεστος· πολλαὶ αὐτῆς πόλεις ἄλλοτε ἀκμαῖαι καὶ πολυάνθρωποι ἠρημώθησαν καὶ ἐφθάρησαν, ἄλλαι κατέστησαν μικραὶ καὶ ἀσήμαντοι κῶμαι· φθορὰν δὲ μεγίστην ἐπήνεγκον οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν καλλιτεχνημάτων· καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους ἢ τινος ἄλλου μετέγραφον εἰς Ρωμαῖον ἄνδρα ἢ Θρᾷκα. Τὰ ἤθη καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων διεφθάρησαν καὶ ὅλος ὁ βίος αὐτῶν κατέστη ἄθλιος· τὴν δὲ προτέραν σεμνότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος οἱ λίθοι μᾶλλον καὶ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων ἐνέφαινον.

3. Ὁ Αὔγουστος δι' ἱκανῶν στρατηγῶν καθυπέταξε τὰς παρὰ τὰς Ἄλπεις καὶ τὸν Δανούβιον χώρας καὶ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ πολεμῇ πρὸς τοὺς παρὰ τὸν Ρῆνον οἰκοῦντας Γερμανούς. Ἀλλ' οὗτοι τῷ 9 μ. Χ. προσβαλόντες τὸν Ρωμαῖον στρατηγὸν Οὔαρον κατέκοψαν τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν· καὶ ὁ Αὔγουστος ἐκ τούτου ὑπὸ μεγίστης κατελήφθη λύπης, ὥστε πολλάκις ἠκούσθη λέγων «*Οὔαρε, ἀπόδος μοι τοὺς λεγεῶνας*». Ἔκτοτε ἔμεινεν ἐλευθέρα ἡ μεταξὺ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Ἄλβιος Γερμανία. Ὁ δὲ Αὔγουστος μετὰ μακρὰν μοναρχίαν ἐτελεύτησε τῷ 14 μ. Χ. ἐν ἡλικίᾳ 76 ἐτῶν καὶ ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὸν *θεῖαι τιμαί*. Καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὠνομάσθη καὶ ὁ ἕκτος ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μὴν *Αὔγουστος*.

4. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἐμονάρχησεν ὁ θετὸς ἐκείνου υἱὸς *Κλαύδιος Τιβέριος*, ἀνὴρ πανοῦργος καὶ ἄσωτος, ὅστις πολλὰς χιλιάδας Ρωμαίων ἐφόνευσε καὶ ἐλεεινῶς τῷ 37 κατέστρεψε τὸν βίον. Ὁ διάδοχος τοῦ Τιβερίου *Γάιος Καλιγόλας* (37—41) κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδείχθη πρᾶος, ἀλλ' ὕστερον παθὼν τὰς φρένας πολλὰς ὠμότητας ἔπραττε καὶ ηὔχετο νὰ ἔχῃ ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς μίαν κεφαλὴν ὅπως ἀποκόψῃ αὐτὴν ἐφάπαξ. Τὸν Καλιγόλαν σφαγέντα ὑπὸ τοῦ χιλιάρχου τῶν σωματοφυλάκων διαδέχεται ὁ *Τιβέριος Κλαύδιος*, ἀνὴρ πάντῃ ἀνίκανος εἰς τοσούτου κράτους διαχείρισιν. Ἐπὶ τούτου ἤρχισεν ἡ κατάκτησις τῆς Βρεττανίας.

5. Τοῦ Κλαυδίου θανατωθέντος διάδοχος γίνεται ὁ θετὸς υἱὸς *Νέρων* (54—68), ὁ αἴσχιστος τῶν τυράννων· οὗτος ἐφόνευσε τὸν διδάσκαλόν του *Σενέκαν*, τὴν ἰδίαν μητέρα Ἀγριππῖναν καὶ πλείστους ἄλλους συγγενεῖς καὶ Ρωμαίους πολίτας· κατέθλιβε δὲ τὰς ἐπαρχίας διὰ φορολογιῶν· καὶ τῷ 64 ἐνέ-

πρησε τὸ πλεῖστον τῆς Ρώμης. Ὁ Νέρων μετέβη ἵνα μετάσχῃ τῶν ἐν Ἑλλάδι τελουμένων ἀγώνων καὶ θεατρικῶν παραστάσεων καὶ ἐπεχείρησε νὰ διορύξῃ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Τελουμένων δὲ τῶν Ἰσθμίων ἐν Κορίνθῳ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 67 μ. Χ. προσεκάλεσεν εἰς τὴν ἀγορὰν πολλοὺς Ἕλληνας καὶ ἀναβὰς αὐτὸς ὁ Νέρων εἰς τὸ βῆμα ἐδημηγόρησε πρὸς τοὺς συρρεύσαντας ὄχλους καὶ εἶπεν ἑλληνιστὶ τὰ ἑξῆς: «Ἀπροσδόκητον ὑμῖν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, δωρεάν, εἰ καὶ μηδὲν παρὰ τῆς ἐμῆς μεγαλοφροσύνης ἀνέλπιστον, χαρίζομαι τοσαύτην, ὅσην οὐκ ἐχωρήσατε αἰτεῖσθαι. Πάντες οἱ τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν ἕως νῦν Πελοπόννησον κατοικοῦντες Ἕλληνες λάβετε ἐλευθερίαν, ἀτελεσφορίαν, ἣν οὐδ' ἐν τοῖς εὐτυχεστάτοις ὑμῶν πάντες χρόνοις ἔσχετε· ἢ γὰρ ἀλλοτρίοις ἢ ἀλλήλοις ἐδουλεύσατε». Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὕτη μετὰ πενταετίαν ἀφῃρέθη ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ.

β') ΟΙ ΦΛΑΒΙΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΟΙ (69–192 μ. Χ.)

1. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος ἐξέλιπε καὶ ἡ δυναστεία τοῦ Αὐγούστου· ἐφεξῆς δὲ ἐξελέγοντο οἱ αὐτοκράτορες δι' ἀνευφημίας ὑπὸ τῆς συγκλήτου, τῶν σωματοφυλάκων καὶ τοῦ στρατοῦ. Καὶ μετὰ διετῆ (68—69) σχεδὸν ἀναρχίαν, καθ' ἣν ἐκυβέρνησαν ὁ *Γάλβας*, ὁ *Ὄθων* καὶ ὁ *Οὐιτέλλιος*, ἀνηγορεύθη τῷ 69 ὑπὸ τοῦ ἐν Συρίᾳ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς *Φλάβιος Βεσπασιανός*, ὅστις διέτριβεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἀποσταλεὶς ἐκεῖσε παρὰ τοῦ Νέρωνος τῷ 65 διὰ τὴν ἀποστασίαν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Βεσπασιανὸς τὸν μὲν υἱὸν αὐτοῦ *Τίτον* κατέλιπεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἱερουσαλήμ, αὐτὸς δὲ ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ εἰς τὸν δῆμον τῶν Ρωμαίων πολλὰς δωρεὰς παρέσχεν. Ὁ δὲ Τίτος ἐπεράτωσε τῷ 70 τὸν ἰουδαϊκὸν πόλεμον, ἀφοῦ

ἐπολιόρκησεν ἐξ ἐφόδου καὶ κατέστρεψε τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ρώμην ἐτέλεσε μετὰ τοῦ πατρός του τὰ ἐπινίκια.

2. Ὁ *Τίτος* (79—81) διαδέχεται τον Βεσπασιανὸν καὶ ὑπῆρξεν ὁ *φιλανθρωπότατος* τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, ἐπονομασθεὶς *ἀγάπη* καὶ *ἐντρύφημα* τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ καθ' ἣν ἡμέραν οὐδένα εὐηργέτει ἔλεγε «*σήμερον οὐκ ἐβασίλευσα ἐπεὶ οὐδένα εὐηργέτησα*». Ὁ δὲ νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ Τίτου *Δομιτιανὸς* (81—96) ἦτο θρασὺς καὶ ὀργίλος, ἐπίβουλος δὲ καὶ ἄπιστος, ἀλλ' ἐμερίμνα ὑπὲρ τῆς κανονικῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ βουλὴ ἀνεκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν βουλευτὴν *Κοκκήιον Νέρβαν* (96—98), ἄνδρα *ἐπιεικῆ* καὶ *φιλοδίκαιον*, ὅστις διὰ τὴν χρηστότητα τοῦ τρόπου καὶ τὸ βαθὺ γῆρας καταφρονούμενος ἠσθένησε καὶ ἀνηγόρευσε διάδοχόν του τὸν Ἴβηρα *Μᾶρκον Οὐλπιον Τραϊανόν*.

3. Ὁ Μᾶρκος Τραϊανὸς (98—117) ἦτο ἀνὴρ *εὐγενής*, *μεγαλόφρων* καὶ *αὐστηρὸς* τὰ ἤθη, ἐκυβέρνησε δὲ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος μετὰ πολλῆς συνέσεως, ἐπιτηρῶν ἀγρύπνως πάντας τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως· πολλὰ δ' ἐδαπάνα εἰς τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, λιμένων καὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων· καὶ εἰς τοὺς πολέμους ὑπῆρξεν *εὐτυχὴς* καὶ *ἔνδοξος*. Ἐκστρατεύσας δὲ κατὰ τῶν Δακῶν (114) καθυπέταξεν ἅπασαν τὴν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένην χώραν· ἐπανελθὼν δὲ ἐθριάμβευσε καὶ ἐπωνομάσθη *Δακικός*. Ὁ Τραϊανὸς ἐξαίρετα εὐηργέτησε καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος· διὸ καὶ οἱ Ἕλληνες εὐγνωμονοῦντες ἀνέθεσαν αὐτῷ *ἀνδριάντα* ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα διορθωτὴς τῶν πόλεων ὁ *Μάξιμος*, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ τοῦ Τραϊανοῦ φίλος καὶ ὑπουργὸς *Πλίνιος ὁ νεώτερος* πολλὰς ἔδιδεν ὁδηγίας περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ἔθνους τούτου τῶν ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν, γράφων πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἑξῆς:

SISMANOGLIO

«Κατανόησον, ὦ Μάξιμε, τὸ μέγεθος τῆς ἐντολῆς· τίμησον τοὺς θεοὺς τοὺς κτήτορας τῆς πατρίδος τῶν Ἀθηναίων· τίμησον τὸ ἀρχαῖον κλέος τοῦ ἔθνους τούτου τῶν ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν· σεβάσθητι τὸ ἱερὸν γῆρας τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσῃς ποτὲ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἡμεῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς παρελάβομεν τὸ δημόσιον ἡμῶν δίκαιον καὶ ὅτι ἐνῷ ἐπιβάλλομεν εἰς τὰ ἰκηθέντα ἔθνη τοὺς νόμους ἡμῶν, ἐπικαλούμεθα παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς νόμους, οὓς εἰς ἑαυτοὺς ἔδωκαν. Ἔχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι Ἀθηνῶν, ὅτι Λακεδαίμονος ἄρχεις καὶ ὅτι σκληρὸν καὶ βάρβαρον εἶναι τὰ ἐξυβρίζῃς τὴν σκιὰν τῆς ἀπολεσθείσης ἐλευθερίας. Ἐνθυμοῦ μᾶλλον ὁποῖαι ὑπῆρξαν αἱ πόλεις αὗται ἢ ὁποῖαι σήμερον εἶναι.»

4. Ὁ διάδοχος τοῦ Τραϊανοῦ *Αἴλιος Ἀδριανός* (117—138) ὢν *εἰρηνικὸς* ἐνησχολήθη ἀνενδότως περὶ τὴν διοίκησιν καὶ μεταρρύθμισιν τοῦ κράτους, ἐπισκεπτόμενος συνεχῶς καὶ ἐξετάζων τὰς χώρας καὶ τὰς πόλεις· ἐν δὲ τῇ Παλαιστίνῃ οἰκοδομήσας πόλιν ἀντὶ τῆς κατασκαφείσης Ἱερουσαλὴμ ὠνόμασεν αὐτὴν *Αἰλίαν Καπετωλῖναν* καὶ κατέβαλε στάσιν τῶν Ἰουδαίων, τὴν ὁποίαν προεκάλεσε διατάξας τὴν οἰκοδομὴν ναοῦ τοῦ Καπετωλίου Διὸς ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος. Καὶ κατὰ τὴν στάσιν ταύτην τῶν Ἰουδαίων φρούρια ἀξιολογώτατα καὶ κῶμαι ὀνομαστόταται κατεσκάφησαν καὶ πολλαὶ μυριάδες ἀνθρώπων ἐσφάγησαν. Ὁ *φιλέλλην καὶ φιλόκαλος* Ἀδριανὸς πολλάκις διατρίψας ἐν Ἀθήναις ἵδρυσε πολλὰ καὶ λαμπρὰ κατασκευάσματα καὶ ἀπετελείωσε τὸν θαυμαστὸν ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, οὗτινος τὰ θεμέλια ἔθηκεν ὁ Πεισίστρατος· χρήματα δὲ πολλὰ καὶ σῖτον ἐτήσιον καὶ τὴν Κεφαλληνίαν ὅλην ἐχάρισεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους· καὶ ἄρξας τὴν ἐπώνυμον ἀρχήν, ἐξετέλεσε λαμπρῶς τὰ Διονύσια φορῶν τὴν ἐπιχώριον ἐσθῆτα. Ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλας ἑλληνικὰς

πόλεις ἐκόσμησεν ὁ Ἀδριανός. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ ὠνομάσθη καὶ *Ἀδριανὶς* ἡ ιγ' ἀττικὴ φυλή.

5. Ὁ δὲ θετὸς υἱὸς τοῦ Ἀδριανοῦ *Αντωνῖνος ὁ Α'* ὁ Εὐσεβὴς (138—161) ἦτο δι' ὅλης τῆς ἀρχῆς *δίκαιος* καὶ *χρηστὸς* καὶ εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους *εὐάρεστος*· καὶ ἀφιέρωσε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀναδειχθεὶς ἀληθὴς *πατὴρ τῶν ὑπηκόων* του. Ὁ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου υἱοθετηθεὶς *Μᾶρκος Αὐρήλιος*, ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ (161—180), καὶ περὶ τὰ ἐσωτερικὰ κατεγίνετο καὶ πρὸς τοὺς παρὰ τὸν Ἴστρον βαρβάρους ἐπολέμησε καὶ τοὺς Γερμανοὺς ἐταπείνωσεν. Ὁ Μ. Αὐρήλιος ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐτίμησε τοὺς Ἀθηναίους καὶ διδασκάλους ἐπὶ πάσης παιδείας διώρισεν. Ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἤκμαζε καὶ ὁ πολλὰ πλούσιος καὶ λόγιος Ἕλλην *Ἡρῴδης ὁ Ἀττικός*, ὅστις πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἔκτισε πολλὰ κτίρια, μάλιστα δὲ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ᾠκοδόμησε παρὰ τὴν ἀκρόπολιν τὸ *ἐπὶ Ρηγίλλῃ* ἀπὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ κληθὲν θέατρον, ἐπεσκεύασε δὲ καὶ ἐκαλλώπισε τὸ παρὰ τὸν Ἰλισὸν *Παναθηναϊκὸν στάδιον*. Ὁ δὲ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μ. Αὐρηλίου *Κόμμοδος* (180—192) εἰς ἡλικίαν 19 ἐτῶν ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν πολλὰ καὶ ἀπρεπῆ ἔπραξε, πλείστους δὲ ἐφόνευσε καὶ εἰς τὰς εὐθυμίας καὶ τὰς ἁρματηλασίας προσεῖχεν.

γ') ΣΤΡΑΤΟΚΡΑΤΙΑ (192—284). ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΣ (284—305) καὶ Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306—330)

1. Μετὰ τὸν θάνατον (192) τοῦ Κομμόδου στάσεις μέγισται ἐν τῇ Ρώμῃ συνέβησαν· καὶ ἐπὶ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα (192—284) οἱ αὐτοκράτορες ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς Ρώμης ἦτο εἰς μεγάλην σύγχυσιν καὶ ταραχήν· ὑπῆρχον δὲ πολλὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα εἰς τὴν Βρεττανίαν, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ρήνου, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δανουβίου,

εἰς τὴν Ἰβηρίαν, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εὐκαιρίας τυχούσης ὁ στρατηγὸς ἀνηγορεύετο αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν ἰδίων στρατιωτῶν. Ἂν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐξετέλει τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ στρατοῦ, ταχέως ἐγίνετο θῦμα αὐτοῦ· καὶ συχνάκις συνέβαινε νὰ ἐκλιγῶσι πλειότεροι τοῦ ἑνὸς αὐτοκράτορες. Τούτων λόγου τινὸς ἄξιοι εἶναι οἱ ἑξῆς. α΄) Ὁ *Σέπτιμος Σεβῆρος* (193—211) ἦτο ἀνὴρ ῥέκτης καὶ νοήμων καὶ εὐδοκίμησεν εἰς πολλὰς ἐκστρατείας. Ἐπὶ τούτου ἐπολιορκήθη ἐπὶ τριετίαν τὸ *Βυζάντιον* καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἐκ τοῦ λιμοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸ ἔλεος τῶν νικητῶν, ἡ δὲ πόλις αὐτῶν στερηθεῖσα τῆς ἐλευθερίας της παρεδόθη εἰς τοὺς Περινθίους. Ἐπίσης ὁ Σεβῆρος ἐπετέθη καὶ κατὰ τῶν Πάρθων καὶ νικήσας αὐτοὺς εἰσῆλασεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Ἐπιστρέψας δὲ θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ρώμην ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Βρεττανίαν καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἐβοράκῳ (Ὑόρκη). β΄) Ὁ *Ἀλέξανδρος Σεβῆρος* (222—235) ἀγαθὸς καὶ φιλοδίκαιος ἀνὴρ διέπρεψεν ἰδίως εἰς τὸν κατὰ τῶν *νέων Περσῶν* πόλεμον. *Ἀρταξέρξης ὁ Α΄* ἐκ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ πατρός του Βαβὰν *Σασσὰν* ἐκλήθη Σασσανίδης, ἐπαναστατήσας δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Πάρθων *Ἀρταβάνου* τοῦ Δ΄ κατέλυσε τὸ Παρθικὸν κράτος καὶ ἐγένετο ἱδρυτὴς τοῦ νέου Περσικοῦ βασιλείου. Οὗτος ἐπέδραμε τὴν ρωμαϊκὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἠναγκάσθη ὁ Σεβῆρος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτοῦ μετὰ πολυαριθμου στρατοῦ. Ὁ Σεβῆρος μετὰ πόλεμον ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους ἀποκρούσας τοὺς Πέρσας ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Δύσιν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ φονεύεται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῷ 235 καὶ ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ ὁ χιλίαρχος *Μαξιμῖνος* ὁ καλούμενος Θρᾷξ. γ΄) Ἐπὶ τοῦ ἀξιομάχου *Γαλλιηνοῦ* (260—268) πολλαχοῦ τοῦ κράτους ἀνηγορεύθησαν δεκαεπτὰ ἢ δεκαεννέα αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι κατεστράφησαν μὲν ἐν ὀλίγῳ λόγῳ, ἀλλ' ἐπέτειναν τὴν ἐσωτερικὴν

ἀνωμαλίαν καὶ ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους. Τότε οἱ *Γότθοι*, λαὸς γερμανικῆς καταγωγῆς, κατῆλθον πρὸς νότον καὶ ἐπέδραμον τὰς ρωμαϊκὰς χώρας· διαιρεθέντες δὲ εἰς πολλὰς μοίρας ἐπέπεσον καὶ κατὰ τῶν ἑλληνικῶν παραλίων καὶ ἐπήνεγκον πολλὰς λεηλασίας καὶ καταστροφάς. Ἡ Χαλκηδών, ἡ Νικομήδεια, ἡ Κύζικος, ἡ Ἔρισος καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Γότθων, οἵτινες καὶ τὰς Ἀθήνας ἐξ ἐφόδου ἐκυρίευσαν· ἀλλ' ὁ γενναῖος Ἀθηναῖος, ὁ ἱστοριογράφος *Δέξιππος*, ἀναδειχθεὶς ἄρχων τῆς πόλεως κατώρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς βαρβάρους ἐκ τῆς Ἀττικῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ δύο στρατιαὶ ρωμαϊκαί, ἡ μὲν εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἡ δ' ὑπ' αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα Γαλλιηνὸν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ἐπελθοῦσαι συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν τῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος φευγόντων βαρβάρων (267). δ΄) Ὁ γενναῖος καὶ αὐστηρὸς *Δομίτιος Αὐρηλιανὸς* (270—275) ἠνώρθωσέ πως τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς Ρώμης καὶ ἐπεκλήθη *ἀνορθωτὴς τοῦ κράτους*. Οὗτος ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς βασιλίσσης τῆς Παλμύρας *Ζηνοβίας*. Ἡ *Παλμυρα* (Θαδμὼρ=φοίνιξ) ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σολομῶντος ἐν τῇ Συριακῇ ἐρήμῳ ἐπὶ ὁμωνύμου ὄασεως καὶ ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ πλουσιωτάτη καὶ πολυάνθρωπος πόλις καὶ μετεβλήθη ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ εἰς ἄποικον τῆς Ρώμης, ἔχουσα ἰδίους στρατηγούς, βουλὴν καὶ ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἀνὴρ δὲ ἐπιφανέστατος τῆς Παλμύρας ὁ Ὀδαίναθος ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν Ἀράβων βασιλεύς, καὶ ἀναγνωρισθεὶς τὸ πρῶτον στρατηγὸς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐτιμήθη εἶτα διὰ τῆς προσωνυμίας Καίσαρος καὶ Αὐγούστου. Ἡ σύζυγος καὶ διάδοχος τοῦ Ὀδαινάθου Ζηνοβία, ἐπεξέτεινε τὸ βασίλειόν της ἐφ' ἁπάσης τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ πολλῶν χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐπελθόντος δὲ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, ἡ Ζηνοβία ἡττηθεί-

σα εἰς δύο μάχας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Παλμυραν καὶ ἐκεῖ μετὰ μακρὰν πολιορκίαν νὰ παραδοθῇ (273).

2. Τῷ δὲ 284 ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ Δαλμάτης *Οὐαλέριος Διοκλητιανὸς* καταγόμενος ἐκ γονέων ἀσήμων καὶ ἀφανῶν. Ὁ Διοκλητιανὸς εἰσήγαγε σπουδαίας μεταρρυθμίσεις ἐν τῇ διοργανώσει τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ ἀπεσόβησε καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἰδιοτροπιῶν τῶν στρατιωτῶν προερχομένους κινδύνους περὶ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ αὐτοκράτορος· πρὸς ἀποκατάστασιν δὲ τῆς τάξεως καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους διῄρεσε τοῦτο εἰς ἀνατολικὰς καὶ δυτικὰς ἐπαρχίας. Καὶ πρῶτον μὲν προσέλαβε συνάρχοντα τὸν *Μαξιμιανὸν* καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τὴν Δύσιν· εἶτα δὲ ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἐχειροτόνησε καίσαρα ἤτοι ἐπίδοξον διάδοχον καὶ βοηθὸν *Μαξιμῖνον τὸν Γαλέριον*, ὁ δὲ Μαξιμιανὸς *Κωνστάντιον τὸν Χλωρόν*. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπὸ τῆς Ρώμης μετέθηκε τὴν ἕδραν του εἰς τὴν Νικομήδειαν τῆς Μ. Ἀσίας, εἰσήγαγε δὲ εἰς τὴν αὐλήν του ἀσιατικὴν πολυτέλειαν καὶ ἐνίκησε πολεμήσας πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἀλλὰ τῷ 305 ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανὸς ἑκουσίως παραιτοῦνται τὴν βασιλείαν καὶ οἱ ἐναπομείναντες Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος ὁ Χλωρὸς ἀνεδείχθησαν *αὐτοκράτορες*. Τότε ἀναφαίνεται καὶ *Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας*.

3. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη κατὰ πιθανωτέραν γνώμην ἐν Ναΐσῳ τῆς Μοισίας περὶ τὸ 274. Εἶχε πατέρα Κωνστάντιον τὸν Χλωρὸν καὶ μητέρα τὴν σεπτὴν Ἑλένην, ἥτο δὲ *μέγας* τὸ ἀνάστημα καὶ *ρωμαλέος*, *ὡραιότατος* δὲ καὶ *βασιλικώτατος*· καὶ παρεῖχεν ἑαυτὸν *εὐεργετικὸν* καὶ *φιλάνθρωπον* εἰς τοὺς ἐνδεεῖς καὶ φύσει ἦτο *εὐσεβέστατος*. Διὰ τὰ πολλὰ δὲ αὐτοῦ προτερήματα ἠγαπήθη ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ προεχειρίσθη *χιλίαρχος* πρώτης τάξεως. Μετὰ δὲ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς

αὐτοῦ ὁ Κωνσταντῖνος τῷ 306 ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ *βασιλεύς*· καὶ πάντα τὰ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἔθνη ἐπληροῦντο εὐφροσύνης καὶ ἀπείρου χαρᾶς. Πλὴν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλοι τινὲς ἀνταγωνισταί, ἐν οἷς ὁ *Μαξέντιος*, ὁ *Μαξιμῖνος* καὶ ὁ *Λικίνιος*, ἀντεποιοῦντο τῆς μοναρχίας. Ἀλλὰ περὶ τὴν Ρώμην ὁ Κωνσταντῖνος συνάψας μάχην πρὸς τὸν Μαξέντιον κατετρόπωσε καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν τῷ 312 καὶ *νικητὴς* εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην, ἀνευφημούμενος ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς *ἐλευθερωτὴς* καὶ *κοινὸς εὐεργέτης*. Τῷ δὲ 313 ἐξέλιπε καὶ ὁ Μαξιμῖνος καὶ ἔμειναν δύο αὐτοκράτορες, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ ἐπὶ ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ Λικίνιος. Ὁρμήσας δὲ ἐναντίον τοῦ Λικινίου ὁ Κωνσταντῖνος κατενίκησεν αὐτὸν τῷ 323 περὶ τὴν Ἀδριανόπολιν, μέχρι Βυζαντίου κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἐπολιόρκησεν ἐκεῖ, ἐν ᾧ ὁ ἐκ τῆς πρώτης γυναικὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μινερβίνης υἱὸς *Κρίσπος* ἔχων στόλον ἐξ ἑλληνικῶν πλοίων τὸ πλεῖστον συγκείμενον κατέβαλε τὸν στόλον τοῦ Λικινίου περὶ τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ Λικίνιος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Χρυσόπολιν· καὶ ὁ Κωνσταντῖνος λύσας τὴν πολιορκίαν τοῦ Βυζαντίου νικῇ κατὰ κράτος καὶ τρέπει εἰς φυγὴν τὸν Λικίνιον. Ἀλλὰ τῇ παρακλήσει τῆς ἀδελφῆς του ἐπιτρέπει εἰς τὸν Λικίνιον ἰδιωτεύων νὰ ἐνδιατρίβῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔνθα μετ' οὐ πολὺ ἐφονεύθη. Οὕτως ὁ Κωνσταντῖνος βασιζόμενος πρὸ πάντων ἐπὶ τῶν τότε αὐξανομένων χριστιανῶν κατώρθωσεν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ νὰ μείνῃ *ἀπόλυτος κύριος* (324) τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

---

§ 2. ΑΚΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ.

α') ΧΡΥΣΟΥΣ ΑΙΩΝ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ.

1. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἰσελάσας εἰς τὴν Ρώμην ἐπο-

λίτισε τοὺς Ρωμαίους, οἵτινες ἐμελέτων, μετέφραζον καὶ ἀπεμιμοῦντο τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα. Τότε δὲ συμπίπτει καὶ ἡ *μόρφωσις* τῆς γλώσσης καὶ ἡ *ἀνάπτυξις* καὶ *ἀκμὴ* τῆς *λογοτεχνίας* τῶν Ρωμαίων. Καὶ ὁ μὲν μέγας *ἐπικὸς* ποιητὴς *Π. Οὐεργίλιος Μάρων* (70—19 π. Χ.) ὕμνησε τὰ *ἔργα τῶν βουκόλων* καὶ *τῶν γεωργῶν* καὶ εἰς τὴν *Αἰνειάδα* ὡς θαυμαστὴς καὶ ἱκανὸς μιμητὴς τοῦ Ὁμήρου ψάλλει τὸ μεγαλεῖον τῆς Ρώμης διὰ τῶν πλανῶν τοῦ Τρωὸς Αἰνείου καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ Λατίῳ. Εἰς δὲ τὴν λυρικὴν ποίησιν διέπρεψαν ὁ μέγιστος λυρικὸς τῶν Ρωμαίων ποιητὴς *Κ. Ὁράτιος Φλάκκος* (65 — 8 π. Χ.) καὶ ὁ *Π. Ὀβίδιος Νάσων* (43 π. Χ.—17 μ. Χ.). Καὶ τὰ ἄλλα εἴδη τῆς ποιήσεως οἱ Ρωμαῖοι ἀνέπτυξαν κατὰ μίμησιν τῶν ἑλληνικῶν πρωτοτύπων.

2. Πρωΐμως δὲ οἱ Ρωμαῖοι ἐκαλλιέργησαν τὴν φυσικὴν καὶ ἀκόσμητον εὐγλωττίαν. Ἀφ' ὅτου δὲ περὶ τὸ 155 ἐστάλησαν πρεσβευταὶ τῶν Ἀθηναίων οἱ ἐκ τῶν πρωτευόντων φιλοσόφων, *Κριτόλαος* ὁ περιπατητικός, *Διογένης* ὁ Στωικὸς καὶ ὁ ἀκαδημεικὸς *Καρνεάδης*, ἐπέτειναν τὴν σπουδὴν τῆς ἐντέχνου ρητορικῆς. Ἔκτοτε ἀνεφάνησαν πολλοὶ *ἔξοχοι* πρακτικοὶ *ῥήτορες*, ἀλλὰ μεγάλως ἀνεπτύχθη ἡ λατινικὴ *ῥητορεία* περὶ τὰ τέλη τῆς δημοκρατίας καὶ τότε ἤκμαζεν ὁ ἐξοχώτατος τῶν λατίνων ρητόρων καὶ τιμιώτατος πολιτευτὴς *Μᾶρκος Κικέρων* (106—43 π. Χ.), ὅστις ὄχι μόνον τὴν ρητορικὴν προήγαγεν εἰς ἔκτακτον τελειότητα ἀλλὰ καὶ τὴν λατινικὴν γλῶσσαν διαπλάσας κατέστησεν αὐτὴν ἐπιτηδείαν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν παράστασιν.

3. Ἀλλὰ καὶ *ἱστορικοὶ* ἐπίσημοι μνημονεύονται· ὁ *Γάιος Σαλλούστιος* (87—36 π. Χ.) συνέγραψεν εἰς ὕφος σαφὲς καὶ νευρῶδες τὴν ἱστορίαν τοῦ *Ἰογορθικοῦ πολέμου* καὶ τὴν *συνωμοσίαν τοῦ Κατιλίνα*· ὁ *Γ. Ἰούλιος Καῖσαρ* διὰ γλώσσης ἁπλῆς, σαφοῦς καὶ ζωηρᾶς ἔγραψεν *Ἀπομνημονεύματα τοῦ γαλατικοῦ καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου*· ὁ *Τίτος Λίβιος* (59 π. Χ.—18 μ. Χ.) συνέγραψε *γενικὴν ἱστορίαν* τῆς Ρώμης εἰς 142 βιβλία, τῶν ὁποίων 35 περιεσώθησαν· καὶ ὁ *Τάκιτος* (54 — 130 μ. Χ.) ἐξέθηκε μετ' αὐστηρᾶς καὶ ἀπαραμίλλου κρίσεως τὴν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἱστορίαν. Ἀλλὰ μετὰ τοὺς Ἀντωνίνους παρήκμαζεν ὁσημέραι καὶ κατέπιπτεν ἡ λατινικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία.

β') ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

1. Κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς πολέμους ἤρχισε νὰ γίνηται ἀκριβεστέρα καὶ ἡ μελέτη καὶ σπουδὴ τῆς *γραμματικῆς* (φιλολογίας) καὶ τῆς *φιλοσοφίας*, ἥτις ἦτο τὸ πρῶτον ξένη εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Περγάμῳ γραμματικῶν *Κράτης ὁ Μαλλώτης*, σύγχρονος τοῦ Ἀριστάρχου, ἐλθὼν εἰς τὴν Ρώμην περὶ τὸ 160 πρεσβευτὴς τοῦ Ἀττάλου ἠναγκάσθη ἐκ θραύσεως τοῦ ποδὸς νὰ διατρίψῃ μακρὸν χρόνον ἐν Ρώμῃ καὶ ἐδίδασκε τοὺς πρὸς αὐτὸν φοιτῶντας φιλομαθεῖς νέους. Μετὰ τοῦτον γραμματικὸς ἦτοι φιλόλογος ἐγκατέστη εἰς τὴν Ρώμην ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστάρχου *Διονύσιος ὁ Θρᾷξ*, συντάξας χάριν τῶν παίδων τὴν πρώτην *ἑλληνικὴν γραμματικήν*, εἰς τὴν ὁποίαν περιέλαβε τὰς περὶ γραμματικῆς ἐρεύνας τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων. Ὅτε δὲ οἱ περὶ τὸν Καρνεάδην φιλόσοφοι ἐστάλησαν εἰς τὴν Ρώμην, ἐπέτειναν τὴν πρὸ μικροῦ ἀρξαμένην σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας. Καὶ μετὰ θαυμασμοῦ οἱ φιλομαθέστατοι τῶν νεανίσκων προσήρχοντο εἰς τὴν ἀκρόασιν καὶ ἐνεθουσίων περὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἐνῷ καὶ μεγάλως ἐλυπεῖτο ὁ ἀγέρωχος *Μᾶρκος Κάτων*, φοβούμενος μήπως οἱ νέοι ἀγαπήσωσι μᾶλλον τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπὶ τῷ λέγειν δόξαν ἢ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τῶν στρατειῶν. Ἀλλὰ καὶ κατόπιν οὐδεὶς τῶν Ρωμαίων φιλοσόφων ἠδυνήθη νὰ ἐπιδείξῃ θεωρίαν τινὰ νέαν καὶ διάφορον τῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠνθολόγησε καὶ ὁ μετά τινος ἐπιστημονικῆς τάξεως γράψας φιλοσοφικά τινα

SISMANOGLIO MEGARO

ἔργα Μ. Κικέρων. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἦρχεν εἰς ἁπάσας τὰς σχολὰς τῆς Ρώμης καὶ ὄχι μόνον εἰς τὰς θεωρητικὰς ἰδέας ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν, εἰς τὰ ἤθη καὶ τὴν συμπεριφοράν. Ὁ Ἕλλην φιλόσοφος εἰς πᾶσαν μεγάλην ρωμαϊκὴν οἰκογένειαν ἦτο ὁ σύμβουλος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἠρύοντο τὴν ἰσχὺν καὶ τὰ φῶτα κατὰ τὰς ταραχώδεις τοῦ βίου στιγμάς.

2. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ *ρωμαϊκὸν δίκαιον* οὐσιαστικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ δέκαρχοι ἐκ τῶν πατρίων ἀγράφων ἠθῶν καὶ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν νόμων ἐκλέξαντες τὰ κράτιστα εἰς τὴν πόλιν τῶν Ρωμαίων, τὰ πρόσφορα ἐνομοθέτησαν· καὶ εὐχερῶς δύναταί τις νἀνεύρῃ, καθὰ καὶ οἱ παλαιοὶ μαρτυροῦσιν, εἰς τὴν δωδεκάδελτον τὰ ἴχνη ἀττικοῦ δικαίου. Ἀλλὰ κυρίως εἰπεῖν τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον τότε μόνον προξέλαβε χαρακτῆρα ἀληθοῦς δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας καὶ κατέστη ἐπιστήμη, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἵδρυσεν αὐτὸ ἐπὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ νομοθετικῶν θεωριῶν τῶν *παλαιῶν* Ἑλλήνων, τὰς ὁποίας ὁ ρωμαϊκὸς νοῦς ἐρρύθμισε καὶ συνεπλήρωσεν ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον. Καὶ τοιουτοτρόπως ἐν τῇ *νομικῇ* ἐπιστήμῃ μεγάλως *εὐδοκίμησαν* οἱ Ρωμαῖοι. Οἱ αὐτοκράτορες πρὸς διακυβέρνησιν τοῦ εὐρέος κράτους των ἐξέδωκαν *πολλοὺς νόμους*, τοὺς ὁποίους ἡρμήνευον καὶ ἐσχολίαζον ἔξοχοι *νομομαθεῖς*· καὶ σήμερον τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον θεωρεῖται ἡ βάσις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Εἰς μεγάλην δὲ τιμὴν ἦτο καὶ ἡ *ἰατρική*, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησεν ὁ *Κέλσος*. Ἀλλ' εἰς τὰς *φυσικὰς ἐπιστήμας* οὐδὲν οἱ Ρωμαῖοι προξέθηκαν εἰς τὰς ἐργασίας τῶν Ἑλλήνων. *Πλίνιος* δ' ὁ πρεσβύτερος (23—79 μ. Χ.) ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ συμπεριέλαβεν ἐπιτυχῶς πᾶσαν περὶ τῆς φύσεως ἐπιστημονικὴν γνῶσιν.

3. Εἰς δὲ τὰς *καλὰς τέχνας* οἱ Ρωμαῖοι ἐδείχθησαν ὑποδεεῖς μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ εἰς μὲν τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἐπιτελεσθέντα μεγάλα οἰκοδομήματα, οἷα τὰ ἐν τῇ *ἀγορᾷ τῆς Ρώμης* (Forum Romanum), τὸ *Ἀμφιθέατρον* τοῦ Βεσπασιανοῦ (Κολοσσαῖον), ἡ *Οὐλπία Βασιλικὴ* (βιβλιοθήκη) καὶ ἡ ὑψηλὴ *στήλη τοῦ Τραϊανοῦ*, τὸ *Πάνθεον*, τὸ *Μαυσωλεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ*, ἡ *θριαμβευτικὴ ἁψὶς τοῦ Κωνσταντίνου* καὶ *ἄλλα*, οἱ ἀρχιτέκτονες ἐπέδειξαν ἱκανὴν δεξιότητα. Ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἀσθενῶς ἐμιμήθησαν τὴν ἑλληνικὴν γλυπτικὴν καὶ γραφικήν· διότι ἐπιδιώκοντες ἀείποτε τὸ χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον, χάριν ἐπιδείξεως μόνης ἐτίμων τὴν καλλιτεχνίαν καὶ μᾶλλον ἠρκοῦντο εἰς τοὺς Ἕλληνας καλλιτέχνας. Καθόλου δ' εἰπεῖν οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχον ἰδίαν καλλιτεχνίαν· καὶ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ καλλιτεχνία ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς μοναρχίας παρήκμαζεν.

4. Ἀλλ' ἡ *πολεμικὴ* τέχνη τὰ μέγιστα ἀνεπτύχθη παρὰ τοῖς Ρωμαίοις, οἵτινες κυριωτάτην ἀσχολίαν ἔχοντες τὸν πόλεμον διεκρίθησαν ἐπὶ *στρατιωτικῇ ὑπεροχῇ*. Ἕκαστος πολίτης ὑπεχρεοῦτο εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Οἱ δὲ ρωμαϊκοὶ *λεγεῶνες* συνέκειντο ἐκ τριῶν μέχρι πέντε ταγμάτων, ἑκάστου περιλαμβάνοντος 1200 πολεμιστάς· σῶμα δὲ 300 ἱππέων διῃρημένον εἰς δέκα ἴλας ἦτο προσηρτημένον εἰς ἕκαστον λεγεῶνα· καὶ τοῦ λεγεῶνος προΐσταντο τρεῖς ἢ τέσσαρες ἢ πέντε *χιλίαρχοι*, ὑπὸ τοὺς ὁποίους διετέλουν οἱ *ἑκατόνταρχοι*. *Ἐστρατήγουν* δὲ κατὰ καιροὺς οἱ βασιλεῖς, οἱ ὕπατοι, οἱ δικτάτωρες, οἱ πραίτωρες καὶ οἱ αὐτοκράτορες, ἔχοντες παρ' ἑαυτοῖς ἕνα *ταμίαν* καὶ βοηθούς τινας καλουμένους *ἀντιστρατήγους*.

γ') ΕΜΠΟΡΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

1. Ἡ *ἐμπορία* καὶ ἡ *βιομηχανία* μὴ θεωρούμεναι ἀσχολία εὐπρεπὴς τοῦ ἐλευθέρου πολίτου ἦσαν παρημελημέναι. Ἀλλ' ὅτε ἡ Ρώμη κατέστη κοσμοκράτειρα, ἡ μὲν βιομηχανία ἔλαβεν ἱκανὴν ἐπίδοσιν, ἐκτεταμένη δ' ἐμπορία διενηργεῖτο ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ. Χρή-

ματα καὶ πολύτιμα μέταλλα ἐν μεγίστῃ ἀφθονίᾳ εἰσέρρεον πανταχόθεν εἰς τὴν Ρώμην. Πολύτιμοι δὲ λίθοι καὶ μαργαρῖται, ἄριστα ἰνδικὰ καὶ σινικὰ ὑφάσματα, πολυτιμότατα ἀγγεῖα, ἀρώματα, ὀδόντες ἐλεφάντων καὶ ἄλλα προϊόντα μετεφέροντο ἐκ τῆς Ἀσίας. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν συνεστάθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων *μονοπώλια* καὶ ἐκεῖ συνήρχοντο πανταχόθεν ἔμποροι διενεργοῦντες τὴν μετὰ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς ἐμπορίαν. Ἡ δὲ Νάξος, ἡ Ρόδος, τὸ Βυζάντιον, ἡ Σελεύκεια, ἡ Παλμυρα, ἡ Μασσαλία καὶ τὰ Γάδειρα ἦσαν σημαντικώταται *ἐμπορικαὶ πόλεις*. Καὶ ἡ Ἐπίδαμνος καὶ ἡ Κέρκυρα ἦσαν *σταθμοί*, δι' ὧν ἐτελεῖτο ἅπασα σχεδὸν ἡ συγκοινωνία τῆς Ρώμης καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας μετὰ τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας.

2. Εἰς τὴν Ρώμην μετέβαινον καὶ εἰργάζοντο οἱ ἄριστοι *τεχνῖται*. Καὶ πολλοὶ αὐτοκράτορες ἐξέδωκαν διαφόρους *διατάξεις* πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας. Συνεστάθησαν δὲ ἀδείᾳ τῆς ἀρχῆς ποικίλα *σωματεῖα* τεχνιτῶν καὶ μεγάλαι καὶ πολυμελεῖς *ἑταιρεῖαι* διὰ τὴν ἐκμίσθωσιν τῶν δημοσίων προσόδων, διὰ τὴν ἐξόρυξιν μετάλλων καὶ δι' ἄλλας μεγάλας ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ἡ ἐμπορία ὑπέκειτο εἰς βαρύτατα *τέλη* καὶ καταπιεστικώτατοι ἦσαν οἱ *τελῶναι* καὶ οἱ *φορολόγοι* τῶν Ρωμαίων.

δ') ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

1. Ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς μοναρχίας ἐν ἔτει 5508 ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὴν πολυθεΐαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων ἀντικαθιστᾷ ἡ εἰς ἕνα Θεὸν πίστις καὶ ὁ *Θεάνθρωπος Ἰησοῦς* ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τῷ 33 αἴρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οἱ δὲ Ἀπόστολοι πορεύονται εἰς τὸν κόσμον, ἵνα διδάξωσι πάντα ἔθνη, ὅσα ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ πρῶτοι οἱ Ἕλληνες δέχονται τὴν *νέαν θρησκείαν*. Ὁ Ἀπόστολος *Παῦλος* κηρύττει εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Μακεδονίαν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Θεοῦ

δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν· καὶ πολλοὶ πειθόμενοι δέχονται τὸ βάπτισμα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅτε δὲ ὁ Παῦλος ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας παρωξύνετο βλέπων κατείδωλον τὴν πόλιν· καὶ ἀχθεὶς εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον εἶπεν· «*Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, διερχόμενος καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν εὗρον καὶ βωμόν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ θεῷ· ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν*». Εἰς τοὺς λόγους τοῦ Παύλου πολλοὶ ἐπίστευσαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ *Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης*. Ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ὁ Παῦλος μετέβη εἰς τὴν Κόρινθον καὶ κηρύξας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ προσηλύτευσε πολλούς. Πλὴν δὲ τοῦ Παύλου καὶ ὁ *Πέτρος* καὶ ὁ πρωτόκλητος *Ἀνδρέας* συνέστησαν ἑλληνικὰς ἐκκλησίας· καὶ ὁ *Θεολόγος Ἰωάννης* ἐν Ἐφέσῳ ἐγκατασταθεὶς ἐπέβλεπε τὰς ἑπτὰ ἑλληνικὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀποκαλύψεως.

2. Ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διαδίδεται καὶ περιβάλλεται τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν καὶ παιδείαν καὶ εὐφυΐαν, διότι ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως διήνοιξε τὴν λεωφόρον, διὰ τῆς ὁποίας ἔμελλε νὰ βαδίσῃ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, καὶ κατέστησε τὰ ἔθνη δεκτικώτερα εἰς τὰς καινοτομίας αὐτῆς. Καὶ ἐν γένει τὰ πάντα παρεσκευάσθησαν, ἵνα τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον λαλήσῃ διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις διὰ τὴν ἐντέλειαν καὶ λεπτότητα αὐτῆς ἦτο ἐπιτηδειοτέρα πάσης ἄλλης πρὸς ἔκφρασιν καὶ ἑρμηνείαν τῶν ὑψηλῶν τοῦ νέου θρησκεύματος δογμάτων. Τὰ *Εὐαγγέλια*, αἱ *Πράξεις* καὶ αἱ *Ἐπιστολαὶ* τῶν Ἀποστόλων, ἡ *Ἀποκάλυψις*, πάντα τὰ ἔργα τῶν πρώτων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, πάντες οἱ κανόνες τῶν *Οἰκουμενικῶν Συνόδων* ἐδιδάχθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· καὶ ἑνὶ λόγῳ τοῦ Χριστιανισμοῦ πρῶτος *κήρυξ, λειτουργός, διδάσκαλος* καὶ *νομοθέτης* ὑπῆρξεν ὁ Ἑλληνισμός· Ἕλληνες δὲ ἢ ἑλληνίζοντες ἦσαν οἱ πρῶτοι *μάρτυρες, πατέρες* καὶ *ἅγιοι*.

SISMANOGLIO MUSEUM

8. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ νέα θρησκεία συνεπλήρου πᾶν ὅ τι παρήγαγεν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς διδαχῆς ἀνεκαίνιζε τὴν κοινωνίαν, οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καὶ οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ προσέκειντο εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρίαν καὶ ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας *κατεδίωκον* τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Νέρωνος ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐν Ρώμῃ πυρκαϊᾶς διηγέρθη δεινὸς *κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμός*, ὅστις διήρκεσε τετραετίαν (64—68). Ἐπὶ δὲ τοῦ Δομιτιανοῦ διηγέρθη ὁ *δεύτερος διωγμὸς* ἀποβὰς σφοδρὸς κυρίως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ *τρίτος διωγμὸς* ἐγένετο συστηματικὸς ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ· διότι κριθείσης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀπηγορευμένης, οἱ Χριστιανοὶ κατηγοροῦντο καὶ εἰσήγοντο εἰς τὰ δικαστήρια· κοινὴ δὲ εἰς αὐτοὺς ποινὴ ἐπεβάλλετο ὁ θάνατος, ἂν μὴ ἀπηρνοῦντο τὸν Χριστόν. Ὁ *τέταρτος διωγμὸς* ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἐπεξετάθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ὁ δὲ Σέπτιμος Σεβῆρος κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο εὔνους πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἀλλ' ὕστερον μετ' ἀπαραδειγματίστου σκληρότητος ἐφέρετο πρὸς αὐτούς. Ὁ *ἕκτος διωγμὸς* συνέβη ἐπὶ τοῦ Μαξιμίνου, ὁ *ἕβδομος* ἐπὶ τοῦ Δεκίου (249—251), ὁ *ὄγδοος* ἐπὶ τοῦ Οὐαλεριανοῦ (258—260), ὁ *ἔνατος* ἐπὶ τοῦ Αὐρηλιανοῦ (270—275) καὶ ὁ δεινὸς καὶ ἀπηνὴς *δέκατος* ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ, ὅστις τῷ 303 ἐξέδωκε διάταγμα περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν Χριστιανῶν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων.

4. Καθ' ὅλους τούτους τοὺς σφοδροὺς διωγμοὺς οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Χριστοῦ μυρία ὑφίσταντο βάσανα, ἀλλὰ μετ' ἀκάμπτου καὶ ἀπαραμίλλου σθένους ἐνεκαρτέρουν εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν, σταυρούμενοι δὲ καὶ κρεουργούμενοι παλλίδας παρέδιδον τὴν θείαν πνοήν των καὶ περιεβάλλοντο τὸν ἀθάνατον στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος ἀνεδείχθη κυρίαρχος τοῦ ἀπεράντου Ρωμαϊκοῦ κράτους *Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας*. Οὗτος ἐπὶ τοῦ θριαμβεύοντος θρόνου τῶν Καισάρων ἀνύψωσε τὴν πρώτην *χριστιανικὴν σημαίαν* (λάβαρον) διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων ἐγκεκοσμημένην, ἐπιγράψας ἑλληνικοῖς γράμμασι· «Τούτῳ νίκα». Οὗτος ἐγένετο ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἀνατολῇ ὁ ἱδρυτὴς τῆς *Βυζαντιακῆς Αὐτοκρατορίας*, ἀπεφάσισε δὲ νὰ *στερεώσῃ* τὴν νέαν θρησκείαν καὶ ἔγραψε πολλὰ διατάγματα ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν· καὶ συνεκάλεσε τῷ 325 ἐν Νικαίᾳ τὴν *πρώτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον*. Ἡ Σύνοδος αὕτη τὸν μὲν ἱερέα *Ἄρειον* τολμήσαντα νὰ εἴπῃ κτίσμα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἐκείνου ὁμόφρονας ἀφώρισεν, ἀκριβῶς δ' ἐξετάσασα ἐδογμάτισε τὸν *Υἱὸν ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα* καὶ ἐξέθηκε τὸ θεῖον τῆς πίστεως σύμβολον μέχρι τοῦ «*Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον*», πρὸς δὲ καὶ καθώρισε τὴν ἑορτὴν τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα εἰς τὴν ἑπομένην Κυριακὴν μετὰ τὴν πρώτην πανσέληνον τῆς ἐαρινῆς (21 Μαρτίου) ἰσημερίας. Ὅτε δὲ ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη μετὰ πολλὰς ἐρεύνας ἀνεῦρεν εἰς τὴν Παλαιστίνην τὸν *τίμιον Σταυρόν*, ὁ Κωνσταντῖνος διέταξε νὰνεγερθῇ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου λαμπρότατος *ναὸς τῆς Ἀναστάσεως*. Καὶ μετ' ὀλίγον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 328 τὴν μακαρίαν αὐτοῦ μητέρα ἀποθανοῦσαν εἰς βαθὺ γῆρας ἐκήδευσε βασιλικῶς.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΨΙΣ

1. *Ἰταλία* ὠνομάσθη ἡ χερσόνησος τῆς Εὐρώπης, ἡ ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ διήκουσα, ὑπὸ τοῦ Ἀδρίου δέ, τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους περιβρεχομένη. Ταύτης ἀρχαιότατα ἔθνη ἀνήκοντα εἰς τὴν Ἀρίαν φυλὴν μνημονεύονται οἱ *Σικελοί*, οἱ *Ἰταλοί*, τῶν ὁποίων διεκρίνοντο οἱ *Λατῖνοι* καὶ οἱ *Σαβῖνοι*, καὶ οἱ *Τυρρηνοί* (Ἐτροῦσκοι). Ἐκτὸς δὲ τούτων εἰς μὲν τὴν Ἄνω Ἰταλίαν κατῴκησαν *Γαλάται* (Κέλται), εἰς δὲ τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐγκατεστάθησαν *Ἕλληνες*. Καὶ ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν ἀξιολογωτάτων λαῶν τῆς Μέσης Ἰταλίας, τῶν Λατίνων, τῶν Σαβίνων καὶ τῶν Τυρρηνῶν συγκροτηθὲν τὸ *Ρωμαϊκὸν* ἔθνος ἀνυψώθη εἰς μέγιστον βαθμὸν καὶ κατώρθωσε πράξεις λαμπροτάτας.

2. Οἱ Ρωμαῖοι 244 μετὰ τὸν οἰκισμὸν τῆς Ρώμης εἶχον *βασιλικὸν πολίτευμα* (753; —509 π. Χ.). Κατὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς αἱρετὸς ἦ κληρονομικός, ἡ *σύγκλητος* καὶ ἡ *φατρικὴ ἐκκλησία*, τῆς ὁποίας μετεῖχον μόνον οἱ πατρίκιοι, (ἀπὸ δὲ τοῦ Σ. Τυλλίου καὶ ἡ *λοχῖτις ἐκκλησία*, καθ' ἣν συνεσκέπτοντο πατρίκιοι καὶ δημοτικοί), ἤσκουν τὴν νομοθετικήν, δικαστικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων (509) ἱδρύθη μὲν ἐν τῇ Ρώμῃ *ἐλευθέρα πολιτεία*, ἀλλ' ἦτο κυρίως *ἀριστοκρατία*, ἐν ὅσῳ ἐξελέγοντο ἐκ τῶν πατρικίων δύο ἐνιαυσίου ἐξουσίας ἄρχοντες, οἱ *ὕπατοι*. Ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν δημοτικῶν οὐδεμίαν ὑπέστη οὐσιώδη βελτίωσιν· διότι δὲν μετεῖχον τῆς ἀρχῆς καὶ κατεπιέζοντο ὑπὸ χρεῶν, διὸ καὶ πολλάκις *ἐστασίαζον*. Τῷ δὲ 493 συνῆνεσαν οἱ πατρίκιοι νὰ ἐκλεγῶσι δημοτικοὶ ἄρχοντες, οἱ *δήμαρχοι*, ἵνα ὑπερασπίζωσι τοὺς δημοτικοὺς καὶ ἐξομαλύνωσι τὰς μεταξὺ αὐτῶν διαφοράς. Ἀλλ' οἱ δημοτικοὶ ἀπῄτουν ἐπὶ πολὺ *νόμους γραπτοὺς* καὶ τέλος ἐγένετο (451—449) ἡ νομοθεσία τῶν *δώδεκα δέλτων*.

3. Μετὰ μακρὰν δὲ καὶ ἐναγώνιον πάλιν τῶν δημοτικῶν πρὸς τοὺς πατρικίους ἀποβαίνει πλήρης ἡ τῶν Ρωμαίων *ἰσοπολιτεία*· διότι τῷ μὲν 366 ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη τοῦ δήμου νὰ ἦναι *δημοτικὸς ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων*, μετέχουσι δὲ οἱ δημοτικοὶ τῷ 356 τῆς δικτατωρείας, τῷ 351 τῆς τιμητείας, τῷ 337 τῆς πραιτωρείας καὶ τῷ 302 τῶν ἱερατικῶν ἀξιωμάτων. Οὕτω δὲ ἡ *ἀριστοκρατικὴ* ἐξουσία *κατεστάλη* καὶ ἡ ἀστικὴ καὶ πολιτικὴ ἰσότης καθιερώθη. Πατρίκιοι δὲ καὶ δημοτικοὶ συνενωθέντες συνιστῶσι λαὸν ἰσχυρότατον καὶ μεγαλοφρονέστατον, πλήρη γενναίων καὶ ἐλευθέρων συναισθημάτων, φιλοπάτριδα καὶ ὑποβεβλημένον εἰς στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Σαφῶς δὲ τότε καταφαίνεται *δημοκρατικὸν* τὸ ρωμαϊκὸν *πολίτευμα*. Ναὶ μὲν ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος εἶχε τὴν

γενικὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπίβλεψιν καὶ οἱ ὕπατοι ἐν ὥρᾳ κινδύνου εἶχον ἀπόλυτον κυριότητα, ἀλλὰ τιμῆς καὶ τιμωρίας ἐν τῇ πολιτείᾳ μόνος ὁ δῆμος ἦτο κύριος, καὶ τὰς ἀρχὰς ὁ δῆμος ἔδιδεν εἰς τοὺς ἀξίους καὶ περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν νόμων, περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου καὶ περὶ συμμαχίας καὶ διαλύσεως καὶ περὶ συνθηκῶν ὁ δῆμος μόνος ἐσκέπτετο καὶ ἀπεφάσιζεν.

4. Ἀπαλλαγέντες δὲ οἱ Ρωμαῖοι τῶν ἐσωτερικῶν ἐρίδων ἐπεχείρησαν πολλοὺς *κατακτητικοὺς* πολέμους. Καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῶν *Ἰταλικῶν* πολέμων (343—272) ἐτράπησαν πρὸς τοὺς *Καρχηδονίους* καὶ μετὰ *μακροὺς πολέμους* (264—241, 218—201 καὶ 149—146) ἐπυρπόλησαν καὶ κατέσκαψαν τὴν Καρχηδόνα· καταλαβόντες δὲ πλὴν ἄλλων χωρῶν καὶ τὴν Μακεδονίαν ἠνάγκασαν διὰ τῆς *ἁλώσεως τῆς Κορίνθου* τῷ 146 τοὺς Ἕλληνας νὰναγνωρίσωσι τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ' αἱ στεναὶ καὶ συνεχεῖς σχέσεις τῶν Ρωμαίων πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπέβαλον τὴν *ἐπικράτησιν* τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὥστε ὁ ἐπιστημονικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς καὶ αὐτὸς ὁ κοινωνικὸς καὶ οἰκιακὸς βίος τῶν Ρωμαίων δὲν ἔμεινεν ἐλεύθερος ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως καὶ τὰ πάντα ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον μετετρέποντο. Οὕτω δὲ οἱ πολιτικῶς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καταβληθέντες Ἕλληνες ἀντήμειψαν τοὺς νέους κυρίους των διὰ *πνευματικῆς κατακτήσεως*. Διὰ τοῦτο καὶ φιλαλήθως ἐλέχθη·

Ἡ Ἑλλὰς καίπερ ἁλοῦσα ἄλλα μὴν εἶλε τὸν ἄγριον νικητήν, τὰς τέχνας δ' εἰσήγαγε τῷ ἀγροίκῳ Λατίῳ.

5. Οὕτως οἱ Ρωμαῖοι καταλαβόντες πολλὰς χώρας κατήρτισαν *μέγα καὶ ἰσχυρὸν κράτος*. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 133 μέχρι τοῦ 30 π. Χ. *ἐμφύλιοι* πόλεμοι ἐλυμαίνοντο τὴν Ρώμην, ἐν ᾧ ἐξηκολούθουν καὶ αἱ κατακτήσεις. Καὶ οἱ μὲν ἀδελφοὶ *Γράκχοι* (133—121) θελήσαντες νὰ κινήσωσί τι τῶν *κακῶς* ἐχόντων κατεστράφησαν, ὁ δὲ *Μάριος* καὶ ὁ *Σύλλας* (88—86) τὴν Ρώμην ἐτάραξαν καὶ πολλοὺς ἀκρίτως ἔσφαξαν, τῷ δὲ 60 ὁ *Πομπήιος*, ὁ *Κράσσος* καὶ ὁ *Γ. Ι. Καῖσαρ* συνεκρότησαν τὴν *πρώτην τριαρχίαν*, ἐξ ἧς ἀπελείφθη ὑπερισχύσας ὁ Καῖσαρ. Οὗτος τῷ 45 ἀνηγορεύθη *δικτάτωρ ἰσόβιος καὶ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ*, ἀλλὰ θέλων νὰ προλάβῃ καὶ τὴν βασιλικὴν προηγορίαν ἐσφάγη ἐν τῇ συγκλήτῳ (44). Τέλος ὁ *Ὀκταβιανός*, ὁ *Ἀντώνιος* καὶ ὁ *Λέπιδος* συνεκρότησαν τὴν *δευτέραν τριαρχίαν* καὶ ὁ Ὀκταβιανὸς διὰ τῆς *περὶ τὸ Ἄκτιον* λαμπρᾶς *ναυμαχίας* καὶ *νίκης* (31) ἐγένετο ὁ *μόνος κύριος* τοῦ ἀπεράντου Ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅπερ περιελάμβανεν ἅπαντα σχεδὸν τὸν γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαίους κόσμον.

6. Καὶ παρὰ τὸν φαινομενικῶς δημοκρατικὸν καταρτισμὸν τῆς πολιτείας ἐγκαθίσταται (30 π. Χ.—476 μ. Χ.) ἡ *μοναρχία*. Τότε ἐξακολουθοῦσιν αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι *ἀνθρωπίζωσι* τοὺς Ρωμαίους, ἡ λατινικὴ γλῶσσα καὶ λογοτεχνία *μορφοῦται* καὶ ὁ *πολιτισμὸς* κατὰ τὸ δυνατὸν *διαδίδεται*

καὶ ἐκτεταμένη *ἐμπορία* διενεργεῖται ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, νέα δὲ θρησκεία, ὁ *Χριστιανισμός*, κηρύττεται, ἀλλὰ καταδιώκεται ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων.

7. Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ Δ΄ μ. Χ. αἰῶνος ἀνεδείχθη *κυρίαρχος* τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὁ *Μ. Κωνσταντῖνος*. Οὗτος καὶ τὴν *νέαν θρησκείαν ὑπερασπίζει* καὶ τὴν ἕδραν τοῦ κράτους του *μεταφέρει* εἰς τὴν περιώνυμον ἑλληνικὴν *πόλιν Βυζάντιον*, ἥτις κατέστη πρωτεύουσα κράτους ἰδίου, τοῦ *Βυζαντιακοῦ* (330—1453), οἱ δὲ Γερμανικοὶ *λαοὶ* μετέβαλον τὴν ὄψιν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ *κατέλυσαν* (476) *τὸ δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος*.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

π. Χ.	
753;	Κτίσις τῆς Ρώμης.
753—716	Ὁ Ρωμύλος βασιλεὺς
715—672	Νομᾶς Πομπίλιος
672—640	Τύλλος Ὁστίλλιος
640—616	Ἄγκος Μάρκιος
616—578	Λεύκιος Ταρκύνιος Πρίσκος
578—534	Σέρβιος Τύλλιος
534—509	Λεύκιος Ταρκύνιος Σούπερβος
509	Κατάλυσις τῆς βασιλείας. Ὕπατοι.
498	Ἡ ἀρχὴ τῆς δικτατωρείας
496	Ἡ παρὰ τὴν Ῥήγιλλαν μάχη
493	Ἐκλογὴ τῶν δημάρχων
491	Ἐξορία Γ. Μαρκίου Κοριολανοῦ
486	Νόμοι Σπ. Κασσίου
472	Νόμος Ποπλ. Βολέρωνος
458	Λ. Κ. Κιγκιννᾶτος δικτάτωρ
451—449	Νομοθεσία τῶν δώδεκα δέλτων
444	Ἐκλογὴ τῶν χιλιάρχων
443	Ἡ ἀρχὴ τῆς τιμητείας
396	Ἥττα τῶν Οὐηιεντανῶν

SISMANOGLIO MEGARO

π. Χ.	
390	Οἱ Γαλάται ἐν Ρώμῃ
366	Λεύκιος Σέξτιος πρῶτος δημοτικὸς ὕπατος
343—341	Πρῶτος σαυνιτικὸς πόλεμος
338	Κατάλυσις τῆς λατινικῆς συμπολιτείας
283	Τέταρτος σαυνιτικὸς πόλεμος
280—272	Ὁ πρὸς τοὺς Ταραντίνους πόλεμος
280—279	Αἱ παρὰ τὴν Ἡράκλειαν καὶ τὸ Ἄσκλον νῖκαι τοῦ Πύρρου
275	Ἧττα τοῦ Πύρρου ἐν Βενουεντῷ
272	Ὑποταγὴ τοῦ Τάραντος
264—241	Πρῶτος λιβυκὸς πόλεμος
260	Ἡ ἐν Μύλαις ἧττα τῶν Καρχηδονίων
218—201	Δεύτερος λιβυκὸς πόλεμος
216	Ἡ ἐν Κάνναις ἧττα τῶν Ρωμαίων
212	Ἅλωσις τῶν Συρακουσῶν
211—204	Πρῶτος μακεδονικὸς πόλεμος
202	Ἡ περὶ τὴν Ζάμαν ἧττα τῶν Καρχηδονίων
200—197	Δεύτερος μακεδονικὸς πόλεμος
197	Ἡ περὶ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς ἧττα Φιλίππου τοῦ Ε′
196	Τ. Φλαμινῖνος ἐν Ἑλλάδι
192—189	Συριακὸς πόλεμος
183	Θάνατος Π. Σκιπίωνος καὶ Ἀννίβου
171—168	Τρίτος μακεδονικὸς πόλεμος
168	Ἡ ἐν Πύδνᾳ ἧττα τοῦ Περσέως
149—146	Τρίτος λιβυκὸς πόλεμος
148	Ὑποταγὴ τῆς Μακεδονίας

π. Χ.	
148—137	Ἰβηρικὸς πόλεμος
146	Ἅλωσις τῆς Καρχηδόνος
146	Ἅλωσις τῆς Κορίνθου
140	Θάνατος τοῦ Οὐιριάθου
133	Ἅλωσις τῆς Νομαντίας
133—121	Οἱ Γράκχοι
112—106	Ἰογορθικὸς πόλεμος
113—101	Εἰσβολὴ Κίμβρων καὶ Τευτόνων
91— 88	Συμμαχικὸς πόλεμος
88	Ἔναρξις τῶν μιθραδατικῶν πολέμων
76	Ἅλωσις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα
82	Ὁ Σύλλας δικτάτωρ
78	Θάνατος τοῦ Σύλλα
78— 67	Πειρατικὸς πόλεμος
74— 63	Δεύτερος μιθραδατικὸς πόλεμος
63	Μᾶρκος Κικέρων ὕπατος
63	Συνωμοσία Κατιλίνα
60— 53	Πρώτη τριαρχία
58— 51	Κατάκτησις τῆς Γαλατίας
49— 48	Πομπηίου καὶ Καίσαρος ἐμφύλιος πόλεμος
48	Ἡ ἐν Φαρσάλοις νίκη τοῦ Καίσαρος
45	Ἡ περὶ τὴν Μοῦνδαν μάχη
44	Δολοφονία τοῦ Καίσαρος
43— 36	Δευτέρα τριαρχία
43	Θάνατος τοῦ Μ. Κικέρωνος
42	Ἡ ἐν Φιλίπποις μάχη
36	Θάνατος τοῦ Γ. Σαλλουστίου

SISMANOGLIO MEGARO

π. Χ.

31 Ἡ περὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία
30 Γ. Ὀκταβιανὸς Αὔγουστος αὐτοκράτωρ
19 Θάνατος τοῦ Οὐεργιλίου

μ. Χ.

9 Ἧττα τῶν Ρωμαίων ἐν Γερμανίᾳ
14 Θάνατος τοῦ Αὐγούστου
14— 37 Κλαύδιος Τιβέριος
17 Θάνατος τοῦ Ὀβιδίου
18 Θάνατος τοῦ Τ. Λιβίου
37— 41 Γάιος Καλιγόλας
41— 54 Τιβέριος Κλαύδιος
54— 68 Κλ. Νέρων
64 Ἡ ἐν Ρώμῃ πυρκαϊὰ
64— 68 Πρῶτος διωγμὸς κατὰ τῶν Χριστιανῶν
65— 70 Ἀποστασία τῶν Ἰουδαίων
67 Ἀπονομὴ ἐλευθερίας εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τοῦ Νέρωνος
69— 79 Φλάβιος Οὐεσπασιανὸς
79— 81 Τίτος
79 Ἔκρηξις τοῦ Βεσουίου καὶ καταστροφὴ τοῦ Ἡρακλείου, τῆς Πομπηίας καὶ τῶν Σταβιῶν
81— 96 Δομιτιανὸς
96— 98 Κοκκήιος Νέρβας
98—117 Μᾶρκος Τραϊανὸς
114 Καθυπόταξις τῆς Δακίας
117—138 Αἴλιος Ἀδριανὸς
130 Θάνατος τοῦ Τακίτου

μ. Χ.

138—161 Ἀντωνῖνος ὁ Α'
161—180 Μᾶρκος Αὐρήλιος
180—192 Κόμμοδος
193—211 Σέπτιμος Σεβῆρος
193—196 Πολιορκία καὶ ἅλωσις τοῦ Βυζαντίου
222—235 Ἀλέξανδρος Σεβῆρος
226 Ἀνίδρυσις τοῦ νέου Περσικοῦ Κράτους
249—251 Ὁ ἐπὶ Δεκίου διωγμὸς
260—268 Γαλλιηνὸς
267 Ἐκδίωξις τῶν Γότθων ἐκ τῆς Ἀττικῆς
270—274 Δομίτιος Αὐρηλιανὸς
273 Κατάλυσις τοῦ βασιλείου τῆς Παλμύρας
274 Γέννησις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου
285—305 Οὐαλέριος Διοκλητιανὸς
305—337 Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος
323 Νῖκαι τοῦ Κωνσταντίνου
324 Ὁ Κωνσταντῖνος μονάρχης
325 Ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Νικαίᾳ
327—330 Ἵδρυσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως

SISMANOGLIO MEGARO

SISMANOGLIO

SISMANOGLIO
MUSEO

ΧΡΗΣΤΟΥ Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

SIMANCIGLIO MUSEO

Α΄ Ἑλληνικὴ Ἱστορία μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων σχ. 8ου σελ. 176. Γρ. ἀργ. 9.

Β΄ Ρωμαϊκὴ Ἱστορία μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἱδρύσεως τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους σχ. 8ου σελ. 128. Γρ. ἀργ. 7.

Γ΄ Μεσαιωνικὴ Ἱστορία ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν σχ. 8ου σελ. 160. Γρ. ἀργ. 9.

Δ΄ Νεωτέρα Ἱστορία ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς σχ. 8ου σελ. 144. Γρ. ἀργ. 9.